

**‘મેરે અવગુન
થિત ન ધરો.....’**

આચાર્ય યશોવિજય સૂરિ

આચાર્યશ્રી ઔંકારસૂરિ જ્ઞાનમંદિર ગ્રંથાવલિ-૧૧

‘મેરે અવગુન થિત્ત ન ધરો’....

આચાર્ય યશોવિજય સૂરિ

: અર્થ સૌજન્ય :

શ્રી ધાનેરા જૈન સંઘ

ધાનેરા (બનાસકાંઠા)

‘મેરે અવગુન ચિત્ત ન ધરો’....

ભક્તકવિ સૂરદાસની આ હૃદયને ઝકઝોરનારી પ્રાર્થના: ‘પ્રભુ ! મેરે અવગુન ચિત્ત ન ધરો....’ સમદરસી હૈ નામ તિહારો, ચાહે તો પાર કરો !’

મહામના, પરમ ભક્ત કુમારપાળ રાજાએ પ્રભુનાં ચરણોમાં પેશ કરી છે નાનકડી, હૃદંગમા પ્રાર્થના: આત્મનિન્દા દ્વાત્રિંશિકા. આંસુ ઝરતી આંખોની બત્રીશી.

અહીં શબ્દ શબ્દની વચ્ચે છે ભક્તહૃદયનાં અપાર અશ્રુબિન્દુઓ. વાંચતાં જઈશું, આંખો છલકાઈ ઊઠશે!..... પુસ્તકને બાજુમાં મૂકી હૃદય ખાલી કરશું. વાંચશું, રડશું....વાંચશું.....

પ્રકાશિત થયેલ ગ્રંથો

- 'દરિસન તરસીએ'...૧-૨
ભાગવતી સાધનાની સસૂત્ર વ્યાખ્યા.
- 'બિધુરત જાયે પ્રાણ...'
મહાન સિદ્ધર્ષિ કૃત જિનસ્તવના પર સંવેદના.
- 'આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે'...
પવિત્ર ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના 'સભિક્ષુ' અધ્યયન પર વિવેચના
- 'મેરે અવગુન ચિત્ત ન ધરો'...
કુમારપાળ ભૂપાળ રચિત 'આત્મ નિન્દા દ્વાત્રિંશિકા' પર સંવેદના

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

સેવંતીભાઈ એ. મહેતા.

આ.શ્રી ઐકારસૂરિ આરાધના ભવન, ગોપીપુરા,
સુભાષચોક, સુરત - ૩૯૫૦૦૧

સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર

હાથીખાના, રતનપોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.

उपस्थितता: १००%

रश्मिच्छटापल्लविताङ्घ्रिपीठ !

विध्वस्त- विश्वव्यसनप्रबन्ध !

त्रिलोकबन्धो ! जयताञ्जिनेन्द्र ! ॥ १ ॥

સર્વે સુરેન્દ્રોના નમેલા, મુકુટ તેના જે મણિ,

તેના પ્રકાશે ઝળહળે, પદપીઠ તેના જે ધણી;

આ વિશ્વના દુખો બધાએ, છેદનારા હે પ્રભુ !

જય જય યજ્ઞે જગબન્ધુ ! તુમ એમ, સર્વદા ઈચ્છું વિભુ !

સમવસરણમાં બિરાજમાન ભગવાન... ચરણોમાં ઝૂકેલ દેવેન્દ્રોના

મુકુટોના મણિઓનાં ઝળાંહળાં તેજથી પ્રભુનું પાદપીઠ કાન્તિથી ઝળકી

રહ્યું છે. પ્રભુ, મારા નાથ... જેમાશે જગતનાં તમામ દુખોને દૂર કર્યા છે. જેઓ ત્રણે લોકના પ્રાણીઓના બંધુ છે...

છે. જેઓ ત્રણે લોકના પ્રાણીઓના બંધુ છે...

પ્રભુ ! આપ જય પામો !

સ્મૃતિસંગ્રહ
! કવિશ્રીકવિસંગ્રહ
! કવિશ્રીકવિસંગ્રહ - કવિશ્રી
॥ ૧ ॥ ! કવિશ્રીકવિસંગ્રહ ! કવિશ્રીકવિસંગ્રહ

‘નમ્રાખિલાખંડલમૌલિરત્ન...’ થી પ્રારંભાતી સ્તવના રટતો હતો... આંખો બંધ હતી. શબ્દો ચિત્રમાં પલટાવા લાગ્યા, સ્મૃતિ સળવળી ઊઠી.

અતીતની સમવસરણ યાત્રા બંધ આંખોની સામે ફેલાવા લાગી. સમવસરણની સ્મૃતિ ને ભીતરની કો’ અણદીઠ ગુહામાં એ સુમિરનનું કુંડાળાવું. વલયો પર વલયો. સમવસરણ પર બિરાજમાન પરમાત્મા. પાદદ્વય લંબાયેલ છે પાદપીઠ પર. ઝળાંહળાં છે એ બાજોઠ.

પ્રકાશ, પ્રકાશ... ને એ પ્રકાશને ગત્યાત્મક રૂપ આપતા હતા દેવેન્દ્રોના મુકુટો. પ્રભુનાં ચરણોમાં ઝૂકવા લાલાયિત એ દેવેન્દ્રો... તેમનાં મસ્તકોનું ઊંચાં-નીચાં થવું. મુકુટોમાં જડાયેલ મણિઓની તેજ-છાયાની રમત... પ્રકાશ... કેટલા જુદા જુદા રૂપે ! હું એ પ્રકાશને જોતો ગયો, એમાં ડૂબતો ગયો, ડૂબતો ગયો...

ડૂબકીની શરૂઆતની ક્ષણો યાદ છે. પ્રકાશપુંજ ફેલાતો ગયો.... એનું ફેલાવું, મારું એને જોયા કરવું.... નિઃસ્તબ્ધતા. ઘેરું મૌન... હું ડૂબતો ગયો...

ડૂબવાની ક્ષણોમાં શું થયું એનો પૂરો ખ્યાલ નથી, પણ બહાર નીકળતાં લાગ્યું કે એ એક સુખદ યાત્રા હતી.

પ્રભુ ! તારો ખૂબ ખૂબ ઋણી છું. તેં કેવી મજાની અનુભૂતિ કરાવી !

ફરી શબ્દોનું રટણ ચાલુ... ને તમારા ચરણદ્વયને હું જોતો રહ્યો.

પછી મેં પલકોને ઊંચે ઉઠાવી. તમારા ભુવન-વિમોહન રૂપને જોયું. દેવ ! કેટલું બધું વાત્સલ્ય તમારા ચહેરા પરથી દદડી રહ્યું હતું. હું એમાં ભીંજાવા લાગ્યો.

તમે છો ‘વિધ્વસ્ત-વિશ્વવ્યસન-પ્રબન્ધ.’ અમારે કશું જ કરવાનું ના રહે, ને તમે

અમારાં દુખોને છેદી નાખો. ‘અનાહૂતસહાય’ છો ને તમે તો પ્રભુ ! નરકમાં ને નિગોદમાં જ્યારે હું સબડતો હતો, તમને પુકારવાની સુધ પણ જ્યારે નહોતી, ત્યારેય તમે મને ઉગારેલો !

‘ઈતની ભૂમિ પ્રભુ તુમ હી આણ્યો...’ તમે જ મને અહીં સુધી ઊંચકી આવ્યા... તમારો આભાર માનું તોય શી રીતે ?

‘વિશ્વસ્તવિશ્વવ્યસનપ્રબન્ધ...’ રટતો હતો. આંખોમાંથી આંસુ વહે જતાં હતાં... ને એક નવો અનુભવ થયો. આપના અસ્તિત્વમાંથી વહી આવતી સમરસની ધારા મારા અંગ અંગને સ્પર્શવા લાગી. મારાં દુઃખો અતીતની ઘટનામાં ફેરવાઈ ગયા.

દેવ ! તમારા સમરસની ધારામાં વહેવું... એ ક્ષણે થયેલ અનુભવને શબ્દબદ્ધ કરું ? (તમે તો બધું જાણો જ છો ને ! તમે તો છો અન્તર્યામી... પણ હું તમને ન જણાવું તો કોને જણાવું ? એ અનુભવ વખતે તો પ્રગાઢ ચુપ્પી હતી, ઘેરું મૌન હતું... પણ અત્યારે શબ્દોની દુનિયામાં ઊતર્યો છું, તોય તમારી સાથે જ બોલવું ગમે છે, દેવ!) એ વખતે લાગેલું કે પદાર્થ પદાર્થ છે, વ્યક્તિ વ્યક્તિ છે. સારા-નરસાપણાનો ભાવ સમરસની ધારામાં વિલુપ્ત થઈ ગયેલો. કેટલો બધો આનંદ તમે આપેલો, દેવ !

એ અનુભવ પછીની એક હૃદયંગમ વાત કરું. શરીરમાં તાવ આવેલો. ને મને જરાય પીડા નહોતી. હું મારા શરીરને જોતો હતો. તાવને જોતો હતો. માત્ર જોતો હતો. ગમા-અણગમાનો કોઈ ભાવ નહોતો.

તમારામાં ડૂબવાની ક્ષણો... અનુભૂતિ... અતીતની ક્ષણોને વર્તમાનમાં લઈ આવતી ક્ષણો. ભૂતકાળમાં સમવસરણીય ક્ષણોને માણી’તી એવું પાછળથી પ્રતીત થયા જ કર્યું, થયા જ કર્યું.

‘હૃદય પ્રદીપ ષટ્ત્રિંશિકા’નું પ્રસિદ્ધ વચન યાદ આવ્યું. ‘યસ્માદ્ ભવાન્તરગતાન્યપિ ચેષ્ટિતાનિ પ્રાદુર્ભવન્ત્યનુભવં તમિમં ભજેથા:’. અતીતની સ્મૃતિનું વર્તમાનમાં ઊતરી આવવું... ને એ સ્મૃતિને પગલે પગલે સાધકનું ઉદાસીનભાવમાં ઊતરી જવું. ‘શબ્દાદિપઞ્ચ-વિષયેષુ વિચેતનેષુ, યોઽન્તર્ગતો હૃદિ વિવેકકલાં વ્યનક્તિ..’ શબ્દાદિ પાંચ વિષયોના

ભોગમાં રહેવા છતાં સાધકને લાગ્યા કરે કે પોતે આ બધાથી ન્યારો છે. દેહથી વસ્ત્ર અળગું હોય તેટલો અળગો...

સમાધિશતક જેને ‘ગલિત-વિભાવતા’ કહે છે તે આ અવસ્થા. શબ્દ ને ગંધ ને રૂપ શરીરના સ્તર પર. સાધક એમનાથી પૃથક્. તાદાત્મ્ય છૂટી જાય.

આ અટૂલાપણાની ક્ષણો ગતજન્મની તેવી ક્ષણોનું અનુસન્ધાન કરીને આગળ વહે છે.

કોઈની સાથે વાતો ચાલુ હોય, એનો આસ્વાદ પણ લેવાતો જતો હોય અને એક ક્ષણે એનાથી દૂર ફેંકાઈ જાઉં. લાગે કે આ બધાનો શો અર્થ ? આ બધાથી હું બહુ દૂર છું એમ લાગ્યા કરે. એક બળવત્તર પ્રતીતિ. પછી ફરી તે ક્રિયામાં જોડાયેલો રહું બહારથી, પણ ભીતર હોય ખાલીપો...

ખાલીપાની એ ક્ષણો જ કેવડું મોટું વરદાન હતું, પ્રભુ ! હું ખાલી થાઉં ને તમે આવી જાવ ! કદાચ તમે રાહ જોતા’તા હું ક્યારે ખાલી થાઉં તેની !

ખાલીપાની મઝાની ક્ષણો... સ્વાધ્યાય કરતો હોઉં કે ધર્મગ્રન્થ વાંચતો હોઉં, અચાનક એવી પ્રતીતિ ફણગાય કે આ સૂત્રને પહેલીવાર હું રટી રહ્યો નથી. આ તો અભ્યસ્ત છે, ઘૂંટેલું છે... ખાલીપાની ક્ષણો અર્થવત્તાથી સભર બની રહે.

આવી ક્ષણોની માળાના મણકા રૂપે સમવસરાણીય ક્ષણોને મેં માણી હતી.

તમે... તમને જોઉં છું ને કેવી ભક્તિથી મારું હૈયું ભરાઈ ઊઠે છે, તમે એ જાણો છો, દેવ ! તમે ‘ત્રિલોકબન્ધુ.’ કેટલી તો આત્મીયતા લાગે છે તમારી પાસે આવ્યા પછી. આટલું મોટું તમારું અસ્તિત્વ: પૂરા બ્રહ્માંડને ભરી દેતું. અને એકદમ ટિનકુડા અમે તમારા ભક્ત ને તોય તમારું વાત્સલ્ય સદાય અમારા પર વહ્યા કરે.

‘ત્રિલોકબન્ધો ! જયતાજિનેન્દ્ર !’ આપના આ ઋણમાંથી મુક્ત થવા હું શું કરું, કહો તો ! જયધોષણા આપની ઉચ્ચાર્યા કરું છું હું તો...

મૂઢોસ્યહં વિજ્ઞપયામિ યત્ત્વા -

મપેતરાગં ભગવન્ ! કૃતાર્થમ્ ।

નહિ પ્રભૂણામુચિતસ્વરૂપ-

નિરૂપણાય ક્ષમતેઽર્થિવર્ગઃ ॥ ૨ ॥

વીતરાગ ! હે કૃતકૃત્ય ભગવન્ ! આપને શું, વિનવું ?
હું મૂર્ખ છું મહારાજ ! જેથી, શક્તિહીન છતાં સ્તવું;
શું અર્થિવર્ગ યર્થાથ સ્વામીનું, સ્વરૂપ કહી શકે,
પણ પ્રભો ! પૂરી ભક્તિ પાસે, યુક્તિઓ એ ના ઘટે.

આપ છો અન્તર્યામી, સચરાચરના જ્ઞાતા, આપની આગળ મારા
હૃદયના ભાવોની વાત હું શી રીતે કરું ?

આપની સ્તવના કરવા માટે પણ હું અસમર્થ છું. આપ છો
વીતરાગ, હું રાગના દરિયામાં અથડાતો... આપ છો કૃતકૃત્ય... હું
કૃત્યોના માર્ગમાં ખોડંગાતો...

હું છું આપનો ભક્ત... આપના ગુણોને વર્ણવવા હું તદ્દન અયોગ્ય
છું.

આપને વિનતિ કરવા હું તૈયાર થયો છું, આ મારા અપરાધને
ક્ષમજો, પ્રભુ !

તમે કૃત્યોની પેલે પાર. કૃતકૃત્ય. કૃતાર્થ. હું કૃત્યોના સમંદરમાં બૂરી રીતે અથડાતો, ઝાવાં મારતો, ડૂબતો.

કૃત્યો... અમારા કાર્યો. શું એમનું મૂલ્ય હોઈ શકે ? એક પ્રશ્ન પૂછું, પ્રભુ ? તેં મુજ પર કરુણા અનહદ કરી છે, ચાંગળું કરુણા જળ વધુ ન છીડકી દે મારા પર ? મારા કૃત્યોને તું આંચકી ન લે ?

જો કે કૃત્યોના મૂળમાં ‘હું’ છે. બીજાનાં કાર્યો મને ક્યારેય અર્થપૂર્ણ લાગતા નથી; હું એમાં ત્રુટિઓ જ શોધતો રહું છું.. ‘હું’ કેન્દ્રમાં હોય એવાં કૃત્યો મારી દૃષ્ટિએ સાર્થક બની જાય છે. અને એટલે પ્રશ્નને થોડોક બદલી ને તારા ચરણોમાં પેશ કરું: અમારા ‘હું’ ને તું ખૂંચવી ન લે, પ્રભુ ?

નિવૃત્તિનાથની યાદ આવે ને મનમાં વેદનાની ટીશ ઉપડે: કેટલી બધી પ્રવૃત્તિઓ/ કાર્યોમાં એ ડૂબેલા ! ગુરુએ એમને નિવૃત્તિનાથ નામ આપ્યું...આપ્યું કે એમની પ્રવૃત્તિઓ બધી લઈ લીધી? નિવૃત્તિનાથ થઈ ગયા ખાલી ખાલી. મને પણ ખાલી કરી દો ને પ્રભુ!

જો કે તમે તો મને સદ્ગુરુ પણ આપ્યા, સદ્ગુરુએ મને વિભાવશૂન્ય બનાવવા પ્રયત્નોય કર્યા... ષોડશકનું દીક્ષા પ્રકરણ વાંચતાં તો તમારી કરુણા કેવી રીતે અનરાધાર અમારા પર વરસી રહી છે એનો ખ્યાલ આવ્યો. મારી આંખો ચૂઈ ઊઠી એ વાંચતાં...

‘નામનિમિત્તં તુ તત્ત્વમ્...’ કહીને ‘તત્સ્થાપના તુ દીક્ષાતત્ત્વેન...’ પૂ. હરિભદ્રાચાર્ય કહે છે ત્યારે લાગે કે શક્તિપાતની ગહન વિભાવનાનું કેટલું તો આ સરલીકરણ છે ! ગુરુદેવના શ્રીમુખેથી દીક્ષિત અવસ્થાના નૂતન નામનો ઉદ્ઘોષ એ જ શક્તિપાત છે.

ગુરુ-પરંપરાના નામોની સાથે નૂતન મુનિ / સાધ્વીનું નામ મૂકીને ગુરુ એ મહત્તી પરંપરા સાથે એને સમ્બદ્ધ કરી રહ્યા છે.

અને ગુરુદેવની આંખો સામે શિષ્યનું ભાવિ ચિત્ર છે. બની શકે કે શિષ્યને સામાન્ય નિમિત્તે પણ ગુસ્સો થઈ આવતો હોય, ગીતાર્થ ગુરુ એનામાં પણ સંભાવના જુએ તો એને દીક્ષા આપી પણ દે અને પ્રશમરતિ જેવું મઝાનું, રૂપકડું નામ એને આપી દે અને એ શક્તિપાતનો પ્રભાવ તરત દેખાય: ગમે તેવું નિમિત્ત મળે ને ગુસ્સો ન આવે !

મહાત્મા બુદ્ધની જેમ પછી તે પ્રશમરતિ કહી શકે કે હું તો નપાણિયો કૂવો છું. ગમે તેટલી બાલટીને હલાવો તોય ટીપું પાણી કોધનું આમાંથી ન નીકળે.

હકીકતમાં તો કોધ આવે જ કેમ ? સામા મનુષ્યની દેખાતી ઉત્તેજનાની પેલે પાર અમે જોઈ શકીએ તો અમને ગુસ્સો આવે જ ક્યાંથી ? એ વખતે જો મહાકવિ ભવભૂતિની યાદ આવી જાય... ‘एको रसः करुण एव निमित्तभेदात्...’ ‘उत्तरराम-चरितम्’ની એ વિખ્યાત પંક્તિઓનો અનુવાદ કંઈક આવો થશે: ‘રસ એક કરુણ જ, નિમિત્ત ભેદથી જૂદો, ભલે રૂપ ધરે ભિન્ન, છતાં તે છે કરુણ જ... જિમ પાણી ધરે મોજાં, ધૂમરી ને તરંગનાં; વિકારો ભિન્ન ભિન્ન જ, છતાં તે છે તો નીર જ...’ પાણીના બધાં દેખીતાં રૂપોની પાછળ પાણી જ છે; તેમ દેખાતા બીજા રસોની પાછળ કરુણ રસ જ છે તેમ ભવભૂતિ કહે છે.

કોધથી છલકાતો મનુષ્ય, આ ચશ્માથી જોવામાં આવે તો, અસહાયતાથી જ છલકાતો છે એવું ન દેખાય ? ને તો, એ કોધની પાછળ અધૂરપનું, સામાના ખાલીપાનું દર્શન થાય તો તમે શી રીતે ગુસ્સે થઈ શકો ?

ગુરુના પુણ્યપ્રકોપ જેવી કેટલીક ઘટનાઓને બાદ કરો તો તમને દરેક કોધની પાછળ એક ખાલીપો દેખાશે... ને પોતાના ખાલીપાને છુપાવવા માટે એ વ્યક્તિ કોધનું મહોરું પહેરી ચૂકી છે આવું સમજતાં વાર નહિ લાગે.

પ્રભુ ! તમે કૃત્યોને પેલે પાર... ને હું ક્યાં ? દેવચન્દ્રીય સ્તવના આ સંદર્ભમાં રટવી ગમે: 'અસ્તિ સ્વભાવ જે આપણો રે, રુચિ વૈરાગ્ય સમેત, પ્રભુ સમ્મુખ વન્દન કરી રે, માંગીશ આતમ હેત... [કુન્થુજિન સ્તવના.] મારું સ્વરૂપ પણ અસ્તિત્વે મઢ્યું છે. કેવો સરસ માર્ગ તમે મને બતાવ્યો છે, પ્રભુ ! કે કૃત્યો મારી પાસે હોય પણ કૃત્યોનું વજન ન હોય.

વિનય ને વેચાવચ્ચ કરું; પણ તાજો ને તાજો ! તારા માર્ગ પર ચાલું પણ અણથાક્યો... કારણ કે હું ક્યાં ચાલુ છું ? સરકતી પટ્ટી પર મારે તો ઊભા જ રહેવાનું છે; તારી કૃપાની એ પટ્ટી ચાલ્યા કરે છે.

સીતાજીએ કહ્યું હતું ને: 'મોહિ મગ ચલત ન હોઈહિ હારિ...' મને ચાલતાં થાક નથી લાગતો... કેમ ? 'ખિન ખિન ચરન સરોજ નિહારી...' પતિની પાછળ પાછળ ચાલું છું. ને તેમનાં ચરણોને નિહાળ્યા કરું છું. થાક ક્યાંથી લાગે ? મારી પણ આ જ વાત છે દેવ ! તારા ચરણકમળનું જ ધ્યાન... ચલાઈ જાય છે.

એક દુવિધામયી સ્થિતિમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છું: અસ્તિત્વબોધ કર્તવ્ય-ભારને લઈ લે છે. પણ અહંબોધ આવે છે ત્યારે કૃત્યોનો થાક અનહદ લાગે છે.

કૃત્યોના મૂળમાં હું પરની પકડ છે. એ મારા અહંબોધને તમે દૂર કરી દો ! તમે અપેત-રાગ. રાગને પેલે કિનારે. હું એના કળણમાં કેમ ? પદાર્થો, વ્યક્તિઓ કે શરીરના રાગથી પલ્લો છોડાવું તોય આ સૂક્ષ્મ 'હું' ની પકડમાંથી કેમ છૂટવું? આપ માર્ગ બતાવો.

જો કે તમે તો મારી અંધારઘેરી ખીણમાં કૃપાના પ્રકાશને સતત વહાવ્યા જ કરો છો. તમારી કૃપાના આ વિજ્ઞાનને અબૂઝ એવો હું શી રીતે સમજી શકું ? તમારા સ્વરૂપની આછી સી ઝલક મેળવવી એ પણ મારા માટે દૂરની વાત છે.

હું તો આટલી પ્રાર્થના જ કરું: મારા 'હું'ને તું આંચકી લે...

મુક્તિં ગતોઽપીશ ! વિશુદ્ધચિત્તે,
ગુણાધિરોપેણ મમાસિ સાક્ષાત્ ।

માનુર્દવીયાનપિ દર્પણેશુ -

સદ્ગાત્ર કિં ઘોતયતે ગૃહાન્તઃ ॥ ૩ ॥

હે નાથ ! નિર્મલ થઈ વસ્યા છો, આપ દૂરે મુક્તિમાં,
તોયે રહ્યા ગુણ ઓપતા, મુજ ચિત્ત રૂપી સુક્તિમાં,
અતિ દૂર એવો સૂર્ય પણ શું, આરસી ના સંગથી,
પ્રતિબિંબ રુપે આવી અહીં, ઉઘોતને કરતો નથી.

નાથ ! આપ દૂર છો: મુક્તિપુરીમાં. પણ તોય, મારી ભક્તિવડે
મેં આપને મારા ચિત્તમાં પ્રતિબિમ્બિત કર્યા છે.

સૂર્ય ગમે એટલો દૂર હોય; દર્પણ હાથમાં હોય તો સૂર્યના
પ્રકાશને અંધારિયા ઘરમાં રેલાતાં પણ શું વાર લાગે ?

ચન્દ્ર ભલે દૂર હોય, પણ નિર્મળ જળમાં એનું પ્રતિરૂપ કેવું ઉપસે છે ! મને નિર્મળ, શાન્ત જળની પ્રતિષ્ઠા આપો, દેવ ! આથી વધુ મને કશું ન ખપે. તમારું પ્રતિરૂપ એવું તો મારામાં વિલસે કે જોનાર મને ન જોઈ શકે, તમને જ જુએ. અલબત્ત, આપણા બેઉના સાયુજ્યની આ ક્ષણોમાં ત્રીજાની ઉપસ્થિતિ અપેક્ષિત નથી જ. માત્ર મારી વાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે....

અને, મને આ ત્રીજાની યાદ શી રીતે આવી તે કહું ? એ ત્રીજો એ વખતે હું હતો. ગુરુદેવની આંખોમાં મેં ઝાંકેલું ને ત્યાં મેં તમને, માત્ર તમને જોયેલા... હું જોતો જ રહ્યો, જોતો જ રહ્યો. ગુરુદેવે મને ટપાર્યો ત્યારે ખ્યાલ આવ્યો કે કેટલા સમયથી હું અપલક નેણે તમને- તમારા પ્રતિરૂપને જોઈ રહ્યો હતો. ગુરુદેવે પૂછેલું: શું કરતો હતો? ધ્યાનસ્થ ઋષિની જેમ.... એકાગ્ર બનીને...

મેં કહેલું: ધ્યાન હોય તોય એ મારા તરફથી ઊઠેલું ન હતું. દશ્ય એટલું તો મનોહર હતું કે હું અવાક બની ગયો'તો...

ખરેખર, મનોહર શબ્દને શબ્દશઃ એ વખતે આપે ખોલી બતાવેલો. મનોહર એટલે નયનાભિરામ કે સુન્દર આવો અર્થ જ મને ત્યાં સુધી જ્ઞાત હતો. આજે એક નવો જ અર્થ તમે મને આપ્યો: મનને જે ગૂમ કરી નાખે... મારા મનને તમે લઈ લીધેલું ને એટલે જ મારા ચિત્ત પર, મારા અન્તસ્તર પર તમારી છબિ ઊઠી આવેલી. મહો. યશોવિજયજી મહારાજા યાદ આવે: 'સ્વામી ! તુમે કાંઈ કામણ કીધું, ચિત્તડું અમારું ચોરી લીધું...'

તો હું એ કહેતો હતો કે ગુરુદેવનાં નયનોમાં તમારા પ્રતિરૂપને જોતાં મને આવી ભાવાનુભૂતિ થયેલી તો મારી આંખોના શાન્ત, નિર્મળ જળમાં તમે આવો તો કેવી અનુભૂતિ મને થાય ? કેવી સરસ ? અનિર્વચનીય. ‘મારી આંખોમાં દેવ ! તમે આવજો રે, હું તો પાંપણને પુષ્પે વધાવું !’ બીજું તો મારી પાસે છે પણ શું?

તમે આવો તો... કેટલી મોટી એ મારા જીવનની ઉપલબ્ધિ હશે ! સ્વપ્ને પણ શું ધાર્યું હતું કે તમે મારે આંગણે આવો... આવી સ્વપ્નાતીત રીતે ઘટનાનું સાકાર થવું... મારી આંખોમાં, મારા ચિત્તમાં આપનું પધારવું. અલબત્ત, વિશુદ્ધ ચિત્તમાં, નિસ્તરંગ મનની ભૂમિકા પર. તમે તો પગલાં કરવાની ક્યારે ના પાડેલી ? પણ મારી જ મનની સપાટી તરંગાયિત હતી ને! તમારું પ્રતિબિંબ ઉપસે એવું ન હતું...

વિશુદ્ધ ચિત્ત. કોરી પાટી. હવે વિભાવનાં સંસ્મરણો પણ ગયાં. કોણે લૂછી આ પાટી ? તમે જ તો !

સાધુત્વની પગથારે આવ્યો. છતાં ઈચ્છાઓનો કેડો છૂટે નહિ. અકળાઈ ઊઠું: આજ્ઞાપ્રધાન આ જીવનમાં ઈચ્છા પ્રવેશી શી રીતે ? એવે વખતે ‘દસ વેયાલિય સુત્ત’ની પરિચિત ગાથાઓ મનમાં ધૂમરાય ને પેલું કામનાનું ધુમ્મસ છંટાઈ જાય. સોનેરી પ્રકાશથી (આજ્ઞાના જ તો !) આલોકિત દિવસ મને મળી જાય. ‘કહં નુ કુજ્ઞા સામણં, જો કામે ન નિવારિણ, પણ પણ વિસીઅંતો’...

આંખો બંધ હોય ને આ ગાથા રટતો હોઉં. ગુરુમાતાનો વરદ હાથ મારા શરીર પર ફરતો હું અનુભવું... ‘તું શ્રામણ્ય શી રીતે પાળીશ, જો તું કામનાઓના કાંટા-આંખરામાં વિહરવાનું બંધ નહિ કરે ?...’ કેટલા વહાલથી ગુરુમાતા કહેતા’તા. શરીરે રોમાંચ, આંખોમાંથી વહેતી અનરાધાર અશ્રૂધારા ને ગળેથી વહેતાં ડૂસકાં. આકાશ સાફ ! ચિત્તાકાશ ચિદાકાશ બની રહે.

‘વિશુદ્ધચિત્તે ગુણાધિરોપેણ...’ મારા વિશુદ્ધ ચિત્તના સરવરમાં તમારા ગુણોની આછી સી છાયા ઉપસે... કેટલો અદ્ભુત તો એ અનુભવ હોય છે.

હમણાંના એક અનુભવની વાત કરું. આપની ચંડકૌશિક પરની કૃપાધારાની વાત સાંભળતાં જ હૈયું હાથ ન રહ્યું... મંદિરમાં હતો. કોઈ સ્તવના ગાતું હતું: ‘ચરણે ચંડકૌશિયો ડસિયો...’ મારી બંધ આંખોની સામે આખું દૃશ્ય ફિલ્માયું. ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે હું રડી પડેલો.... તમારી આ કરુણા... હું અવાક્ બની ગયો. તમને જોતો જ રહ્યો, જોતો જ રહ્યો...

અને એક કરુણાનો સાગર ઊછળતો મેં જોયો... આચાર્ય કુન્દકુન્દજી કહે છે તેમ એ સાગરને પૂરા લોકમાં ફેલાતો જોયો... આખોય લોક તમારા સમરસથી છલોછલ ભરાયેલો... હું એમાં ડૂબતો ગયો.

‘બિધુરત જાયે પ્રાણ’

‘ગુણોની સાખે, અનુભૂતિ-પાંખે તમારું સાક્ષાત્ મિલન. પણ મિલન પછી આ બિધુરવાનું કેટલું દુખદ હોય છે !

‘બિધુરત જાયે પ્રાણ !’

‘તડફ તડફ જીવ જાસી...’ જેવી મીરાં અનુભૂત વેદનાને સહેતો હોઉં. ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડતો હોઉં... રડીને શાન્ત થાઉં ને એ શાન્ત ચિત્તના સરવરમાં તમારું પ્રતિબિંબન ઝલકે.

રડવું, અનરાધાર વરસી પડવું.... ને શાન્ત થાઉં ત્યાં તો તમારી અનુપમ ભેટ મને મળેલી જ હોય !

तव स्तवेन क्षयमङ्गभाजां,
भजन्ति जन्मार्जितपातकानि ।
कियच्चिरं चण्डरुचे मरीचि -
स्तोमे तमांसि स्थितिमुद्रहन्ति ॥ ४ ॥

પ્રાણી તણાં પાપો ઘણાં, ભેગાં કરેલાં જે ભવે,
ક્ષીણ થાય છે ક્ષણમાં બધાં, તે આપને સારે સ્તવે,
અતિ ગાઢ અંધારા તણું પણ, સૂર્ય પાસે શું ગજું,
એમ જાણીને આનંદથી હું, આપને નિત્યે ભજું.

દેવ ! તમારી સ્તવના કરીએ, ને અમારાં જન્મોનાં પાપ ચૂર-ચૂર થઈ જાય. તમારી પાસે આવવું.... તમારું સાન્નિધ્ય.... પાપોને કહી દઈએ: ‘બાપલડાં રે પાતિકડાં ! તમે શું કરશો હવે રહીને રે....?’

અંધારું ગમે તેવું ગાઢ હોય, સૂર્ય ઝળાંહળાં થઈને પ્રકાશે એટલે અંધકાર છૂ... ! તેમ આપ મારા મનમન્દિરમાં પધારો, પાપાંધકારનું પછી શું ગજું ?

ભક્તિયોગના મર્મોદ્ઘાટક નારદ ઋષિને એક ભક્તે પૂછેલું: ઋષિવર ! બે ભક્તો ભેગા થાય ત્યારે પ્રભુના મહિમાને / ઐશ્વર્યને કઈ રીતે તેઓ અભિવ્યક્ત કરે ?

નારદ ઋષિએ કહ્યું'તું : ભક્તો પ્રભુના ભાવૈશ્વર્યને ગળાનાં ડૂસકાં, આંખોમાંથી વહેતી અશ્રૂની સરવાણી અને શરીરે ઊઠેલા રોમાંચ વડે પ્રકટ કરે છે. ('ભક્તા: एकान्तिनो मुख्या: कण्ठावरोधरोमाञ्चाश्रूभि: परस्परं लपमाना: पावयन्ति कुलानि पृथिवीं च' -ભક્તિ સૂત્ર.)

‘એ’ની વાતો... પરમપ્રિયની. ભક્ત શબ્દોમાં કશુંક કહેવાની યેષ્ટા જરૂર કરે છે, પણ એની એ યેષ્ટા વિક્ષણ થાય છે... ‘મારા નાથ...’ એ શરૂ કરે છે, ભાવવિશ્વમાં વિચરે છે... ને લ્યો, આ પાંપણે બાંધેલ પાણિયારું ચૂવા માંડ્યું. ગળે ડૂસકાં...

ક્યારેક ડૂસકાંની વચ્ચેથી ચળાઈ આવતા ભક્તોના શબ્દો સાંભળ્યા છે ? એની લિજ્જત.... ના, એવો શબ્દ તો બહુ નાનો લાગશે. જો કે કોઈ વિશેષણ એવા શબ્દો માટે સૂઝે તેમ નથી...

એ ડૂસકાં, એ અશ્રૂધારા.... આંખોનાં વાદળને પળભરમાં સજળ કરી દે ને વરસવા માંડીએ આપણે...

સૂલસા મહાસતીનાં ડૂસકાંને અત્યારે બંધ આંખે સાંભળી રહ્યો છું. પેનને થોડીવાર દૂર મૂકી દઉં છું. નોંધપોથીને ટેબલ પર મૂકી દઉં છું. ભીંજાઉં છું....

ડૂસકાંની વચ્ચેથી ચળાઈ આવતા એ શબ્દો કંઈક આવા હતા: મારા નાથ! ક્યાં આપ અને ક્યાં હું ! તમે અખિલ બ્રહ્માંડેશ્વર. હું તમારાં ચરણોની દાસી... ને છતાં તમે મને ભૂલો નહિ...

પ્રભુ આપણને ન ભૂલે. આપણે એને વિસરી જઈએ. શ્રી દલપતભાઈની સ્તવનાની પંક્તિ યાદ આવે: ‘ક્ષણ ક્ષણ સમરે તું પ્રભુ અમને, ભલે અમે તો વિસાર્યા....’ વિસ્મરણ... ‘એ’ના વિસ્મરણમાં આપણે શી રીતે રહી શકીએ ?

નારદ ઋષિ કહે છે: ‘તદ્વિસ્મરણે પરમવ્યાકુલતા...’ ‘એ’નું વિસ્મરણ... પરમ વ્યાકુળતા. અત્યન્ત બેચેની. ‘મારા નાથને હું ભૂલી ગયેલો ?’

સગર્ભા માતા. ગમે તે ક્રિયા કરે. પણ પેટમાં ઊછરી રહેલા પોતાના બાળકને કેમ ભૂલી શકે ? અરે, ઊંઘમાં પણ એ એવી રીતે શરીરને હલાવશે, ડુલાવશે નહિ, જેથી ગર્ભસ્થ શિશુને તકલીફ પડે... સતત સ્મરણ છે ત્યાં.

હું તમને કેમ ભૂલી શકું, પ્રભુ ?

સંતનો ભક્ત છે એક સમ્રાટ. હંમેશા એ સમ્રાટ પોતાના ગુરુને યાદ કરે છે. એકવાર સંત ફરી નગરીની બહાર પધાર્યા. સમ્રાટ દર્શનાર્થે ગયો. પ્રવચન પૂરું થયું. ભીડ છંટાઈ ત્યારે સમ્રાટ પૂછે છે: ગુરુદેવ ! આપ આ સેવકને ક્યારેય યાદ કરતા હતા ?

સંતે કહ્યું: ક્યારેક તારું સ્મરણ એ રીતે થઈ આવતું કે એક સમ્રાટ મારો ભક્ત છે, પણ પાછળથી આ સ્મરણ પર હું પોશ પોશ આંસૂએ રડતો કે ભગવાન! બીજાનું સ્મરણ એનો સીધો અર્થ થયો તમારું વિસ્મરણ... પ્રભુ! આવું કેમ બન્યું?

આ પ્રસંગ વાંચી હું ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડેલો. ભગવાન ! એ સંતને તો ક્યારેક બીજાની યાદ થઈ આવતી હતી. હું તો પરમાં જ ઓતપ્રોત છું. કેવો ઓતપ્રોત... ?

‘શાન્ત સુધારસ’ની ‘પર: પ્રવિષ્ટ: કુરુતે વિનાશમ્’ પર હૃદય સ્પર્શી વ્યાખ્યા આપતો હોઉં. પરનો પ્રવેશ કેટલો વિનાશક છે એ વાતના સમર્થનમાં કંઈ કેટલાય શાસ્ત્રીય ઉદ્ધરણો ઠાલવતો હોઉં. અને એ શાસ્ત્રીય ઉદ્ધરણોની સાથે સાર્ત્રના ‘ધ અધર

ઈઝ હેલ' ('બીજો એ જ નરક છે...') જેવા પ્રતિપાદનને કે કૃષ્ણમૂર્તિની 'ચોઈસલેસ અવેયરનેસ' (ઈચ્છાવિહીન જાગરણ) ની વિભાવનાને સરખાવતો હોઉં.... પણ, કોઈ મારા એ ભાષ્યને સારું કહીને તરત મારામાં પ્રવેશ પણ કરી શકે ! કેવી આ વિડંબના !

આપના સમરસના લોકવ્યાપી ફેલાવની અનુપ્રેક્ષાને ઝીલતી વખતે એવી એક સંકલ્પના ઝબૂકી ગયેલી કે તમારા સમરસ જોડે મારી ચેતનાને તદાકાર બનાવી દેવાય તો સમરસનું ક્ષેત્ર પૂરો લોક બની જાય અને ત્યારે કોઈ પર જ ન હોય તો પરના પ્રવેશની વાત ક્યાં રહે ? ન રહે બાંસ, ન બજે બાંસુરી.... પણ એ માટે જોઈએ તમારી અનરાધાર કૃપા.

'ષોડશક'ની મહોપાધ્યાયજીની ટીકામાં પતંજલિ ઋષિના તાત્સ્ય અને તદંજનતા શબ્દોને વાંચતાં તો ન ખાળી શકાય તેવું ભાવના પૂર વહી ઊઠ્યું.

તાત્સ્ય... પ્રભુના સમરસને લક્ષ્ય બનાવી એક યાત્રાએ નીકળી પડું. એકાગ્રતા... અને પછી એવો તન્મય બની જાઉં કે મારી ચેતના ભાગવતી ચેતનામાં એકાકાર બની ઓગળી જાય... તદંજનતા...

આ તો મઝાની કલ્પના... વર્તમાન શું ? સમરસનું આછું પાતળું ઝરણુંય વૈભાવિક ક્રિયાના પથ્થર નીચે ક્યારે દબાઈને વિલુપ્ત થઈ જાય છે એની ખબર સુદ્ધાં રહેતી નથી... ને ખબર પડે છે ત્યારે આંખોમાંથી આંસૂધારા વહેવા માંડે. લાગે કે પેલા ઝરણાં ને આ કદાચ આગળ વહેવડાવી શકશે... 'તદ્વિસ્મરણે પરમવ્યાકુલતા..' જો કે નારદઋષિ કહે છે એવી વ્યાકુળતા નથી અનુભવી... વ્યાકુળતાને પણ પરમનું વિશેષણ તેમણે આપ્યું છે.

પ્રભુ ! મને પરમ વ્યાકુળતા તો આપો !

તારી સ્તવના શબ્દોથી પ્રારંભું, ડૂસકામાં એ વેરાઈ જાય... એ ક્ષણો... ખરેખર મારા જીવનની એ મધુમયી ક્ષણો છે. પ્રભુ ! મને આ ક્ષણોની શાશ્વતીની ભેટ આપી દો ને !

તમારી સ્તવના... ક્યાં તમારું ઐશ્વર્ય ? ક્યાં મારા શબ્દો ?...

જો કે આને સામે છેડે એમ પણ કહી શકાય કે હું ક્યાં સ્તવના કરું છું? તારા ગુણોને જોઉં છું ને હરખાઈ જાઉં છું ને કશુંક ગણગણી ઊઠું છું. આને તમે સ્તવના કહેશો, પ્રભુ ?

પૂ. હેમચન્દ્રાચાર્યનું આશ્વાસન કવચ મારી પાસે છે: 'વિશુંખલાપિ વાગ્વત્તિઃ શ્રદ્ધધાનસ્ય શોભતે...' (શ્રદ્ધાળુના મુખેથી ઉચ્ચારાયેલા આડા અવળા શબ્દો પણ સોહે છે.) પણ ત્યાં ફરી પ્રશ્ન ઊઠે કે હું શ્રદ્ધાળુ છું ?

‘તવ સ્તવેન...’ મારી સ્તવના સામાન્ય, અતિસામાન્ય... શબ્દો મહાપુરુષોના લઈને ગાઈશ ત્યારેય ભાવસૃષ્ટિના મુકાબલે તો મારી ગવાયેલી સ્તવના સામાન્યથી પણ નીચા સ્તરે હશે. પણ તમારી કરુણા અપાર છે, પ્રભુ ! તમે અમારા જનમ-જનમનાં પાતકોનો ભૂક્કો કરી નાખો છો... અંધકાર સૂર્યની હાજરીમાં કેમ રહી શકે ? તમે આવો ભીતર, ને પાપ રફુચક્કર ! કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્રની વિખ્યાત પંક્તિ યાદ આવે: ‘ગોસ્વામિનિ સ્ફુરિતતેજસિ દૃષ્ટમાત્રે, ચૌરૈરિવાશુ પશવઃ પ્રપલાયમાનૈઃ...’ (ગાયોના ધણને હાંકીને લઈ જતા ચોરો ઝળહળતા સૂર્યને જોઈને મૂઠીઓવાળી ભાગી જાય તેમ તમને જોઈને પાપો ભાગી જાય છે.)

शरण्य ! कारुण्यपरः परेषां,
निहंसि मोहज्वरमाश्रितानाम् ।
मम त्वदाज्ञां बहतोऽपि मूर्ध्ना,
शान्तिं न यात्येष कुतोऽपि हेतोः ॥ ५ ॥

શરણ્ય કરુણા-સિંધુ ! જિનજી, આપ બીજા ભક્તના,
મહામોહ વ્યાધિને હણો છો, શુદ્ધ સેવાસક્તના;
આનંદથી હું આપ આજ્ઞા, મસ્તકે નિત્યે વહું,
તોયે કહો કોણ કારણે, એ વ્યાધિના દુખો સહુ ?...

હે કરુણા સાગર, પ્રભુ ! આપ બીજા ભક્તોના મોહના રોગને દૂર કરો છો, તો આપની આજ્ઞાને મસ્તકે વહન કરતાં મારી વ્યાધિને આપ કેમ ન હરો ?

ભક્તિયોગાચાર્ય રામવિજય મહારાજ દ્વારા રચાયેલ પરમતારક શ્રી શાન્તિનાથ પરમાત્માની સ્તવનામાં આવેલ એક શબ્દ પર આપણું ધ્યાન જવું જોઈએ: ‘જુગતે’ શબ્દ પર. ‘અધ્યાતમ રવિ ઉગ્યો મુજ ઘટ, મોહ તિમિર હર્યું જુગતે...’

જુગતે... યુક્તિ પૂર્વક... પ્રભુએ ભીતરના અંધારાને યુક્તિપૂર્વક લઈ લીધું... હા, નહિતર આપણું તો અંધકાર સાથે એવું તાદાત્મ્ય થયેલું કે એને છોડીએ જ શાના ? જનમ જનમથી અંધારા બોગદામાં જ રહેલા. અંધારું કોઠે પડી ગયેલું. પ્રકાશની દુનિયાનો ખ્યાલ પણ કોને હતો ?

પ્રભુ પ્રકાશભરી દુનિયામાં સાધકને શી રીતે લઈ આવ્યા ? મહોપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજ પરમતારક પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં કહે છે તેમ પરમાત્મા મનાવીને, પટાવીને, ફોસલાવીને મા બાળકને મામાના ઘેર લઈ આવે તેમ આપણને આ સાધનાની દુનિયામાં લઈ આવ્યા. ‘ઈતની ભૂમિ પ્રભુ તુમહી આણ્યો, પરી પરી બહુત બઢાવત મામ...’

બાળક થાકી ગયું છે. ‘મા ! કેટલે દૂર છે મામાનું ઘર ?’ ને મા કહે છે: મારા લાલ ! હવે તો સાવ નજીક છે મામાનું ઘર. પેલો દીવો બળે તે મામાનું ઘર. ને છતાંય દીકરો થાકી જાય તો... ? મા વહાલથી એને ઊંચકી લે.

પ્રભુ પણ મને ઊંચકીને અહીં લઈ આવ્યા... કેટલી યુક્તિઓ અજમાવી પ્રભુએ અંધકાર સાથેનો આપણો નાતો તોડી નાખ્યો ! ‘પર’ સાથેનો સંબંધ તોડાવ્યો..

નહિતર, જ્ઞાનાનંદ સ્વામી કહે છે તેમ કેટલા જન્મો અર્થહીન પસાર થયેલા! કારણ ? ‘પર સંગત દશ દિશ ભટકા, પર સેં પ્રેમ લગાયા, પર સે જાયા, પર રંગ

ભાયા, પર કું ભોગ લગાયા...' ને માટે જ, 'વિરથા જનમ ગુમાયા !'

આજે ખ્યાલ આવે છે કે કેવા ઘોર અંધકારમાં હું આથડેલો ! પદાર્થોનો વિસ્તાર... હવાના બાયકાથી વધારે શું હતું ત્યાં ? આનંદઘનજીએ સરસ ઉપમા આપી છે પદાર્થોના ઝમેલાને: પાની બિય પતાસા... પાણીના ગ્લાસમાં દેખાય આખું પતાસું. હોય માત્ર દેખાવ. લેવા જાવ, ગ્લાસમાં હાથ નાખો તો ભાંગીને ભરભર ભૂકકો થઈ જાય.

નવાઈ લાગે કે પદાર્થોની પાછળ આટલું કેમ અમે ભટકેલા ? ખ્યાસ હતી પરમ પ્રિયની... ખ્યાસ છિપાણી નહિ. ને અનાદિની ભ્રમણાને વશ પદાર્થોનો અંબાર ખડક્યા કરેલો.

એમાં તમે તમારું સ્વરૂપ દેખાડ્યું. હું તો આભો જ બની ગયો: આ શું ? મારી ભીતર સૂરજ ઝગમગી ઊઠ્યો. તમે મારા અંધારાને 'જુગતે' હરી લીધું. દેવ ! તમારો ખૂબ ઋણી છું.

પ્રભુ ! તમારી યુક્તિઓનો પાર નથી. ક્યારેક તમે 'વાયા ગુરુ' કામ કરો છો. ક્યારેક સીધો સંસ્પર્શ તમારો આપો છો. કેવો સંસ્પર્શ ? પૂ. પદ્મવિજય મહારાજ કહે છે તેમ તમારો હાથ મારી પીઠ પર ફરતો હોય. 'નિજ કર પીઠ થપેટીએ.' (મનમોહન પાર્શ્વજિન સ્તવન.)

'ણો લોગસેસણં ચરે...' જેવી પરમ પાવન આચારાંગ સૂત્રની પંક્તિઓ વાંચતાં તમારો કોમળ, કોમળ સ્પર્શ અનુભવું છું. આંખોમાંથી અવિરત અશ્રુપ્રવાહ વહી ઊઠે છે. કેટલો બધો તમારો ઉપકાર ! તમારો હાથ મારા અસ્તિત્વ પર ફરતો મેં અનુભવેલો ત્યારે એ સૂત્રનો કેટલો મજાનો અનુવાદ તમારા દ્વારા મળેલો: 'મારા લાલ! તું લોકૈષણામાં કેમ ફસાય ?' અને એ દ્વારા તમે જે કહેવા માગતા હતા તેનો પણ ખ્યાલ આવ્યો... દૃઢ પ્રતીતિ થઈ કે આવા પરમાત્મા જેને મળ્યા હોય તે એને છોડીને બીજા ભણી કેમ જઈ શકે ? અને તમારું આટલું બધું વાત્સલ્ય મારા પર ઢળતું હોય ત્યારે...

તમારી વાત્સલ્ય-સરિતામાં આકંઠ નહાયો છું... અને કહું, તમારી મીઠી મીઠી

થપ્પડ પણ ખાધી છે ! હા, થપ્પડ પણ મીઠી હોય તે તમારી ખાધી ત્યારે ખ્યાલ આવ્યો. ગાલ પર ચરચરાટ પણ હતો.. પણ શું એ સમયની મીઠાશ ! કારણ કે થપ્પડને બહાનેય તમારા સ્પર્શને તો હું પામ્યો હતો ને ! અને એ થપ્પડ મારા સંદર્ભમાં જરૂરી હતી. મારી સાધનામાં લાગેલી રજને ખંખેરવા જ તો તમે આ ધબ્બો લગાવેલો. ‘પમત્તે બહિયા પાસ... !’ તું પ્રમાદી હોય તો જતો રહે બહાર! તું મારી પાસે ન જ રહી શકે: જો તું પ્રમાદી હોય તો... ! પણ મને ખ્યાલ છે એ ચરચરાટને મિટાવવા તમે કેવો કોમળ હાથ ત્યાં ફેરવ્યો હતો: ‘અપ્પમત્તે સયા પરક્કમેજજાસિ...’ ‘તને કેટલીવાર કહ્યું કે તારે સતત અપ્રમાદી રહેવાનું છે. તું કેમ ભૂલી જાય છે ?’

કહું સાચું ? હું પ્રમાદી બનું તો તમારી તમાચ મને ખાવા મળે ને ? નહિ, નહિ; હવેથી હું તમારો આજ્ઞાંકિત બની જઈશ...

‘વાયા ગુરુ’ પણ તમને ઘણીવાર સ્પર્શ્યો છું. એમ લાગે કે તમે મને હાથ થામીને ઉપર ચઢાવી રહ્યા છો... સંત કબીરની આ અભિવ્યક્તિ એ વખતે યાદ આવે: ‘કબીરા ! માર્ગ કઠિન હૈ, ઋષિ મુનિ બેઠે થાક; તહાં કબીરા ચઢ ગયા, ગ્રહી સદ્ગુરુ હાથ...’

તમારા શબ્દ-હાથને પામીને જ્યારે ઉપર નહિ ચઢી શકું એવું લાગ્યું ત્યારે ગુરુના હાથમાં મારો હાથ તમે મૂકી દીધેલો...

એક પ્રશ્ન પૂછું ? ચંડરુદ્રાચાર્ય જેવા ગુરુદેવ મને કેમ ન આપ્યા ? એ જ દિવસે દીક્ષા, મસ્તક પર ગુરુની દંડપ્રસાદી અને કેવળજ્ઞાન !

મિલારેપાની વાત વાંચતાં આજે આંખો આંસૂભીની બની ગઈ. મિલારેપા વિદ્વાન, બહુશ્રુત. સાધના-માર્ગે જવાની અદમ્ય ઝંખના. ખ્યાલ છે કે ભીતરનો માર્ગ પામવા અનુભૂતિ જગવે તેવા ગુરુનાં ચરણોમાં બેસવું પડશે.

એ સમયે પૂરા તિબેટમાં નારોપા ગુરુનું નામ પ્રસિદ્ધ હતું. મિલારેપા ગુરુ પાસે ગયા. વિનતિ કરી: સાધનામાર્ગની દીક્ષા આપો ! ગુરુ સ્મિત કરે છે. ગુરુનું એ મૌન સ્મિત. મિલારેપા સમજી ગયા કે ગુરુ પોતાની સજ્જતા ચકાસવા માગે છે.

બીજી સવારે ગુરુએ કહ્યું: નજીકના પર્વતમાંથી પથ્થર તોડીને લાવવાના છે.. ગાડું લઈને મિલારેપા જાય... આવો વિદ્વાન માણસ ને પથ્થર તોડવાનું કામ..? મિલારેપાને સાતમે દિવસે ખ્યાલ આવ્યો કે ગુરુ શું કરી રહ્યા હતા. ગુરુ પથ્થર તોડાવતા નહોતા, ગુરુ તેને પોતાને તોડી રહ્યા હતા. સાતમી સાંજે ગુરુએ કહ્યું: કાલે સવારે તને દીક્ષિત કરીશ.

સ્થૂલભદ્રજીને કેવા ગુરુ તમે આપ્યા ! સંભૂતિ વિજય ગુરુ શક્તિપાત કરે યોગ્ય શિષ્ય ભણી. સ્થૂલભદ્રજી એને ઝીલે... ને સાધના કેટલી તો વેગવતી બની જાય !

કોશાને ત્યાંથી પાછા ફરેલા સ્થૂલભદ્ર મુનિની પીઠને પસવારતાં ગુરુએ કહેલું: તું દુષ્કર દુષ્કર કારક છે ! એનો એક અર્થ તો પારંપરિક છે જ. મઝાનો અર્થ એ છે. આવા ઈન્દ્રિયોના અનુકૂલન વચ્ચે પણ તારી સાધના ધારા આવી અજસ્ર ધારે વહી... બીજો એક સંદર્ભ આપણી સાધના ધારાને ઝીલવાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોઈ શકાય...

ગુરુના શક્તિપાતને એમણે ઝીલ્યો. એ સંદર્ભમાં સાધનાની એમની દુષ્કરતાને ગુરુએ બિરદાવી હતી. પૂ. હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે ‘ષોડશક’માં નામન્યાસને શક્તિપાતના રૂપમાં પ્રસ્તુત કર્યું છે અને એની સામેની શિષ્યની સજ્જતાને ‘સમ્યગ્ ગુરુ ધારણા યોગાત્’ કહીને વ્યાખ્યાયિત કરી છે. ગુરુસમર્પિતતા શિષ્યની અંદર એવી સજ્જતા પેદા કરે છે કે જેને લીધે તે ગુરુની શક્તિને ઝીલી શકે.

તો સ્થૂલભદ્ર મુનિની આ પહેલી સજ્જતા હતી... શ્રામણ્યનો પ્રારંભ અને આટલી હરણફાળ ! શી રીતે આ શક્ય બન્યું ? ગુરુદેવના શક્તિપાતને એમણે ઝીલ્યો હતો...

સાધનાની બીજી સજ્જતા એ હતી કે ચાર માસ ગુરુદેવથી વિખુટા રહ્યા છતાં ગુરુદેવે આપેલ રક્ષા કવચમાં સહેજ પણ છિદ્ર ન પડવા દીધું... ગુરુના ભાવસાન્નિધ્યમાં જ તેઓ રહ્યા. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રે ભાષેલ ‘ગુરુણમંતિણ સિઆ...’ નો ઉપદેશ એમણે ભાવ-ઉપનિષદથી કેવો જીવનમાં આચરી લીધો હતો... ! ગુરુએ આ સંદર્ભમાં બીજી વારના દુષ્કર શબ્દનો પ્રયોગ કરેલો..

એક બાજુ હર્ષાશ્રૂથી આંખો ભરાઈ આવે.... આટલા સરસ સાધકો ! ગુરુના શક્તિપાતને ઝીલી લેં અને સાધના વેગવતી બની જાય. બીજી બાજુ વેદનાશ્રૂથી આંખો છલકાઈ ઊઠે: મને આવો સાધનાનો પ્રદેશ ક્યારે મળશે ?

સહેજ ઈર્ષા પણ આવી જાય: તમે સ્થૂલભદ્ર મુનિને આવા ગુરુ મેળવી આપ્યા તો મને કેમ નહિ ?

મારી બાબતમાં આપ વિશેષ ધ્યાન કેમ ન આપો ?

‘શરણ્ય ! કારુણ્યપર:’... તમે બીજા આશ્રિતોના મોહજવરને દૂર કરો તો મારો કેમ ન કરો દૂર ? ‘ત્વદાજ્ઞાં વહતોઽપિ મૂર્ધ્ના...’ તમારી આજ્ઞાને હું શિરે ધરું ને છતાં.... નહિ, ચૂક મારી જ છે... આપ તો વરસતા જ રહ્યા છો. હું નથી ઝીલી શકતો એને.

અચ્છા, મેં વરસાતી (રેઈનકોટ) પહેરી છે અને તેથી હું તમારી કૃપાવર્ષા અનરાધાર વરસતી હોવા છતાં કોરોકટ રહી જાઉં છું... સાચું, સ્વીકારી લીધું. પણ આપ એ રેઈનકોટ ને ચીરી કેમ ન નાખો ?

આખરે, હું બીજે ફરિયાદ ક્યાં કરીશ ?

મહાટવીલક્ષ્મીસાર્થવાહ

ત્વામાશ્રિતો મુક્તિમહં યિયાસુઃ ।

કષાયચૌરેર્જિન ! લુપ્તમાનં

રત્નત્રયં મે તદુપેક્ષસે કિમ્ ? ॥ ૬ ॥

સંસાર રૂપ મહાટવીના, સાર્થવાહ ! પ્રભુ તમે,

મુક્તિપુરી જાવા તણી, ઈચ્છા અતિશય છે મને;

આશ્રય કર્યો તેથી પ્રભો ! તુજ તો ય આન્તર-તસ્કરો,

મુજ રત્નત્રય લૂંટે વિભો ! રક્ષા કરો. રક્ષા કરો...

પ્રભુ ! આપ સંસાર રૂપી મહા અટવીને પેલે પાર લઈ જનાર
સાર્થવાહ છો, મારે અટવીને પેલે પાર જાવું છે. હું આપને શરણે
આવ્યો છું ને છતાં આન્તર શત્રુઓ મારી રત્નત્રયીને કેમ લૂંટી શકે ?

મારી હતાશા ત્યારે બેવડાઈ જાય છે જ્યારે એક બાજુ તમારા પરમ ઐશ્વર્યને આંશિક રૂપે પણ જાણું છું ને બીજી બાજુ મારી સાધનાને ધોળે દિવસે આસક્તિના પૂરમાં વહી જતી નજરે જોઉં છું.

મારી સાધના... લડખડાતી સાધના... જોરદાર બહાવમાં એ વહી જાય તો નવાઈ ન થાય. નવી નવી સાધના, ને ચિરઅભ્યસ્ત વિષયવાસના, ફિસલી જવાય...

પણ તમારા જેવા નાથ જેને મળ્યા હોય તે કેમ ફિસલી શકે ? તમારી માત્ર એક કરુણા દૃષ્ટિ... ને મને રક્ષાકવચ પૂરું મળી જાય. કેટલી તો નાની મારી આ અપેક્ષા.. કૃપાકટાક્ષની.

શું તું મને નિરાશ કરીશ ? કરુણાસાગર તું... ને મારે તો બીજું જોઈએ પણ શું? તારી કરુણાનું એક બુંદ... તારા એ બુંદને તો હું સમંદર માનીશ જ, પણ તારી એક કૃપાદૃષ્ટિ પણ મારા પર પડશે ને... કેવો હું નાચી ઊઠીશ ? મને આપ તારી કૃપા-દૃષ્ટિ ! મને આપ તારું રક્ષા કવચ.

‘જસ કહે સાહિબ મુગતિનું, કરિયું તિલક નિજ હાથે’ જેવી પંક્તિઓ વાંચું છું ત્યારે કેવી તો યુભન પેદા થાય છે ! મહોપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજ તમારા મોટા ભક્ત એટલે તમે એમને તમારો સંસ્પર્શ આપો. ને અમે તમારી કૃપાદૃષ્ટિથી પણ દૂર!

શું આપ ‘કપાળ જોઈને ટીલું કરો છો ?’ તો મારે કેટલા નિરાશ થવું પડે ? ના, આપ અકારણ વત્સલ છો. મારી ભક્તિ કેટલી છે તે આપ ન જુઓ. તમારો એક કૃપાકટાક્ષ...

મને કેવું તો રક્ષાકવચ મળી જાય ! 'ભવાટવીલક્ષ્મનસાર્થવાહમ્'. સંસારની આ ભીષણ અટવીને તમારે ભરોસે ઊતરવાની છે. સંસારના આ ભીષણ સમંદરને માત્ર તમારે સહારે મારે પાર કરવાનો છે. મીરાંને સાંભળી ત્યારે કેટલું સુખદ આશ્વાસન મળેલું. મીરાંએ કહેલું: 'ભવસાગર અબ સૂખ ગયો હૈ, ફિકર નહિ મોહિ તરનન કી....' નવાઈ લાગી આ વાંચતાં: સંસારનો આ દુસ્તર, બિહડ સમંદર સૂકાઈ ગયો એવું મીરાંને શી રીતે પ્રતીત થયું હશે? મીરાંના જ શબ્દો આગળ સાંભળ્યા ને રહસ્ય જડી ગયું: 'મોહિ લાગી લગન પ્રભુ ચરનન કી...' ને પછી મીરાં કહે છે ! 'ચરન બિના મોહિ કછુ નહિ ભાવે, જગ હૈ માયા સપનન કી...'

તમારાં ચરણોને મેં પણ પકડી જ રાખ્યાં છે. મહોપાધ્યાયજીના શબ્દોને મેં હૃદયમાં કોતરી લીધા છે : 'પ્રભુ પદ વળગ્યા તે રહ્યા તાજા, અળગા અંગ ન સાજા રે...'

મારે જાવું છે પેલે પાર. તમે મારા સાર્થવાહ છો. જીવનરથના સારથી. મારો રથ હવે અધવચ્ચે રોકાય કેમ ?

અર્જુન રથમાં. પણ સારથી શ્રીકૃષ્ણ. અર્જુન કેવો તો નચિંત હતો ! મારે પણ સૂઈ જ જવાનું છે ને ?

લંડનમાં બોમ્બમારો થતો હતો એ વખતની ઘટના. સાંજથી બોમ્બવર્ષક વિમાનોની ઘરઘરાટી તે વિસ્તારમાં. લોકો ભયથી ધ્રૂજે. આખી રાત ઊંઘ શાની આવે? પણ એક વૃદ્ધા. એમણે સાંજે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી. નિરાંતે સૂઈ ગયાં ઘસઘસાટ.

સવારે કો'કે પૂછ્યું: આવા ભય વચ્ચે તમે શી રીતે આરામથી સૂઈ શક્યાં ?

વૃદ્ધા એ કહ્યું: મેં પ્રાર્થના કરી. પ્રભુને બધું સોંપી દીધું. હવે પ્રભુ જાગતા હોય ત્યારે હું જાગીને શું કરું ?

આ વાંચીને મને થયું કે હું શા માટે તમને બધું જ સોંપીને નિશ્ચિન્ત ન બની જાઉં ?

જો કે અર્જુનનો એક બીજો સંદર્ભ જાણ્યો ત્યારે મને થયું કે હું અર્જુન ખરો કે કેમ ? ઋજુ શબ્દ પરથી અર્જુન શબ્દ ઉદ્ભવી આવ્યો છે...

ઋજુતા... ખુલ્લી જીવન કિતાબ... અનૂકર્ણ ડાયરી... હું આવો ઋજુ ક્યાં છું ?
શ્રામણ્યની ધારામાં ઋજુતાને જ્યારે પ્રભુદત્તતા કે ગુરુદત્તતા સાથે સાંકળીને જોઉં
છું ત્યારે થાય કે મારા ચોવીસ કલાકમાં તમે આપેલી ક્ષણો કેટલી ? ગુરુએ અનુમત
કરેલી ક્ષણો કેટલી ?

અપ્રમાદમાં જાય એ ક્ષણો તમે આપેલી ક્ષણો... તમે કહો તેમ વીતાવેલી ક્ષણો...
પણ એ પ્રભુદત્ત ક્ષણોને મારે ગુરુદત્તતાથી સ્વીકૃત બનાવવી પડશે. અપ્રમાદમાં
વીતાવવાની એ ક્ષણોને વેચાવચ્ચમાં વીતાવવી કે સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવી એ ગુરુદેવ
નક્કી કરી આપશે.

કેટલી સરસ વ્યવસ્થા ! મારે કશું નિશ્ચિત કરવાનું ન રહે. સાધક બિલકુલ
નયિંત.. પણ એણે અર્જુન બનવું પડે..

અમે અર્જુનતા પ્રગટાવીએ એટલી જ વાર છે, નહિ, પ્રભુ ?

ઋજુતા મારામાં કેટલી છે તે હું નથી જાણતો. પણ હું છું તો તારે આસરે જ.
'ઓર આસરો નહિ મેરો, તીન લોક મંઝાર.' મીરાં કહે છે. હું કહીશ: 'ત્વામ્ આશ્રિત:'.
જો કે તમે કદાચ કહેશો: 'આ તો બરોબરનો આવી ભરાણો છે !' કદાચ કહેશો કે
આ તો માથે પડ્યો ! પણ હું તમને નહિ છોડું એ નક્કી છે. કારણકે 'મુક્તિમહં
વિયાસુ:'. મારે મોક્ષે જવું છે. ને તમે જ મને ત્યાં લઈ જઈ શકો તેમ છો.

ફરી કહું: હું તમારે આસરે જ છું....

દર્દ ત્યારે થાય છે કે તમે મારી ઉપેક્ષા કરો છો. 'રત્નત્રયં મે...' મારી સાધનાને
વિષય-કથાયના ચોરો નષ્ટ-ભ્રષ્ટ કરી રહ્યા હોય અને તેય આપ જેવા નાથ મારે માથે
હોતે છો... ?

મેં પહેલાં કહ્યું તેમ આપની એક કૃપાદષ્ટિની મને આવશ્યકતા છે. એવી કૃપાદષ્ટિ,
જેને જોતાં જ પેલા ચોરો છૂંમતર થઈ જાય !

આપની સહાયની જ્યારે મને અત્યંત આવશ્યકતા છે ત્યારે જ આપની આ

ઉપેક્ષા... 'ઔદાસીન્યેન નેદાનીં તવ યુક્તમુપેક્ષિતુમ્'... કલિકાલ સર્વજશ્રી યાદ આવે છે. તમારી આ ઉદાસીનતા... બીજાઓ માટે ભલે એ રહી. મને તો એ ન ખપે. મને જોઈએ તમારી કૃપાદષ્ટિ... આપશો ને ?

न पूजितो नाथ ! न तु स्तुतोऽसि ॥ ७ ॥

બહુ કાલ આ સંસાર સાગરમાં, પ્રભુ હું સંચર્યો,
થઈ પુણ્યરાશિ એકઠી, ત્યારે જિનેશ્વર તું મળ્યો;
પણ પાપ કર્મ ભરેલ મેં, સેવા સરસ નવ આદરી,
શુભ યોગને પામ્યા છતાં મેં, મૂર્ખતા બહુએ કરી. !

પ્રભુ ! ઘણો કાળ સંસાર સાગરમાં રખડ્યા પછી પુણ્યરાશિ એકઠી થઈ ત્યારે તમે મળ્યા; પણ પાપ કર્મથી ભરેલા એવા મેં આપની સેવા ન કરી... કેવી આ મારી મૂર્ખતા !

એક મીઠી મૂઝવણ... એક સરસ પ્રશ્ન: મેં આપને મેળવ્યા એમાં મારો પુરુષાર્થ થોડો પણ ખરો ? કે માત્ર આપની કૃપાધારાએ જ આ કામ કર્યું? ખરેખર શું છે, પ્રભુ?

પ્રશ્ન એ સંદર્ભમાં થયો કે ભારતીય રહસ્યવાદનો સિદ્ધાંત જ્યારે એમ કહે છે કે સાધક/શિષ્ય ગુરુને મેળવે છે એમાં ગુરુની જ કરુણા વધુ છે અથવા તો એ જ એકમાત્ર કાર્યકારિણી છે; ત્યારે થયું કે ભક્તના ફલક પર પણ આ જ સિદ્ધાંત ચાલે છે કે બીજો?

ભારતીય રહસ્યવાદ કહે છે કે, શિષ્ય ગુરુની પ્રતીક્ષામાં હોય એ તો વ્યવહારના સ્તરની વાત છે; બાકી શિષ્ય શી રીતે 'ગુરુ' ને પિછાણી શકે ? હકીકત એ છે કે ગુરુ શિષ્ય ક્યારે પાકે છે એ જોયા કરતા હોય છે.

શિષ્યનું પાકવું નિતાન્ત જરૂરી છે. એક જગ્યાએ સાધકને મન્ત્રદીક્ષા લેવી છે. ગુરુ, મન્ત્રદાતા ગુરુ પ્રતીક્ષારત છે. પણ સાધક પાસે એ મન્ત્ર લેવા માટે જે અનિવાર્ય સજ્જતા જોઈએ તે નથી. ગુરુ છે અને શિષ્ય નથી... નથી જ કહીશું ને?

ગુરુ વિદાય લઈ લે છે અને હવે શિષ્ય પાકે છે. ગુરુ હતા અને શિષ્ય શિષ્યરૂપે નહોતો. આજે ગુરુ નથી શિષ્ય છે.. અને ત્યારે, દેવલોકમાં ગયેલ ગુરુ સ્વપ્નમાં અધિકારી બનેલ શિષ્યને મન્ત્ર આપી દે છે.

મારા અને આપના સંબંધમાં શું થયેલું ? આપે મારી પરિપક્વતાની રાહ જોયેલી કે મને પરિપક્વ કરી દીધેલો ? ભક્તિમાર્ગનો એકડો પણ ન જાણનાર હું અહીં સુધી આવી શકું.... એ ચમત્કાર છે.. આપે કરેલ એ ચમત્કાર...

કેવી કૃપાધારા વરસી તમારી મારા પર ! આ માટીના લોંદાને આકાર પણ તમે આપ્યો, એને નીંભાડામાં પકવ્યો પણ તમે. પણ હવે એને ખાલી નહિ રાખતા, દેવ !

●●●

હું તો આપને પિછાણતો જ ક્યાં હતો ? અંધારઘેરી એ દુનિયામાંથી પ્રકાશના જગતમાં તમે મને લાવ્યા.

તમે મારો શિષ્ય / ભક્ત તરીકે સ્વીકાર કર્યો આથી વધુ બીજી કઈ ઉપલબ્ધિ મારા માટે હોઈ શકે ?

ક્યારેક શંકા જન્મે કે હું ભ્રમણાની દુનિયામાં તો જીવતો નથી ને ! ક્યાં આપ અને ક્યાં હું... ? વધારામાં મારો કોઈ પુરુષાર્થ નહિ અને તમે મારા પર અનરાધાર વરસી પડો ! સંદેહ એ થાય કે હું સ્વપ્નમાં તો નથી.

ભારતીય રહસ્યવાદનું એક બીજું સૂત્ર ત્યાં યાદ આવ્યું: દરેક વ્યક્તિના ગુરુ નિશ્ચિત થયેલા હોય છે. અચ્છા, તો વાતનો તાળો હવે મળ્યો ! આપ જ મારા ગુરુ છો...

અતીતની ઘટનાઓ તરફ નજર નાખું છું ત્યારે ખ્યાલ આવે છે કે મારે જે જે સમયે સાધનાના આગળના પડાવ માટે જે જે જરૂરી હતું. તે તમે કેવી રીતે આપતા રહેલા.

પૂ. હરિભદ્રાચાર્ય ભગવંતના યોગગ્રન્થો પણ આપે સૂચવ્યા ને પૂ. દેવચન્દ્રજીમાં ઊંડા ઊતરવાનું પણ આપે કહ્યું.

●●●

‘મયકા... કથંચિત્.’ શરૂઆતમાં મેં કહેલું: ‘મેં આપને મેળવ્યા...’ લાગે છે કે વાક્યરચના ક્ષતિયુક્ત હતી. જો કે તમે તો મારી ભૂલ ક્યારેય જોઈ જ નથી... મારે કહેવું જોઈતું હતું કે મારા વડે કોઈ પણ રીતે આપ મેળવાયા... કોઈપણ રીતનો સીધો અર્થ એ જ થાય કે આપની કૃપા, માત્ર આપની કૃપાએ જ અહીં કામ કર્યું છે.

મને મહાન સિદ્ધર્ષિની પેલી ઉપમિતિની સ્તવનાની રણઝણાવનારી પંક્તિ યાદ આવે છે : ‘ત્વં ચ મે ગુરુ:....’ આ પંક્તિ વાંચતાં હું કેટલો તો ઝૂમી ઊઠેલો ! નાથ

તરીકે તમે બહુ જ દૂર લાગતા હતા. મારે તો મારા જીવનની નાની નાની ઘટનાઓને જોઈ એ પરત્વે માર્ગદર્શન આપે તેવા ગુરુ જોઈતા હતા, ને ગુરુ તરીકે તમે જ જોઈતા હતા.

પણ એક દુવિધા રહેતી: તમને ગુરુપદે સ્થાપિત કરી શકાય ખરા ?

સિદ્ધર્ષિની 'ત્વં ચ મે ગુરુ: !' વાંચતાં એ દુવિધા ખરી પડી. તમે જ મારા ગુરુ.

હા, એક વાત છે. મેં પહેલાં આપને વિનંતિ કરેલી કે આપ અનરાધાર વરસી રહ્યા છો છતાં હું કોરોકટ છું તો આપ મારા રેઈનકોટને ચીરી કેમ ન નાખો ? આજે ખ્યાલ આવે છે કે આપ અમારું કેટલું ધ્યાન રાખો છો. આપ ગુરુવ્યક્તિને આ માટે તો મોકલી આપો છો કે એ અમારા આવરણને હટાવી દે.

અને, ગુરુવ્યક્તિને હું વ્યક્તિ રૂપે ક્યાં જોઉં છું ! હું ગુરુશક્તિ રૂપે એમને જોઉં છું... ગુરુવ્યક્તિ મારો હાથ પકડી મને ટેકો આપતી હોય ત્યારે ઘણીવાર લાગે કે આપ મને કાઢી રહ્યા છો બહાર, વિભાવોમાંથી. એક અખંડ ધારા રેલાતી દેખાય. જે ગુરુવ્યક્તિથી તમારા સુધી ફેલાયેલી હોય.

'મયકા... કથંચિત્...' આપે કૃપા કરી. અનહદ કૃપા કરી. આપનો વરદ હાથ મારા માથે ફરતો અનુભવી કેટલો તો હું બડભાગી બન્યો છું !

પણ સામે પક્ષે, મેં આપની ભક્તિ બિલકુલ ન કરી. ન ભક્તિથી નમન કર્યા, ન સ્તવના કરી, ન પૂજન કર્યું....

આપની ભક્તિ... શી રીતે હું કરું ? આપ બતાવો એ રીતે કરવા હું તૈયાર છું. આપે બતાવવું જ પડશે ને ! પલ્લો પકડ્યો છે તમારો, છોડું એમ નથી..

સંસારચક્રે ભ્રમયન્ કુબોધ-

દણ્ડેન માં કર્મમહાકુલાલઃ ।

કરોતિ દુઃખપ્રચયસ્થભાણ્ડં

તતઃ પ્રભો ! રક્ષ જગચ્છરણ્ય ! ॥ ૮ ॥

આ કર્મરૂપ કુલાલ મિથ્યા-જ્ઞાન રૂપી દંડથી,
ભવચક્ર નિત્ય ભ્રમાવતો, દિલમાં દયા ધરતો નથી;
કરી પાત્ર મુજને પુંજ દુઃખ નો, દાબી દાબીને ભરે,
વિણ આપ આ સંસાર કોણ, રક્ષા કહો એથી કરે ?

પ્રભુ ! આ કર્મ રૂપ કુંભાર સંસાર રૂપી ચાકડા ઉપર અજ્ઞાન રૂપી દંડથી મને
ભ્રમાવે છે અને અસીમ દુખોમાં મને ઝોંકે છે. પ્રભુ ! તું મને રક્ષ આ કર્મસત્તાથી...

મહાત્મા બુદ્ધ બેઠા હતા. એક સામાન્ય મનુષ્ય ત્યાં આવ્યો. તેણે ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો. બુદ્ધ પ્રેમથી સાંભળતા રહ્યા. બુદ્ધ સ્મિત વરસાવતા જ રહ્યા. પટ્ટશિષ્ય આનંદ ત્યાં બેઠેલ હતા. પણ ગુરુની આજ્ઞા વગર એક શબ્દ તેઓ બોલી શકે તેમ ન હતાં. પેલી વ્યક્તિના ગયા પછી તેમણે કહ્યું: ભગવન્ ! પેલી વ્યક્તિને આપે કેમ કશું ન કહ્યું ?

બુદ્ધ બોલ્યા: આનંદ ! એ માણસની ક્રિયા સામે મેં પ્રતિક્રિયા આપી હોત તો એક વર્તુળ પૂરું થઈ જાત... અને પછી વર્તુળાકારને સરવામાં સરળતા રહેત.. એ સર્યા જ કરત, સર્યા જ કરત... મેં એ ઘટનાને વર્તુળમાં ફેરવાવા જ ન દીધી.

આ બહુ સરસ વાત છે. એક્સનની (કૃત્યની) સામે તમે રીએક્સન (પ્રતિક્રિયા) ન આપો તો એ ત્યાં જ પૂર્ણ થઈ જાય. મને કો'ક કંઈક કહે હું ઉત્તેજિત થાઉં. મારી ઉત્તેજના પેલાના ક્રોધના તણખાને આગમાં ફેરવે... એને બદલે, સામી વ્યક્તિના ક્રોધની સામે હું સ્મિત વરસાવું તો..... ! બસ, એ તિખારો બૂઝાઈ જાય.

પ્રભુ ! મારી તો તાકાત નથી કે હું કૃત્યને પ્રતિક્રિયામાં પલટાવા ન દઉં. ત્યાં તમે મારી વહારે આવો છો. પરમ પાવન આચારાંગ સૂત્રની મઝાની કંડિકા એ વખતે મારા ઊંઠું ઊંઠું થતા ક્રોધને દબાવી દે છે: 'એસ ખલુ ગંથે, એસ ખલુ મોહે, એસ ખલુ મારે, એસ ખલુ ષિરએ...' 'આ જ ગ્રન્થિ, આ જ મોહ, એ જ મૃત્યુ અને એ જ નરક...'

'નરક... ! હું પ્રૂજી જાઉં છું. ના, મારે નરકમાં નથી જાવું. પ્રભુ ! તમે મને બચાવી લ્યો !

તમે ક્યાં ક્યાં નથી બચાવ્યો મને ? નરક અને નિગોદમાંથી તો તમે જ મને રક્ષેલો...

આપ સુરક્ષાકવચ મને પૂરું પાડતા ગયા. હું એમાં છિદ્રો પાડતો ગયો. મારે નારદ ઋષિ કહે છે તેમ માત્ર આપને જ આશ્રિત થઈને રહેવાનું હતું. હું એમ ન રહી શક્યો.

ભક્તિસૂત્રમાં નારદ ઋષિ કહે છે: 'તસ્મિન્ અનન્યતા તદ્વિરોધિષુ ઉદાસીનતા ચ.' 'તેને વિષે અનન્ય બનવું...' નારદ ઋષિની આ એક વિશેષતા ભક્તિસૂત્રના ૮૪ સૂત્રોમાં ઘણી જગ્યાએ દેખાશે: તેઓ પરમાત્મા વિષે 'તે' શબ્દ જ વાપરે છે... ભક્તિની વ્યાખ્યા આપતાં શરૂઆતમાં પણ કહ્યું: તેને વિષે પરમ પ્રેમ તે ભક્તિ.

તો, ઋષિ કહે છે: 'તેને વિષે અનન્ય બનવું.' બધા જ આશ્રયોને છોડી એનામય બની જવું. ન નામ, ન રૂપ, ન કાયા..... કશાનો, કશાનો આધાર હું ન લઉં ત્યારે જ તમારો આધાર મળે, નહિ ?

એમ લાગે કે હું અનન્ય નહોતો બન્યો ને તોયે તમે તમારી હુંફ મને આપી હતી. પણ એ એવા સંયોગોમાં જ્યારે હું સાવ અસહાય હતો. તમે તમારા તરફથી મને સંપૂર્ણ સહાય અર્પેલી. આજે જ્યારે થોડુંક જ્ઞાન મને મળ્યું છે તમારા તરફથી ત્યારે મારે અનન્ય બની જ જવું જોઈએ, નહિ ?

અચ્છા, હું બની શકીશ અનન્ય ? હું તો કહીશ કે તમે અનન્ય બનાવશો તો હું અનન્ય હોઈશ, હું નથી અનન્ય, તો અર્થ એ થયો કે તમે મને તેવો નથી બનાવ્યો.

'તદ્વિરોધિષુ ઉદાસીનતા...' નારદ ઋષિ કહે છે. પરમની સામી બાજુ ખૂલતાં તત્ત્વો તરફ ઉદાસીનતા...

અચ્છા, તો હું અપરમ તત્ત્વોમાં ઉદાસીન ન બન્યો... ને એટલે તમે મારા પ્રતિ ઉદાસીન બની ગયા, નહિ ? તમારી ઉદાસીનતા... ને દુખોની કેવી મોટી પરંપરા મારા પર ઊતરી આવી ! કર્મના ઉદય વખતે હું રીએક્સનને રોકી શક્યો નહિ, સાક્ષી બની શક્યો નહિ, (તમારી કૃપા વિના એ કેમ બની શકે ?) કર્મો બંધાતાં

કદા ત્વદાજ્ઞાકરણાપ્તતત્ત્વ-

સ્ત્યક્ત્વા મમત્વાદિભવૈકકન્દમ્ ।

આત્મૈકસારો નિરપેક્ષવૃત્તિ-

મોક્ષેષ્યનિચ્છો ભવિતાસ્મિ નાથ! ॥ ૧ ॥

ક્યારે પ્રભો ! સંસારકારણ, સર્વ મમતા છોડીને,
આજ્ઞા પ્રમાણે આપની, મન તત્ત્વજ્ઞાને જોડીને,
રમીશ આત્મ વિષે વિભો ! નિરપેક્ષ વૃત્તિ થઈ સદા,
ત્યજીશ ઈચ્છા મુક્તિની, પણ સન્ત થઈને હું કદા.?

પ્રભુ ! તમારી આજ્ઞાના પાલન દ્વારા આપ્તતત્ત્વ બનીને મમત્વ વગેરે સંસારના
કારણો ને છોડીને આત્મૈકસાર અને નિરપેક્ષવૃત્તિ બની હું ક્યારે મોક્ષને વિષે પણ
નિરીહ-ઈચ્છા વગરનો બનીશ ?

‘સોચાવલે...’ સોચારના નકે પર આજાનના હાવડે અને રૂપી દુખાર મને કેરવલ
 એ છે અને દુખીના સોચાવલો મને ખબર છે, આ...
 ‘ઓપવી કહો, મનુ !’
 ! મનુકકર્મીજીનામ આજમ
 -જીવકર્મીની કાલકર્મી
 ॥ ૭ ॥ !માત સ્વીતકર્મી ડિનીકર્મી

દેવ ! તમારી આજ્ઞાના પાલનના આનંદમાં ક્યારે ઝૂમીશ હું ? ઝૂમવાનું... આજ્ઞાનું પાલન તેં આપ્યું, હવે એ પાલનનો આનંદ પણ તમારે જ આપવો રહ્યો !

મયણા સુંદરીને તમે કેવો ભક્તિનો આનંદ આપ્યો હતો ! પૂજા કરીને ઘેર આવી એણી કહે છે: ‘આજે તો આવ્યો પૂજામાં એવો રે ભાવ, ખિણ ખિણ હોવે પુલક નિષ્કારણોજી...’ ક્ષણે ક્ષણે રોમાંચ... પૂજા પૂરી થઈ ગઈ છે મન્દિર છૂટી ગયું છે ને આ રોમાંચ છૂટતો નથી.

મને આવો રોમાંચ તું કેમ ન આપે, પ્રભુ ! રોમાંચ... શાશ્વતીના લયમાં ઘૂંટાયેલો રોમાંચ... ખાવાનો સમય થાય ને ખાઈ લઉં, કહો કે ખવાઈ જાય... પણ રોમાંચ તો ચાલુ જ હોય. ખાઉં અને આંખમાંથી હર્ષાશ્રુ નીકળે... મનમાં વિચાર માત્ર તારો જ હોય. મારા ચિત્તાકાશમાં સદા તું. ને તેથી મારા શરીરે તેની નિશાની રૂપ આ રોમાંચ. તમે આવો તેની ખુશાલીમાં લહેરાતી આ ધજાઓ..

શરીરે જોઈએ રોમાંચ... આંખોમાં જોઈએ તમે...

મને જોઈએ શ્રેણિક મહારાજની આંખો... સવારના પહોરમાં, પ્રભુ ! તમે બિરાજતા હો એ દિશામાં તેઓ સાત-આઠ ડગલાં જતા. સોનાના જવથી સાથિયો પૂરતા. ત્યારે એમની આંખોની પાંપણ કેવી ભીની ભીની બની જતી. એમની ભીની ભીની કીકીમાં કેવું સોહતું તું તમારું રૂપ !

આંખોમાં તમારી છબી... તમે આવો ને આખી દુનિયા બદલાઈ જાય.

ભક્તિયોગના ઉદ્ગાતા ઉદયરત્નજી મહારાજની આંખોમાં તારા દર્શન માટેની લાલાયિતતા જોઈ. તડપન, પ્યાસ...

દેવ ! મારી આંખોમાં તમારી છબી ન ઝલકે તો તમારાં દર્શન માટેની પ્યાસ તો ઝલકવી જ જોઈએ ને !

ઉદયરત્નજી મહારાજ શંખેશ્વરના પરિસરમાં ચાલી રહ્યા હતા. આંખોમાં અદ્ભુત તમન્ના, પગમાં એને કારણે આવેલ વેગ. કો'કે પૂછ્યું: પરમાત્માનાં દર્શન તમને થશે જ ? ઉદયરત્નજીની આંખોમાં એણે જો ઝાંક્યું હોત તો આ પ્રશ્ન એને ન સ્ફુરત... પ્યાસનાં આવાં વાદળ ઘેરાયેલ હોય તો દર્શનની વર્ષા અનરાધાર વરસે જ... ઉદયરત્નજીના ચહેરાએ જવાબ વાળ્યો હશે: મને દર્શન મળશે જ.... દુનિયાની કોઈ સત્તા મને દર્શન-સુખ મેળવામાં અવરોધ ન નાખી શકે.

ઉદયરત્નજી મહારાજ શંખેશ્વર પહોંચ્યા. મંજુષામાં ભગવાન બંધ. ઉદયરત્નજી મહારાજ બંધ મંજુષ પાસે બેસી ગયા. ડુસકામાંથી ચળાયેલ સૂરાવલી નીકળી હશે: 'સાર કર સાર કર સ્વામી શંખેશ્વરા ! ... દેવ ! કાં આટલીવાર લાગે ?

પ્યાસની છેલ્લી સરહદ... અને પ્રભુનું દર્શન થઈ ગયું...

મને આવી પ્યાસ તો આપો, દેવ !

તમારાં દર્શનમાં ઝૂમતો હોઉં, ઈરીયાવહી સૂત્ર બોલતો હોઉં ને અર્ધમુત્તા મુનિને યાદ કરતો હોઉં... 'કિત્તિય વંદિય મહિયા...' બોલતો હોઉં ને ઊછળતો હોઉં...

તારી આજ્ઞાના પાલનના આનંદમાં ઝૂમતો હોઉં... આ ઝૂમવાનું મને કેટલી મોટી પ્રાપ્તિ કરાવી આપે છે ! હું જ્ઞાતતત્ત્વ કદાચ હતો, આ નૃત્યે, આ ચિરકને મને આત્મતત્ત્વ બનાવ્યો.

જેમ જેમ ઝૂમવાનું વધતું ગયું, હર્ષાશ્રૂનું પૂર વધતું ગયું. સાધનાના સૂક્ષ્મતમ પાસાં મને સમજાતાં ગયાં. અને એક એક સૂક્ષ્મ પાસાને પામતો ગયો તેમ અહોભાવ વધતો ચાલ્યો.

એ અહોભાવે મારાપણાને બદલી કાઢ્યું... હવે મારું જે હતું તે મારું નથી

લાગતું, તારું બધું હવે મને મારું લાગે છે.

હળવા સૂરમાં કહું તો, પ્રભુ ! તેં મારું બધું છીનવી લીધું ! બર્ટ્રાન્ડ રસેલ યાદ આવે: 'The less I have, the more I am.' કાકા સાહેબ કાલેલકરે આનો અનુવાદ સરસ કર્યો છે : 'મારી મત્તા જેમ ઘટે છે, તેમ મારી સત્તા વધે છે.' દેખીતી રીતે, અહીં સત્તાનો અર્થ અસ્તિત્વનો વૈભવ છે.

આ શેના જેવું છે, તે કહું. હોલમાં સંગીત સમારોહ ચાલી રહ્યો હોય. ભીમસેન જોષી કે કુમારગાન્ધર્વ ગાઈ રહ્યા હોય. હળવી માઈક સિસ્ટીમ પર એ ધ્વનિ ગૂંજતો હોય. પણ બહાર વધુ પડતો કોલાહલ હોય તો ?

બહારનો કોલાહલ જેમ ધીમો પડતો જાય તેમ કાન સંગીતનો આનંદ લઈ શકે... આપણી ભીતર અનાહત સંગીત ચાલુ જ છે... બહારનો અવાજ જેમ ધીમો પડે....

ભીતરથી, વહી રહેલા આ મજાના ઝરણાને 'પર'ના પથ્થરો રોકી દે છે.. એ પથ્થરો માર્ગમાંથી હટતા જાય, ઝરણું આગળ ધપતું જાય.

આ ભીતરનો વૈભવ, આ એકાન્તનો ઉત્સવ તે જ આત્મૈકસારતા. ગુણોની સાથે રહેવું જ ગમે બીજું કશું જ રુચી ન શકે.

આત્મૈકસારતા.. આપણે આપણી સોબતમાં. આજ સુધી આપણે આપણાથી જ વિખૂટા હતા. આજે આપણા સંગમાં આવ્યા.

પરનો સંગ ગયો. નિરપેક્ષ દશા આવી... અને એક શિખરાનુભૂતિ. 'પીક એક્સપીરિયંસ.' આ સહસ્રારના પ્રતિષ્ઠાને શી રીતે વર્ણવી શકાય ?

હિલેરી હિમાલયના એવરેસ્ટ શિખર પર પહોંચ્યો ત્યારે કહેવામાં આવ્યું કે હિલેરીએ એવરેસ્ટ પર વિજય કર્યો. જાપાનના એક ઝેન મંદિરની દિવાલ પર આની ઝંકૃત કરી દે તેવી અભિવ્યક્તિ કરાઈ હતી: હિલેરીની એવરેસ્ટની સાથે મૈત્રી થઈ. એવરેસ્ટે હિલેરીને પોતાની પાસે આવવા દીધો.

શિખરાનુભૂતિને સાધક માત્ર પ્રભુના અનુગ્રહ / પ્રસાદના રૂપમાં જોશે.

સહસ્રાર મસ્તિષ્કમાં આવેલું હજાર પાંખડીઓવાળું બંધ કમળ છે. કુંડલિનીના જાગરણથી એ ખૂલે છે. આપણી કરોડ રજજીને યૌગિક ભાષામાં મેરુદંડ કહેવાય છે. એ ભીતરનો મેરુ પર્વત. તેના પરની પ્રભુને બેસવાની શિલા તે આ સહસ્રાર. ત્યાં આર્હન્ટ્યને પ્રતિષ્ઠિત કરીને સાધક સમરસથી પ્રક્ષાલ કરે છે. પરંપરામાં સરસ દુહો આપણી પાસે છે: ‘જ્ઞાન કળશ ભરી આત્મા, સમતા રસ ભરપૂર, શ્રી જિનને નવરાવતાં, કર્મ થાય ચક્ર્યૂર...’ જ્ઞાતાભાવ / દ્રષ્ટાભાવનો કળશ એટલે આપણું અસ્તિત્વ. એમાં રહેલ સમભાવના રસ વડે સહસ્રારમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલ આર્હન્ટ્યનો અભિષેક આપણે કરીએ છીએ. પછી કર્મો રહે ક્યાં ?

‘આત્મૈકસારો નિરપેક્ષવૃત્તિ:’... શિખરાનુભૂતિ... અપેક્ષાઓની તળેટીથી આપણે ખૂબ ઉપર ચઢી આવ્યા. મઝાની વાત તો એ થઈ કે મોક્ષની ઈચ્છા પણ અહીં ઢળી ચૂકેલી છે.

આ યથાખ્યાત ચારિત્રની ભૂમિકાની વાત છે. મોહ ઢળી ચૂક્યો છે.. ઈચ્છાઓ આથમી ગઈ છે. આ ભૂમિકા અનુભવગમ્ય જ છે, છતાં એક પાસું એનું જોઈએ એટલા માટે કે એથી અત્યારની આપણી ભૂમિકા પર એની નાનકડી આવૃત્તિ પ્રગટી શકે.

યથાખ્યાત ચારિત્રમાં જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રની એકતા છે. જ્ઞાતાભાવ / દ્રષ્ટાભાવમાં ઉદાસીનતાને ઘૂંટીને આપણે આ ભૂમિકાની ઝલક મેળવી શકીએ.

ઉદાસીનતા જ્ઞાતાભાવને શેય-અનાધારિત બનાવી દેશે. ન હશે રતિ, ન હશે અરતિ. અને રતિ-અરતિના ખાંચાઓ વિના શેય રહેશે ક્યાં ? તમે કંઈક જાણ્યું. શું જાણ્યું એનો તમને ખ્યાલ નથી.

આ શેય-અનાધારિતતાનો છેડો આ: ‘મોક્ષેષ્યનિચ્છો...’ મોક્ષને વિષે પણ નિરીહતા.

स्वामिन् ! परब्रह्मरतिं करिष्ये ॥ १० ॥

પામીશ પરબ્રહ્મે રતિ, ક્યારે વિભાવો વિસરી ? ૧૦

લોલુપ બનેલ હું પરબ્રહ્મ રતિને ક્યારે પામીશ ?

દેવ ! તારી આજ્ઞાના અમૃતને પીધા કરવું છે. ઈચ્છાના ઝેરકટોરા ઘણીવાર પીધાં ત્રસ્ત થયો એથી બહુ.... કેટલી તો પીડા અનુભવી છે !

એક વાત પૂછું ? મારે હોઠે (અસ્તિત્વ પર) મંડાયેલ ઈચ્છાના વિષકટોરાને તમે અમૃત-કટોરામાં કેમ ન ફેરવો ? ‘વિષ કા પ્યાલા રાણાજી ભેજ્યા...’ રાણાજી ઝેરનો પ્યાલો મૂકે. મીરાં હોઠે માંડે ને અમૃત એ બની જાય. આવો ચમત્કાર મારા જીવનમાં કેમ ન સરજાય ?

મારી ઈચ્છાઓ... શો અર્થ હતો એનો ? જો મને ખ્યાલ આવી ગયો હોત કે મારા બિંદુત્વને તમારામાં ઓગાળી હું તમને પૂરા-પૂરા પામી શકું એમ છું, તો ઈચ્છાનો વિષકટોરો અમૃતકટોરામાં ફેરવાઈ ગયો હોત, નહિ ?

● ● ●

પૂ. દેવચન્દ્રજી મહારાજ પરમતારક શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના સ્તવનમાં કહે છે: ‘પ્રીત અનાદિની વિષ ભરી, તે રીતે હો કરવા મુજ ભાવ, કરવી નિર્વિષ પ્રીતડી, કિણ ભાંતે હો કહો બને બનાવ’....

મેં તારી પ્રીતિ / ભક્તિના જળમાં ઈચ્છાના મીઠાના ગાંગડાને નાખ્યો... ને મીઠું મધ જળ ખારા ઊંસ નીરમાં પલટાઈ ગયું: મારી ઈચ્છાને તું લઈ લે ને, ભગવાન !

● ● ●

ખરેખર, તમારું આ ભુવનમોહન રૂપ, તમારા આ લોકોત્તર ગુણો.... અમે ફક્ત જોઈએ તોય એકાગ્ર બની જઈએ. અમારું મન ઠરી જાય.... મનની ચંચળતાને તમે હરી લ્યો છો. ભગવાન ! તમે શું નથી કરતા ?

પૂ. પદ્મવિજય મહારાજ ‘નિર્મલ દર્શન કીજિએ....’ કહીને આ જ વાત કહી રહ્યા છે. નિર્મળ દર્શન... ભક્તની કક્ષાએ આ નિર્મળ દર્શન આવું હોય છે: મંદિરમાં ગયા, પ્રભુનાં દર્શન થયાં. આંખો હર્ષાશ્રૂથી ભીની... ભીની...

એક ભક્તાએ મને કહેલું કે, મંદિરમાં ગયા પછી પ્રભુને જોતાં જ હું બધું ભૂલી જાઉં છું. માત્ર પ્રભુને જોયા કરું છું. ને હરખાયા કરું છું, ન પ્રાર્થના યાદ આવે, ન સ્તવના યાદ આવે.

મેં કહેલું: બહેન ! ‘એ’ને આમે હોઠેથી ગવાયેલી સ્તવના બહુ પસંદ નથી આવતી. તારી આંખોમાંથી ટપકતાં હર્ષાશ્રૂ એ પ્રાર્થના નથી તો શું છે ?

ભક્તનું નિર્મળ દર્શન આ છે. સાધકનું નિર્મળ દર્શન કેવું હોય છે ? સાધકનું ચિત્ત વિચારશૂન્ય બને. નિસ્તરંગ ચેતનાની સપાટી.... ને એમાં પ્રભુના ગુણની છબિ ઊપસે.

પ્રભુના જ્ઞાન ગુણની છબી આપણી ભીતર શી રીતે ઝલકે ? પ્રભુનું જ્ઞાન તો વિરાટ સંમદર જેવું. ને આપણું જ્ઞાન ખાબોચિયા જેટલું. પણ સ્વાદ બેઉમાં એક છે. એમના જ્ઞાનગુણની ઝલક આપણે મેળવી શકીએ: જ્ઞાનમાં ઉદાસીનતાને ભેળવીને.

‘તવ ત્રિયામાપતિકાન્તિકાન્તૈર્ગુણૈ નિર્યમ્યાત્મમનઃપ્લવઙ્ગમ્...’ નો અનુવાદ પૂ. જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજે આપ્યો છે: ‘પ્રભુ ગુણ ગણ સાંકળસું બાંધ્યું, ચંચળ ચિત્તું તાણી રે....’

પ્રભુ ! તમારા ગુણોનું ભાવન કરું છું ત્યારે મારું મન-ચંચળ મન પણ સ્થિર / એકાગ્ર બની જાય છે.

મારું સ્થિર બનવું એ એવી મજાની ભૂમિકા છે જ્યાં હું તમારી પ્રસાદીને ઝીલી શકું છું.... આજ્ઞા રૂપી અમૃતનું પાન.... કેટલી અદ્ભુત છે, પ્રભુ ! તારી પ્રસાદી. કેટલો તો આનંદ આવે છે એને ઝીલતાં. પરમ બ્રહ્માનન્દ....

બ્રહ્મચર્ય... ‘બ્રહ્મણિ ચરણમ્’. આત્મગુણોને વિષે ફરવું. જ્ઞાનસારે બ્રહ્મમાં જવાના માર્ગ તરીકે માત્ર અનુભૂતિને બતાવી છે. મજાનો શ્લોક છે જ્ઞાનસારનો: ‘પશ્યતુ બ્રહ્મ નિર્વિદ્ધં, નિર્વિદ્ધાનુભવં વિના, કથં લિપિમયી દૃષ્ટિર્વાઙ્મયી વા મનોમયી ?’ મહોપાધ્યાયજી પૂછે છે: નિર્વિદ્ધ બ્રહ્મને તમે નિર્વિદ્ધ અનુભવ વિના કેમ માણી શકો ?

‘સમાધિશતક’માં પણ આ જ વાતને તેમણે મજાનો શબ્દદેહ આપ્યો છે: ‘નિર્વિકલ્પ તુજ રૂપ મેં, દ્વિધા ભાવ ન સુહાઈ’... આત્માનું જે નિર્વિકલ્પ રૂપ છે તેમાં દ્વિધાભાવ હોતો નથી. અદ્વૈત, નિર્વિદ્ધ, અખંડ રૂપ છે આપણું.

આ અખંડતાનું આપણી સાધનામાં ઊભરેલું સ્વરૂપ છે નિજગુણ સ્થિરતા... પૂજ્ય પદ્મવિજય મહારાજ વ્યવહાર સંયમ અને નિશ્ચય સંયમની મજાની વ્યાખ્યા આપે છે: ‘પરિષદ સહનાદિક પરકારા, એ સબ હૈ વ્યવહારા હો; નિશ્ચય નિજગુણ ઠરણ ઉદારા....’

પરિષદોને સહન કરવા એ વ્યવહાર સાધના. નિજ ગુણ સ્થિરતા રૂપ નિશ્ચય સાધનાને એ પુષ્ટ કરે છે શી રીતે ?

સાધક ધ્યાનમાં બેઠો. ગરમી બહુ છે અથવા તો શરીર પર રોગોનો હુમલો થયેલો છે. ધ્યાનમાં અકંપતા નહિ રહે. પણ જો શરીર ઠંડી-ગરમીથી કે રોગોથી અભ્યસ્ત હશે તો ? તો એની ખાસ નોંધ નહિ લેવાય.

તાવ આવેલો હશે. બેસાય એવું પણ નહિ હોય અને સાધક સૂતાં-સૂતાં સ્વાધ્યાય કરશે. આવતી ક્ષણની સાધકને ચિન્તા નથી. શરીરમાંથી પોતાને છૂટવાની ઘટનાને પણ એ સ્વસ્થતા પૂર્વક નીહાળશે. સીકંદરે સંત દદામીને કહ્યું હતું: હું કહુ છું તેમ કરો, નહિતર આ તલવાર તમારા લોહીની પ્યાસી બની જશે.... ‘નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ, નૈનં દહતિ પાવકઃ’ જેવી પંક્તિઓના જીવન્ત અનુવાદ સમી દદામીની પરા વાણી ત્યારે ગૂંજી ઊઠે છે: મસ્તક ઊડશે એ ક્ષણને પણ ‘જોઈશ’.

નિર્વિદ્ધ બ્રહ્મ. ને એ માટે નિર્વિદ્ધ અનુભવ. નરસિંહ મહેતા યાદ આવે: ‘બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ પાસે.’ નર્તક પણ બ્રહ્મ. આરાધ્ય પણ બ્રહ્મ.... અદ્વૈત છે ને ! સાધના સાધ્યમાં લીન.

અનુભવ... કેટલો મજાનો શબ્દ ! પ્રતીતિ પ્રધી અનુભૂતિ... પ્રતીતિ.... ઝબકારો. જન્માન્તરીય ઘટનાનું સ્મૃતિપથમાં આવી જવું.

આ પ્રતીત્યાત્મક સ્મૃતિ પધી ભીતર જે ઘટે છે તે અનુભૂતિ. અનુભૂતિ... પાછળ ઘટનારી ઘટના... ત્યાં શું થાય છે એની વાત એ શબ્દમાં નોંધવામાં નથી આવી. કારણ કે નિર્વિઘ્નતા છે તે ઘણોમાં. નિર્વિકલ્પતા છે.

આ અનુભવને તમે શબ્દોમાં કેમ બાંધી શકો ? તમે એને માણી શકો. બડભાગી છીએ આપણે કે અનુભવી મહાપુરુષોએ ક્યારેક ઝલક આપી છે, ઈશારા છોડ્યા છે, આપણે એ પરથી શબ્દચિત્ર ઉપસાવી શકીએ. અલબત્ત, એ ચિત્ર અમૂર્તતાની હદ સુધી લંબાયેલું હશે જ.

પૂ. દેવચંદ્રજી મહારાજે મહામહિમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં આની ઝલક આપી છે તે પ્રમાણે જ્ઞાનમાં ઉદાસીનભાવ ઘેરાયા કરે છે. ઈષ્ટત્વ કે અનિષ્ટત્વના ભાન વિના સાધક પદાર્થોને જુએ છે. અસંગની એક તીવ્ર ધારા....

રત્નત્રયીની એકતાની જે વાત આપણી સાધના ધારામાં છે, વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની એકાકારતાની જે જ્ઞાનસારભાષી સંકલ્પના છે તે અહીં સ્પષ્ટ બને છે. આ ઉદાસીનભાવ માટે ત્યાં લખાયું છે: 'પરમ અક્રિયતા અમૃત પીધું....' નિસ્તરંગ મહોદધિ.

સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ મહારાજ દ્વારા શકસ્તવમાં વપરાયેલ પરમાત્મશક્તિના વિશેષણો યાદ આવે: 'નિરૂર્મયે, નિસ્તરંગાય.'

અનુભવ એટલે ઉજાગર દશા. જ્ઞાનસારે બહુ સરસ વર્ગીકરણ ચારે અવસ્થાઓનું આપ્યું છે: જ્યાં જડતા / અજ્ઞાન / મોહ ભરપૂર હોય તે સુષુપ્તિ. વિચારોના ઘોડાપૂર સતત ચાલ્યા કરતા હોય તે સ્વપ્નાવસ્થા ને જાગૃતિ-અવસ્થા. અને એટલે, નિર્વિકલ્પતાની આધાર શિલા પરની નિર્મોહિતા / ઉદાસીનતા તે ઉજાગર, તુરિયા ને તે જ અનુભવ. ['ન સુષુપ્તિરમોહત્વાત્રાપિ ચ સ્વાપજાગરૌ, કલ્પનાશિલ્પવિશ્રાન્તેસ્તુર્યૈવાનુભવો દશા. ' -જ્ઞાનસાર.]

'સમાધિશતક' માં આ વાત આ રીતે કહેવાઈ છે: 'છૂટે નહિ બહિરાતમા, જાગત ભી પઢિ ગ્રંથ, છૂટે ભવ થેં અનુભવી, સુપન વિકલ નિર્ગ્રન્થ.... (૮૦) અને વિકલ્પદશા

પરની આ માર્મિક ટિપ્પણી: 'પઢિ પાર કહાં પાવનો, મિટ્યો ન મન કો ચાર, જયું કોલ્હુકે બેલ કો, ઘર હી કોસ હજાર. (૮૧)

આ બધું વાંચું છું. હૃદય ભાવોદ્વેલિત બને છે. થાય છે કે મને આવી પરબ્રહ્મરતિ ક્યારે મળશે ? જો કે હું નિરાશ થનારો નથી. 'ધીંગ ધણી માથે કિયો રે....' તારા જેવો નાથ મારે માથે છે. મારે શું ચિંતા ? તું આપ મને આ પરબ્રહ્માનન્દ.

ક્યારે આપીશ, કહે ?

हि मामकार्येषु नियोजयन्ति ॥ ११ ॥

હું હીન થી પાંડ હીન છું, તુમ ચરણ સેવાને બળે,
આવ્યો અહીં ઊંચી હદે, જે પૂર્ણ પુણ્ય થકી મળે;
તો પણ હઠીલી પાપી કામાદિક તણી ટોળી મને
અકાર્યમાં પ્રેરે પરાણે, પીડતી નિર્દય પણે...

પ્રભુ ! આપની ચરણ સેવાના બળે હું સાધનાના આ પડાવે પહોંચ્યો છું, જે પૂર્વ પુણ્યથી મળે છે... છતાં કામ વગેરે તત્ત્વો મને અકાર્યમાં પરાણે નાખે છે, હું શું કરું, કહો તો ?

મારી વિકાસયાત્રાનું પ્રારંભબિન્દુ પણ તમે. અન્ત્ય બિન્દુ પણ તમે. તો મધ્યમાં તમે જ હો ને દેવ ? અને એટલે હું તો ક્યાંય રહેતો જ નથી. તમે જ તમે છો...

પણ આ તમારામયી બનેલી ધારામાં હમણાં હું વિલીન થવા નથી માગતો. ડૂબકી મારીશ. પણ પાછો બહાર આવીશ. હું હું ન રહું તો તમારા દર્શન-સુખને કેવી રીતે માણું ?

એટલું વરદાન આપો કે તમારાથી દૂર જાઉં, પણ એ માત્ર તમને સુપેરે નીરખવા માટે. પોતાના પેઈન્ટિંગને જોવા માટે ચિત્રકાર દૂર ખસે તેમ.

સરસ ઘટના વાંચી હતી. (ઘટના કોઈ પણ વાંચું, કેન્દ્રમાં તમે જ હો છો. ને પરિઘમાં હોઉં છું હું... હું ને તમે, તમે ને હું ; કેટલું મજાનું આ સાયુજ્ય ?) ચિત્રકાર પર્વત પર ગયેલ. એક જગ્યાએ બોર્ડ મૂકી તે ચીતરવા લાગ્યો. ચિત્રને બરોબર જોવા માટે તે પાછો હટે છે. એક ડગલું, પછી બીજું... એ ચિત્રમાં એવો તન્મય છે કે પાછળ ખીણ આવેલી છે એ વાતને એ વીસરી જાય છે.

ચિત્રકારનો નોકર કુશળ છે. અચાનક એની નજર ગઈ. એક બે ડગલા માલિક પાછળ હટે તો ખીણમાં ગબડી પડે તેમ હતું. જોરથી બૂમ પાડવા જતાં ચમકીને સમતુલા ગુમાવી બેસે તોય અનર્થ થઈ જાય. એક ક્ષણ, અર્ધી ક્ષણ. એણે નિર્ણય લઈ લીધો. ડોલમાં પાણી ભરેલું હતું. એણે ડોલ હાથમાં લઈ ચિત્ર પર પાણી ઊડિલ્યું. ચિત્રકાર વેગથી દોડતો નોકર પાસે આવ્યો: શું કરે છે આ ? તને કંઈ ભાન છે ?

નોકર કહે: સાહેબ ! તમને ભાન છે, તમે ક્યાં હતાં ? પગલાં બતાવ્યાં: અહીં સુધી તમે પહોંચી ગયેલા. એક ડગલું પાછળ ગયા હોત તો શું થાત ?

ચિત્રકાર ધ્રૂજ ઊઠ્યો. નોકરની આ બુદ્ધિ પર આક્રિંન પુકારી ઊઠ્યો. ‘તે ચિત્રને બગાડી ચિત્રના દોરનારને બચાવી લીધો...’

ઘટના તો મેં વાંચી. પણ મને હલાવી ગઈ ચિત્રકારની તન્મયતા. એ કેવો ચિત્રમાં ખોવાયેલો હતો ? મને આવી ત્વન્મયતા ક્યારે આપશે ? હું ત્વન્મય બની જાઉં. તમારા સિવાયની પૂરી દુનિયા અર્થહીન બની રહે.

તમારામય હું બની રહું. તમારાથી દૂર જાઉં તોય તમારા માટે જ. અત્યારની જ વાત કરું. પેન હાથમાં છે. હું લખી રહ્યો છું. શબ્દો ધસારાબંધ બહાર આવવા મથી રહ્યા છે.

પ્રશ્ન થાય કે અત્યારે હું તમારામય કે શબ્દમય? હું કહીશ કે અત્યારે હું તમારા શબ્દોથી વીંટાળાયેલો છું. તમારા ઐશ્વર્યની વાત ન હોય એવું કશું વાંચવાનું પણ ગમતું નથી. ઘણાં બધાં પુસ્તકો હાથમાં લઉં છું. ટેબલ પર તો મસ મોટો ખડકલો પુસ્તકોનો હોય છે. પણ તમારો મહિમા દર્શાવાયેલ ન હોય તેવાં પુસ્તકો વાંચવાં હવે ગમતા નથી...

પૂજ્યપાદ જંબૂવિજયજી મહારાજ સાહેબે શંખેશ્વર તીર્થમાં પોતે આગમ સંપાદન હાથમાં લીધું તે વખતે કહેલું કે વર્ષોથી મને ગુરુ મહારાજ કહ્યા કરતા કે તું આ દર્શન શાસ્ત્રમાં, તર્કોના જંગલમાં કેમ અટવાયેલ છે ? આગમો વાંચ ! પ્રભુની વાણીમાં ડૂબ... ને એટલે જ આગમસંપાદનનું આમંત્રણ મળ્યું ને મેં સ્વીકારી લીધું.... એમણે ઉમેરેલું કે ‘તવ્વયણસેવણા’ (ગુરુવચન સેવા) મારે માટે આ આગમભક્તિ છે.

મારી વિકાસ-ગંગાની ગંગોત્રી તમારાથી વહી ને તમારા થકી જ એ સાગર સુધી પહોંચશે. મારી સંપૂર્ણ વિકાસયાત્રાનું કારણ આપ જ છો.

ક્ષણે ક્ષણે હું તમને, આથી સ્મર્યા કરું છું. અન્તસ્તરમાં એ સમયે પ્રશ્ન સળવળે કે આ સુમિરનને ભક્તિ કહી શકાય કે કેમ. ચાહવા ખાતર ચાહવાની વાતનો થોડો છેદ ઊડી ગયેલ ન કહેવાય ? તો સામી બાજુ તીવ્ર લાગણી હોય કે આપના આ ઉપકારને હું કેમ ભૂલી શકું ?

ઉપકારી આપ છો આવું ભાન થાય ત્યારે જ જો આપનું સ્મરણ થઈ ઊઠતું હોય તો તો મારી ભક્તિ, એટલા અંશે દમ વિનાની કહેવાય જ.... શરીરના સ્તર પરની વાત કરું તો... ‘શ્વાસ લેવા મારા માટે બહુ જરૂરી છે, એ ન લઉં તો હું જીવી ન શકું’ એવું વિચારવાની કોઈ જરૂર ક્યાં રહે છે મને ? શ્વાસ લીધા કરું છું. અથવા તો એકદમ સરસ શબ્દપ્રયોગ કરું તો શ્વાસ લેવાયા કરે છે. મુકાયા કરે છે.

તમારું સુમિરન આટલું સહજ ક્યારે બનશે ? ક્યારે એવું બનશે કે ઊંઘીને ઊઠ્યો હોઈશ, સપનાને વાગોળતો હોઈશ, ને સપનું પણ તમારા સુમિરન વગરનું કળાશે ત્યારે હું ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડતો હોઈશ ?

સહજ સુમિરન ન આપો ત્યાં સુધી એના માટેનો વલોપાત તો આપો !

‘एतावतीं भूमिमहं...’ તારી કૃપાથી હું અહીં લગી આવ્યો છું, દેવ ! વીતરાગ સ્તોત્ર યાદ આવે: ‘भवत्प्रसादेनैवाहमियतीं प्रापितो भुवम्’ (૧૬/૮). આપની કૃપાથી જ હું સાધનાના આ પડાવે આવ્યો છું.

તમે તમારી કૃપાનું ઉજળું ઉજળું કિરણ પાઠવતા જ રહેલા, પાઠવતા જ રહેલા: હું અંધારી નરકમાં સબડતો’તો ત્યારથી. આજે આછા આછા તમે આપેલ પ્રકાશમાં એ અંધારું સ્પષ્ટ કળાય છે ને બે ભાવાનુભૂતિઓ એક સાથે થાય છે. એ બે ભાવાનુભૂતિઓ, જેમની વાત ધનપાલ કવિએ ‘ऋषभ पंचाशिका’માં ‘जायं च भयं पलायं च...’ પંક્તિ દ્વારા કહી છે.

આપનું દર્શન થતાં જ ભૂતકાલીન ઘેરા અંધારાની યાદ અસ્તિત્વમાં ભયના લખલખાને છોડી જાય છે. પણ આપના અપાર ઐશ્વર્યનું ભાન એ ભયના ફૂરચે ફૂરચા ઊડાડી દે છે. હું ગાઈ ઊઠું છું: ભવસાગર અબ સૂખ ગયો હૈ, ફિકર નહિ મોહિ

તરનન કી...' ઉપનિષદે કહેલ અન્ધ તમસૂથી આવૃત અસૂર્યલોક પ્રકાશથી ઝળાંહળાં હવે લાગે છે. ('અસૂર્યા નામ તે લોકા, અન્ધેન તમસાવૃતા:'...- ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ)
હરીન્દ્ર દવે યાદ આવે: અંદર ઝળાંહળાં રોશની છે. આંખોનું શું થશે ?

તમારી કૃપાધારાએ મારા અંધિયાર ખંડને ઝળાંહળાં કરી નાખ્યો છે. ખૂબ ખૂબ આભારી છું આપનો એ માટે.

પણ એક ફરિયાદ પણ ભેગી ભેગી કરી લઉં ? વીજળીક જોડાણ થઈ ગયું મારા મન ઘરમાં. પ્રકાશ-પ્રકાશ પણ થઈ ગયો. પરંતુ ક્યારેય કલાકો સુધી વીજળીનો પૂરવઠો કપાઈ જાય અને 'અન્ધતમસૂથી આવૃત' લોક પાછો ખડો થઈ જાય એવું કેમ થાય છે ?

તમારી કૃપાધારા મને મળી છે આવો ખ્યાલ આવતાંની સાથે જે કામ આદિ ચોરો રફુચકર થઈ ગયેલા તે આ અંધારું થતાં ફરી પાછા આવી જાય છે.

આપની કૃપાધારા જોઈએ એટલું જ નહિ, તે સતત રેલાતી હોવી જોઈએ આવું હું પ્રાર્થું છું. મારી પ્રાર્થનાને સ્વીકારો !

જંગલમાં કુટિર. એક સંત ત્યાં રહે. આન્તરિક વિશ્વમાં પહોંચેલા. બપોરનો સમય. એક બહેન દોડતી, નાસતી આવી: ‘મને આસરો... મારી પાછળ...’ સંત સમજી ગયા. કહી દીધું: બહેન ! તું પાછળની રૂમમાં જતી રહે. જરાય ચિંતા નહિ કરતી... આસરો ઉપરવાળાનો ખરો છે.

ત્યાં જ એક મવાલી દોડતો આવ્યો: અહીં કોઈ સ્ત્રી આવી છે ? રૂપાળી, જુવાન... સંતે કહ્યું: ના, અહીં કોઈ એવી સ્ત્રી આવી નથી.

મવાલી ગુસ્સે થયો: જોગટા ! સાચું બોલી દે ! સંતે એકદમ શાન્તિથી પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું: અહીંના પવિત્ર વાતાવરણને અપવિત્ર કરવાનો તને અધિકાર નથી ! ચાલ્યો જા !

સંતના તપોબળથી પ્રભાવિત થઈ મવાલી ચાલ્યો ગયો.. થોડીવારે બહેન અંદરથી બહાર આવી. પોતાનું શીલ બચી જવાથી એ બહુ જ સંતુષ્ટ હતી. માત્ર એક વાતનો એણીને વસવસો હતો. ‘મારા નિમિત્તે સંતને જુદું બોલવું પડ્યું.’ સંતે કહ્યું: બેટી ! હું ક્યાં જુદું બોલ્યો છું ? એ કહેતો હતો એવી કોઈ સ્ત્રી અહીં હતી જ ક્યાં ? અહીં તો હતી એક દીકરી: બાપને મળવા આવેલી....

કેટલી સરસ આ વાત હતી ! સ્ત્રી ક્યાં હતી... ? એક દીકરી ત્યાં હતી... દૃશ્ય દ્રષ્ટાને અધીન છે ને ! માટે જ આપણે રહીએ છીએ એથી ભિન્ન દુનિયામાં ઋષિઓ રહેતા હોય છે.

ભર્તૃહરિ અને ગોપીચંદ્ર રાજા સંન્યાસી બન્યા. પરમ નિઃસ્પૃહી છે બેઉ. એક નગરની બહાર વૃક્ષોના ઝુરમુટમાં તેઓ રહેલા, તેમને જોઈને લોકોને થયું કે આ તો મોટા ઋષિઓ છે. લોકો આવવા માંડ્યા. ઋષિઓને થયું કે હવે આ સ્થાન છોડી દેવું જોઈએ.

એકાન્તનો વૈભવ જેણે માણ્યો છે તે ક્યારેય ભીડમાં રહી શકતો નથી. બીજા દિવસે તો સમ્રાટ સુધી વાત પહોંચી ગઈ કે મોટા જોગંદર આવ્યા છે.

સમ્રાટ તેમને પ્રણિપાત કરવા આવે છે. સમ્રાટના રથની ધજા દૂરથી જોઈ બેઉ સમજી ગયા કે રાજા આવે છે...

અન્તર્મુખ બનેલા હતા બેઉ. વિચાર્યું કે રાજાને ભગાડી મૂકીએ.

સમ્રાટ રથથી ઊતરી વૃક્ષોના ઝુરમુટ પાસે આવે છે અને એ વખતે બેઉ ઋષિઓએ નાની બાબતને આધારે કૃત્રિમ લડાઈ છેડી નાખી. એક કહે: તું આમ ઊભો રહે છે તેથી મને તડકો મળતો નથી. પેલી બાજુ ઊભો રહે. બીજો કહે: તું બેઠો છે એ જગ્યા પર છાપ થોડી મારી છે ? મેદાન આવડું મોટું છે. પેલા કણે બેસી જા. પહેલો કહે: મને કહેનાર તું કોણ... ? વાત જીભાજોડી પરથી હાથાપાઈ પર આવી ગઈ.

સમ્રાટ આ જોઈને ભાગી ગયો. ને બેઉ ઋષિઓ તાળી લગાવી હસી પડ્યા...

દુનિયા આખી બદલાઈ જાય છે પ્રભુની કૃપા સાધક પર ઊતરતાં જ. સપાટી પરની દુનિયા જૂદી હોય છે. ભીતરની દુનિયા જૂદી હોય છે.

ભીતરની દુનિયા. એ દુનિયામાં પ્રવેશવા માટેના એક મઝાના ત્રિકોણની વાત પોડશકમાં છે. ધ્યાનનો રસ, સ્વાધ્યાયનો રસ અને તન્મયતા. આ છે સરસ ત્રિકોણ.

લંબાઈ, પહોળાઈ ને ઊંડાણ. સાધનામાં માત્ર લંબાઈ ને પહોળાઈ નહિ ચાલે. ઊંડાણ પણ જોઈશે.

તન્મયતા, તમે સ્વાધ્યાયમય કે ધ્યાનમય બની જાવ. એ સિવાય દુનિયામાં કશું છે જ નહિ. તન્મયતા ઊંડાઈના આયામને ખોલે છે.

વિલાયતખાનું સંગીતના ક્ષેત્રે મોટું પ્રદાન છે. એ વિલાયતખાં નાના હતા ત્યારે

ગરીબાઈ ઘરમાં ભરડો લઈ ગયેલી. સવારે મા વિલાયતને રીયાઝ કરવા જગાડે. શિયાળાની રાત. ન ઓઢવાનું વિશેષ, ન તાપણાની સગવડ. વિલાયત કહે: મા ! હું શી રીતે ગાઉં ? ઠંડી એટલી તો લાગે છે... ત્યારે મા કહેતી: બેટા! ગાવામાં તન્મય બની જા. ઠંડી છૂ થઈ જશે... ને પછી મા ઉમેરતી: તન્મયતા નહિ પ્રગટે તો તારા સંગીતમાં પ્રાણ ક્યાંથી પ્રગટશે ? ઊંડાણ શી રીતે આવશે ?

ધ્યાનાભિરતિ, અધ્યયનાભિરતિ અને તન્મયતા. આ તન્મયતા સંવેગ (મોક્ષાભિલાષ) અને સ્પર્શ (તત્ત્વપ્રાપ્તિ) ની ભૂમિકાને પામી બળવત્તર બને છે.

તમે મળ્યા ને શું નથી મળ્યું મને, દેવ ! અને એટલે જ તન્મયતા શબ્દને હું ત્વન્મયતા રૂપે અનૂદિત કરું છું. તમારામય બની જાઉં હું...

મારામય બનીને મેં કશું જ મેળવ્યું નથી. ને તમારામય બનીને વગર આપાસે કેટલું બધું મને મળી જાય છે એ ખ્યાલ છે ને છતાં તમારામાં પૂરેપૂરો હું કેમ ઓગળી શકતો નથી ?

તમારા ગુણોને પામવાની અભિલાષા એ જ સંવેગ... ને તમારો સ્પર્શ.... કેવાં શીતળ તમારાં ચરણ... ને આહ્વાદક તમારા ગુણ.

આટલું બધું તમે આપ્યું, દેવ ! પણ છતાં હું એ તમારા દાનને કેમ નથી ઝીલી શકતો ? શુભ ભાવોની ધારા ચાલતી હોય અને આસક્તિ કે કષાયની ધારા એને ખંડિત કરી નાખે.

માંડ સ્થિર થયું હોય મન અને એકાદ નિમિત્ત મળે ને કુંડાળાં જ કુંડાળાં. અસ્થિરતા. શું કરું આ મનનું, કહો તો !

સુરેશ દલાલ યાદ આવે: ‘અમારું મન પલાંઠી વાળીને બેઠેલા ઘાટ જેવું નથી, પણ ઘાટઘૂટ વિનાનું છે. કર્યા કરે છે અંજપાને રસ્તે નર્યો રઝળપાટ. ધૂળના થર પર થર જામ્યા છે. નર્યો મેલ, નરી મલિનતા. સ્વચ્છતાનું નામો નિશાન નથી. ક્યા જળથી

તું ધોશે અમારા મનને, અને ફરી પાછું હતું એવું ને એવું જ સ્વચ્છ, નવું નક્કોર કરી દેશે ? હું રાહ જોઉં છું તારા અલકનંદાના જળની. પછી મારું પોત એવું ને એવું - ડાઘડૂઘ વિનાનું.' ('મારી પ્રાર્થનાનું સરોવર.')

ભવામ્બુરાશૌ ભ્રમતઃ કદાપિ

મન્યે ન! મે લોચનગોચરોઽમૂઃ ।

નિસ્સીમસીમન્તકનારકાદિ-

દુઃસ્વાતિથિત્વં કથમન્યથેશ ! ॥ ૧૩ ॥

સંસાર રૂપ સમુદ્રમાં, ભ્રમતા અનાદિ કાલથી,
હું માનું છું કે આપ કદી, મુજ દષ્ટિએ આવ્યા નથી;
નહીતર નરકની વેદના, સીમા વિનાની મેં પ્રભુ !
બહુ દુઃખથી જે ભોગવી, તે કેમ પામું હું વિભુ !...

મને લાગે છે કે અગણિત જન્મોથી સંસારમાં ભટકતા એવા મેં
આપનું દર્શન નથી કર્યું; જો દર્શન થયેલ હોય તો નરકાદિની વેદનાઓ
ક્યાંથી હોત ?

નાથ ! ક્યારેક સન્દેહ થાય છે કે શું આપને આ પૂર્વે મેં ક્યારેય જોયેલા ? સન્દેહની આધારશિલા એ છે કે જો આપનાં દર્શન પહેલાં થયેલાં હોય તો નરકાદિની વેદનાઓ કેમ ચાલુ રહી શકે ? સુદીર્ઘ અતીત યાત્રામાં આપને મેં ક્યારે જોયેલા ? પહેલ વહેલું દર્શન તમારું ક્યારે થયેલું ? જયંત રાહીને એમનું પ્રસિદ્ધ ગીત ગાતાં સાંભળેલ ત્યારે આ સવાલ આંખોમાં ભીનાશ રૂપે ઊભરાયેલો.

રાહી ભાવસભર કંઠે ગાતા હતા: 'તમે તો અમારા, અમે તો તમારા, સંબંધો છે આપણા પુરાણા પુરાણા.... એક યુગમાં આપણ સાથે હતા રે, દિવસો મિલનનાં કેવા જતા રે...'

હું અતીતમાં ડૂબી ગયેલો. કેવો એ ધન્યતમ સમય હતો... સંબંધોની સશક્ત આધારશિલા પર ઊભેલો સમય. ખરેખર એ સમય સ-મય, તે-મય એટલે કે તમારામય હતો.

તમારી સાથે હોવું એ પોતે જ પોતાનામાં એવું વૈભવપૂર્ણ હતું... કયા વિશેષણોથી એ હોવાને નવાજી શકાય ?

જેની યાદ પણ રૂંવાડે રૂંવાડાને પુલકિત કરી દે છે એ તમારી સાથે હોવાનું... કેવું તો એ... ના, ફરી વિશેષણોને શોધવાનો આયાસ ન કરું.

આયાસ તો કરું તમારી સાથે લડવાનો: તમારી સાથે આવો એકાકાર હું થઈ ગયો હતો... તમે મને વિખૂટો કેમ પાડ્યો ? હું તમારાથી છુટ્ટો કેમ પડી શક્યો ? તમે પાડ્યો ત્યારે ને ? સુલસાને અને ચન્દનાને તમે તમારા માનો... મને ? મને પરાયો માનો છો ને ?

‘લડવાનો આયાસ’ આ શબ્દ પ્રયોગ એ માટે કરેલો કે મારી ભૂલોનું પ્રત્યારોપણ મારે તમારામાં કરવું હતું. ગુણોનું પ્રત્યારોપણ કરનાર તો તમને ઘણા મળ્યા હશે પરંતુ ભૂલોને- પોતાની ભૂલોને- તમારા પર થોપનાર મારા જેવા ઓછા મળે ને !

ને એટલે તો હું તમારો પ્રીતિપાત્ર છું ને ? બરોબર ? માત્ર તમે હુંકારો ભણો એટલે વાત જામી જાય !

અમે મિત્રો ભેગા થઈએ ત્યારે તમારી વાત તો કરીએ જ. પણ અમારીય કરીએ. પરંતુ તમારી સાથે અમારી જાતને વણીને અમે કહીએ કે અમે તમારા પ્રીતિપાત્ર કે તમારી પસંદગીના માણસો શી રીતે છીએ યા બનીએ. તમારા બીલ્ડ વન્સ કે સીલેક્ટેડ વન્સ બનવાનો / હોવાનો કેવો તો આનંદ એ સમયે અમારા ચહેરા પર રમતો હોય છે ? તમારાથી ક્યાં કશું અજાણ્યું છે આ ?

રાહીએ ધ્રુવપદને ફરીથી આલાખ્યું ને હું બહાર આવ્યો. ‘તમે તો અમારા, અમે તો તમારા...’ આ વખતે વેદનાની ટીશ ચુભી ભીતર: તમે તો અમારા છો જ, પ્રભુ ! ક્યે દિવસ તમે અમારા નહોતા, પણ... અમે તમારા ક્યાં છીએ ?

અમે ખાલી થઈને આવીએ તમારી પાસે એટલી જ તમે અપેક્ષા રાખો છો... જેથી તમે અમને ભરી શકો. આમ તો તમે બહુ ઊંચે છો, પ્રભુ ! તમારા ને મારા વાસ્તવિક સંબંધોને જોતાં ‘તમે અપેક્ષા રાખો છો’ એવું મારાથી કહેવાય પણ નહિ... પણ તમને ખબર છે કે તમે ‘ઊંચેરે ગગન જઈ બેસણાં કીધાં’ હોય તો મને એ અનખને છે. મારી વેદનાને શી રીતે તમારા ચરણોમાં ઠાલવું ? તમે પ્રભાસન પર ત્રણ ફૂટ ઊંચે હો, ને હું તમારા ચરણને શિર ટેકવી બેઠો હોઉં, આ કલ્પના મને રોચક લાગે... આટલે નજીક છો તમે... ને તેથી ‘અપેક્ષા’ જેવો શબ્દ મારા મુખમાંથી નીકળી ગયો. તો, મને એ જ ગમે કે તમારી એકદમ નજીક બેસી અન્તરતમની વાતો વિસ્તારીને કહ્યા કરું. ને મને ગમે એ તમને તો ગમે જ ને ? (જોયું ને, કેવો ગળેપડૂ છું ? સ્તવનાકાર કહે છે તેમ, ‘આવી પાલવ વળગ્યો જેહ’.)

કલિકાલ સર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રાચાર્યે વીતરાગ સ્તોત્રમાં મારા મનની જ વાત કહી છે

ને: 'પાદપીઠલુઠન્મૂર્ધ્નિ મયિ પાદરજસ્તવ...' પાદપીઠ પર લંબાયેલ આપના ચરણને શિર ટેકવીને બેઠો હોઉં ને મારા ચરણ પર તમારી ચરણરજ સતત વરસ્યા કરે.

અમે ખાલી થઈએ. તમે અમને ભરો... એક નાનો શો સુધારો મૂકું ? તમે અમને ખાલી કરો. ને અમને આનંદથી પૂર્ણ કરી દો.

●●●

સંતની વાત વાંચી ત્યારે તો સતત તમારી યાદ આવતી રહી ને તમે અમને ખાલી કેમ નથી કરતા એની ફરિયાદથી અંતઃકરણ ભરાતું રહ્યું.

સંત પાસે અબજોપતિ ધનિક સાધનાની ગુત્થીઓ સમજવા આવ્યો. સાધનાને સમજવી હતી, આચરવી હતી. બે-ચાર દિવસમાં જ ધનપતિને લાગી ગયું કે એણે સંતના ચરણોમાં બેસી જવું જોઈએ... 'સંત જો એને શિષ્ય રૂપે સ્વીકારે...'

ધનપતિએ ગુરુને કહ્યું: આપ મને સંન્યાસ આપો ! આપનો શિષ્ય બનાવો !

ગુરુ હસ્યા... મનમાં કહેતા હશે: તું બિલકુલ ખાલી થવા તૈયાર છે ? કહ્યું: તું ખાલી થઈને આવ ! જોઉં, પછી...

અબજોપતિએ પોતાના સંપૂર્ણ ધનની ખેરાત કરી દીધી... સાંજે એ શબ્દશ: રોડપતિ બની ગયો. ઘર પણ નથી. ને કાલે સવારે ગુરુ દીક્ષા ન આપે તો ભોજન કરવાના પૈસા પણ નથી.

બહારની ગાંઠો તો છૂટી શકે, ભીતરની ગાંઠો કેમ છૂટે ? ધનપતિના મનમાં છે કે ગુરુ પાસે જઈશ ત્યારે ગુરુ મને બાંહોમાં સમેટી લેશે. કારણકે તેમને શિષ્યો ઘણા છે. પણ કોઈ લખપતિ હશે ને દીક્ષિત થયા હશે, કદાચ કોઈ કરોડપતિ પણ હોય... અબજોપતિ તો એકે નહિ જ હોય !

તો અબજો છોડ્યા એનો અહંકાર ભીતર... ગુરુ પાસે સાંજે જાય ધનપતિ. ગુરુ તો ચહેરો જોઈને પારખી ગયા કે ભાઈ સાહેબ ખાલી થઈને આવ્યા નથી. અકડ તો જબરી છે...

ગુરુએ બાંહોમાં સમેટવાને બદલે તેને બહિષ્કૃત કર્યો... તું ખાલી થઈને નથી આવ્યો. મારા આશ્રમમાં તને સ્થાન નહિ મળે, જા બહાર !

હવે... ?

જવું ક્યાં ? ઘર તો આપી દીધું છે કો'કને. નથી ઘર, નથી ધન, ને જેના વિશ્વાસ પર બધું છોડી દીધું એ માણસ કહે છે કે તું ખાલી થઈને નથી આવ્યો.

અબજોપતિ એ રાત્રી બહાર વીતાવે છે રેલ્વે સ્ટેશન પર. રાત્રે આંતર મન્યન ચાલે છે: ગુરુ ખરેખર શેની અપેક્ષા મારી પાસેથી રાખે છે ? અને એને ખ્યાલ આવે છે કે માત્ર બહારથી ખાલી બનવાનો કોઈ અર્થ નથી, ભીતરથી ખાલી બનું એવું ગુરુ ઈચ્છી રહ્યા છે.

અને ત્યારે, પરમાત્માના અનુગ્રહની ધારાથી એ ભીંજાઈ જાય છે. મેં ક્યાં કશું છોડ્યું છે ? મેં તો પરમાત્માની કૃપાને મેળવી છે... કાંકરાના બદલામાં હીરા મળ્યા હોય ત્યારે કાંકરાનો ત્યાગ કર્યો એમ કોણ કહી શકે ?

સવારે એ ગુરુ પાસે જાય છે. એના ચહેરા પરની નમ્રતા, સમર્પિતતા... ગુરુ એને બાંહોમાં સમેટે છે...

● ● ●

આ ઘટના વાંચી.... મને થયું કે ગુરુએ ધનપતિને પાછો મોકલી ખાલી કરેલો. તમે પણ અમને ખાલી કરો ને ?

રિક્ત/રીતા થવાથી ડરું છું... કદાચ ખાલી થવાથી કેટલું બધું તમે અમને આપો છો એનો ખ્યાલ નથી. પણ હું ખાલી ન થઈ શકું તો શું વાંધો? તમે મને ખાલી કરી દો ને!

કરશો ને ?

ક્યારે ?

● ● ●

આટલા બધા સુખદ વાર્તાલાપને સમાન્તર ક્યારેક ખૂલે છે નિરાશાની ખીણ તરફની બારી: ખાલી 'એ' ક્યારે કરે, ક્યારે હું ભરાઉં ને ક્યારે મંજિલ મને મળે?

એક વાતનો મને જવાબ આપશો ? તમારા દષ્ટિપથમાં હું આવી ગયો છું ? તમે મને એક વાર જોઈ લ્યો તો... ? ભક્તિયોગાચાર્ય ઉદયરત્ન મહારાજ કહે છે: 'એકવાર

જો નજરે નીરખો, તો થાઉં પ્રભુ ! તુમ સરિખો...'

કેટલો તો હું પુલકિત થઈ જાઉં ! 'નાથે મારા પર કૃપાદષ્ટિ કરી...' હું તો તમને જોયા જ કરું છું. જો કે એ જોવાની ને જોઈને હરખવાની પ્રક્રિયાને 'દર્શન'ની પ્રતિષ્ઠા મળે કે કેમ હું નથી જાણતો.

અને એટલે પ્રશ્ન થાય કે તમારું દર્શન મેં કર્યું છે ખરું ? 'મન્યે ન મે લોચનગોચરોઽભૂઃ...' મેં તમારું દર્શન નહિ જ કર્યું હોય એવું માનું ? એ માન્યતાની તરફેણમાં દલીલ આ છે કે જો તમારું દર્શન થયેલ હોય તો નરકાદિ દુર્ગતિઓમાંનું મારું આવાગમન ચાલુ કેમ હોય ? 'નિસ્સીમસીમન્તકનારકાદિ...'

નાથ ! મને કંઈ સૂઝ નથી પડતી. દર્શન ન થયું હોય તો દર્શન આપો ! ખાલી જેટલા અંશે કરવો હોય તેટલે અંશે કરી દો !

કારણ કે તમે અમારા છો જ ! ને હું તમારો નથી... ? છું જ !

ચક્રાસિચાપાઙ્કુશવજ્રમુખ્યૈઃ

સત્લક્ષણૈર્લક્ષિતમઙ્ગિયુગ્મમ્ ।

નાથ ! ત્વદીયં શરણં ગતોસ્મિ,

દુર્વારમોહાદિ-વિપક્ષભીતઃ ॥ ૧૪ ॥

તરવાર ચક્ર ધનુષ્ય ને, અંકુશથી જે શોભતું,

વજ્ર પ્રમુખ શુભ ચિહ્નથી, શુભભાવવલ્લી રોપતું;

સંસાર તારક આપતું, એવું ચરણ યુગ નિર્મલું,

દુર્વાર એવા મોહ વૈરીથી ડરીને મેં ગ્રહ્યું...

ચક્ર આદિ લક્ષણોથી સુશોભિત આપના ચરણ યુગલનો મેં આશ્રય,

લીધો છે. હવે મોહ આદિ શત્રુઓનો ભય કેવો ?

પરમપાવની ગંગાને કાંઠે કાંઠે પ્રભુ મહાવીર દેવની વિહારયાત્રા ચાલી રહી છે. સાધના કાળની આ વિહારયાત્રા. ગંગાની કોમળ કોમળ રેતમાં પ્રભુનાં ચરણ દ્વયની છાપ ઉપસી રહી છે...

ચરણ દ્વયની આ વાત સાંભળતાં કેટલો તો પરિતોષ જન્મેલો ! પહેલાં આશંકા હતી કે સુવર્ણ કમળ વિના દેવના પાવન ચરણ બીજે તો પડે જ નહિ, અને તો મને તો આવો સ્પર્શ ક્યાંથી મળે ?

આજે આ સાંભળતાં કેટલો આનંદ જન્મ્યો ! ને યાદ આવી મહોપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજની સ્તવનાની પંક્તિ: ‘હૃદય કમલ મેં ધ્યાન ધરત હું....’ હૃદયને કમળ જેવું કોમળ બનાવી દઈએ તો તે પર તમારા ચરણદ્વયની છાપ પડે, નહિ ?

પણ કેવી કોમળતાને તમે પ્રમાણિત કરો છો, તે કહેશો ? અનુકંપાથી આત્મૌપમ્ય સુધી હું જાઉં તો તમે એને પ્રમાણિત કરો, નહિ ?

અનુકંપન... ધ્રુજારી... ક્યારેક થાય છે. ઘાસ-પત્તી પર પગ પડી જાય ને વેદનાથી હૃદયનું તંત્ર રણઝણી ઊઠે. પણ અન્નિકાપુત્ર આચાર્ય ભગવંતની યાદે ટીસ ઊપડે: એમણે જેવું આત્મૌપમ્ય સ્વીકારેલું એવું મને ક્યારે મળે ?

હોડીમાંથી એમને નદીમાં દેવ ફેંકે. શૂળી પર એમના પરમ પાવન દેહને ચડાવે... સેંકડો સોયો શરીરમાં ચુભતી હશે ત્યારે કેવી વેદના થઈ હશે ? પણ એ વખતે તેમને થાય છે કે મારા શરીરમાંથી નીકળી રહેલ રુધિર બિન્દુઓથી અપ્કાયના જીવોને કેવી પીડા થતી હશે ? કેવું તો અનૂઠું આ આત્મૌપમ્ય !

આત્મૌપમ્ય... યોગશાસ્ત્રમાં કલિકાલ સર્વજ્ઞશ્રીએ વાપરેલ આ આત્મૌપમ્ય શબ્દ વાંચીને હું કેટલો તો ઝૂમી ઊઠ્યો હતો...

રમણ મહર્ષિની જીવની જોતો હતો... પેલો પ્રસંગ... આંખો હર્ષાશ્રુથી ચૂવા માંડેલી.... જો કે હવે ઘણીવાર આવું થાય છે: વાચન અને અવાચન (ધ્યાન) સાથે સાથે ચાલ્યા કરતા હોય. વાંચું... શબ્દયાત્રા ચાલે... ને પછી પુસ્તક બાજુમાં હોય. હું તારામાં હોઉં...

રમણ મહર્ષિના આશ્રમમાં રાત્રે ચોરો ચોરી કરવા આવ્યા. રંગ્યા હાથે પકડાઈ ગયા. મહર્ષિ પાસે તેમને લાવવામાં આવ્યા. મહર્ષિ કહે છે: એમને છોડી મૂકો ! ગુરુની આજ્ઞા. છોડી દેવામાં આવ્યા. ગુરુ સાધકોના વિચારોને વાંચી રહ્યા છે. અનુયાયીઓને થાય છે કે આમાં તો સામાજિક વ્યવસ્થા શી રીતે રહી શકે ?

મહર્ષિ કહે છે: તમારી જીભ તમારા દાંતોની નીચે કચડાઈ જાય તો તમે દાંતોને શી સજા કરો ? દાંતો તમારા, ને જીભ તમારી...

આત્મૌપમ્ય આત્મસાત્ થયેલ હોય ત્યારે જ આવી શક્તી આ બળુકી અભિવ્યક્તિ..... કેટલી તો ચોટડૂક એ છે !

આવી જ અભિવ્યક્તિ વહી'તી કેદારનાથજીને મુખેથી. જતા હતા તેઓ હરિદ્વારથી ઋષિકેશ. પગપાળા. પાછળથી ઘોડાગાડી આવી. મિત્રો બેઠેલા. કહ્યું: બેસી જાવ ! કેદારનાથજીએ ચહેરા પર સ્મિત ઝલકાવી આભાર માન્યો. ઘોડાગાડીવાળાએ કહ્યું: બાપજી, બેસી જાવ ! મિત્રોએ હવે કહ્યું: પહેલાં તો માત્ર અમે જ કહેતા'તા, હવે ઘોડાગાડીવાળો ભાઈ પણ કહે છે; શો વાંધો છે તમને હવે ? કેદારનાથજીએ હસીને કહ્યું: પણ ઘોડાને તમે પૂછ્યું ? શો મસ્ત પ્રત્યુત્તર ! ઘોડો તો ભૂલાઈ જ ગયેલો, જે મુખ્ય હતો. પરંતુ સંત ભૂલે શાના ?

‘ઘોડો શું ઈચ્છે છે.... ? એને તમે પૂછ્યું... ?’ કાનમાં ને હૃદયમાં રણઝણી ઊઠે તેવું આ વાક્ય હતું.

●●●

દેવ ! મારા પ્રશ્નને તમે નહિ જ ભૂલી ગયા હો ! (તમારે ફાઈલો ઘણી બધી

જોવાની એ મને ખબર છે, પણ મારી ફાઈલ તો ઉપર જ રાખવાની છે એ ખબર છે ને ?) તમે ભૂલવાની કોશિશ કરો તોય હું ક્યાં ભૂલવા દઉં એમ છું ?

હું એ જાણવા માગું છું કે તમને કેવી કોમળતા રહે ? ગમે ? અર્થાત્ કેવું કુમળું અમારું હૈયું હોય તો તમે તમારાં કુંકુમ પગલાં ત્યાં પાડો !

એક વખતની મસ્ત ઘટના તમને કહું ? એક ભાઈ મારી પાસે આવ્યા. મારે ત્યાં પગલાં કરો ! મેં પૂછ્યું: કેટલું દૂર તમારું ઘર ? મને કહે: મારું ઘર, બિલકુલ નજદીક... હું ગયો. કિલોમીટર જેટલું દૂર હતું. મને સહેજ ગુસ્સો આવી ગયો... આટલું દૂર ઘર... ? કમ સે કમ, પહેલાંથી કહેવું તો જોઈએ... પણ એ વ્યક્તિનો હૃદયનો ઉમળકો.... એના ચહેરા પરથી, એના અંગ-પ્રત્યંગ પરથી નીતરતા ભાવો... ક્રોધ અભિવ્યક્ત થાય એ પહેલાં શમી ગયો.

પરંતુ પછીથી મને તમારી યાદ આવેલી પ્રભુ ! કે તમે કેટલે દૂરથી મારા હૃદયની ભોમકા પર તમારાં પગલાં પાડવા આવો ? સાત રાજલોક દૂરથી....

એક કિલોમીટરની સામે સાત રાજલોકને મૂક્યા ત્યારે... ઓહ ! પણ આ તો શબ્દોની પેલે પારની વાત... તારો ઉપકાર... શ્રી દલપતભાઈના શબ્દો યાદ આવે: ‘ઋણ અનંતું છે પ્રભુ તારું, શાની યાચના કરવી ?’

ફરી મૂળ વાત પર આવું: કેટલી કોમળતા મારામાં હોય તો આપ મારે ત્યાં પધારો ? (કૌંસમાં લખું કે, તમે તો અણુનેય મેરુ જેવડો કરી શકો છો, ભગવાન! તો મારી નાની કોમળતાને તમે મો...ટી કરી નહિ જુઓ ?)

‘યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય’ ગ્રન્થ મારી સામે છે અને એ હાથમાં લેતાં ૨૧મા શ્લોકવાણું પૃષ્ઠ ખૂલ્યું. મિત્રા દષ્ટિમાં અદ્વેષ જોઈએ તેવું પૂજ્ય હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે ત્યાં લખ્યું છે. આ અદ્વેષની ટીકામાં આપેલી વ્યાખ્યા વાંચતાં મને થયું કે મારી કોમળતા આથી ઓછી હોય તે તમને ન જ ગમે.

તમારી પ્રત્યુત્તર વાળવાની કેટલી ઝડપ આ ! પ્રશ્ન મનમાં ઊઠે ને તરત જ તમારો જવાબ હાજર હોય...

અદ્વેષ એટલે અમાત્સર્ય. એવી એક ભાવદશા ત્યાં હોય છે કે માત્સર્યનું બીજ હોવા છતાં- તેને અનુકૂલન ન મળવાને કારણે- માત્સર્યભાવ / ઈર્ષાભાવ ઊગતો નથી, અંકુરિત થતો નથી. તો ઈર્ષાવિહોણું મારું હૈયું હશે તો તમે મારા મનઘરમાં તમારાં કુંકુમ પગલાં પાડશો ને ? આટલી મારી કોમળતા. તમને એ ગમશે ને નાથ ! ?

પ્રતીક્ષામાં છું એ ઘડીની, જ્યારે હૃદયની પોચી રેત જેવી ભોમકા પર તમારા પદ્મયની છાપ ઊઠે. યાદ આવે ઉદયરત્ન મહારાજની પ્રાર્થના: 'ઉદયરતન કી એહી અરજ હૈ...' કઈ અરજ હોય ભક્તની ? 'દિલ અટકો તોરા ચરન કમલ મેં !' ભક્તની યાત્રા લાંબી છેય ક્યાં ? હૃદય કમલથી ચરણ કમળ...

મારી યાત્રા કેટલાં ડગલામાં ફેલાયેલી છે એ કહેશો ?

અગણ્યકારુણ્ય ! શરણ્ય ! પુણ્ય !

સર્વજ્ઞ ! નિષ્કણ્ટક ! વિશ્વનાથ !

દીનં હતાશં શરણાગતં ચ

માં રક્ષ રક્ષ સ્મરમિલ્લભલ્લે: ॥ ૧૫ ॥

નિઃસીમ કરુણાધાર છો, છો શરણ આપ પવિત્ર છો,
સર્વજ્ઞ છો નિર્દોષ છો ને, સર્વ જગતના નાથ છો;
હું દીન છું હિંમત રહિત, થઈ શરણ આવ્યો આપને,
આ કામરૂપી મિલ્લથી, રક્ષો મને રક્ષો મને...

અગણિત કરુણાના ભંડાર, શરણ્ય, પુણ્ય, પવિત્ર ! સર્વજ્ઞ !
નિષ્કંટક શાસન જેમનું ચાલે છે એવા હે વિશ્વનાથ ! પ્રભુ ! દીન,
હતાશ અને શરણે આવેલ મને કામ રૂપી ચોરોના ત્રાસમાંથી બચાવો!

ત્વયા વિના દુષ્કૃતચક્રવાલં

નાન્યઃ ક્ષયં નેતુમતં મમેશ !

કો વા વિપક્ષપ્રતિચક્રમૂલં

ચક્રં વિના છેતુમતંભવિષ્ણુ: ॥ ૧૬ ॥

વિણ આપ આ જગમાં નથી, સ્વામી સમર્થ મળ્યો મને,
દુષ્કૃત્યનો સમુદાય મોટો, જે પ્રભુ મારો હણે;
શું શત્રુઓનું ચક્ર જે, બહુ દુઃખથી દેખાય છે,
વિણ ચક્ર વાસુદેવના, તે કોઈ રીતે હણાય છે !...

પ્રભુ ! આપના જેવા સમર્થ નાથ મેં ક્યાંય મેળવ્યા નથી...
વાસુદેવના ચક્ર થી જેમ શત્રુદળ ચૂર-ચૂર થાય તેમ આપની આ
સમર્થતા દ્વારા આંતર શત્રુઓ દૂર હટે છે.

ગંગાને કાંઠે હું: તરસ્યો, તરસ્યો.... વેગથી ધસતો ગંગાનો પ્રવાહ સામે દેખાય, ને મારી પ્યાસ છિપાય નહિ, કેટલો મોટો આ વિરોધાભાસ !

કરુણાવતાર તમે ને ચાંગળું પાણી માટે હું વલવલું. શી રીતે મટે આ વિરોધાભાસ? ક્યારેક સવાલ થાય કે પ્યાસ લાગી છે કે કેમ ? જો કે હું તો તમને જ પૂછીશ: તમે મને પ્યાસ પણ કેમ ન આપો ? તારી કરુણાનું બુંદ મળે તોય મારું દુખ ટળી જાય એ વિશ્વાસ છે; સામી બાજુ દુખોની આગમાં સેકાઉં છું ને છતાં તને પુકારતો પણ નથી કે તારી વર્ષાથી તું મને ભીનાવતો કેમ નથી.

રેલ્વે કમ્પાર્ટમેન્ટમાં એક સદ્ગૃહસ્થ ઉપરની બર્થ પર. નીચે એક મહિલા યાત્રી. એણીને તરસ લાગી. ને એથી એ બબડવા લાગી: હાય ! કેવી ગરમી છે ! તરસ તો એવી લાગી છે... સદ્ગૃહસ્થને લાગ્યું કે બહુ જ ઓછા યાત્રીઓવાળા નીરવ શાન્તિમઢ્યા આ વાતાવરણમાં આ બબડાટ ખલેલજનક લાગે છે.

વિચાર્યું કે કોઈ સ્ટેશને ગાડી થોભે તો બાઈને કુંજામાં પાણી ભરી આપી દઉં. ગાડી થોભી. સદ્ગૃહસ્થ નીચે ઊતર્યા. પાણી ભરીને લાવ્યા. બહેનને આપ્યું. ઠંડું પાણી તેણીએ પીધું. ‘હાશ’ થઈ.... ભાઈને થયું કે વાતાવરણમાં પણ હવે આ ‘હાશ’ ફેલાશે...

પણ, ગાડી સ્ટાર્ટ થઈ ને બહેને બબડવાનું ચાલુ કરી દીધું: ‘ઓ ભગવાન! કેવી તરસ લાગી’તી.... હે ભગવાન! કેવી તરસ....’ પેલા સદ્ગૃહસ્થે કપાળ કૂટ્યું: આનો શો ઈલાજ?

અમે પણ આવું જ કરીએ છીએ નહિ ? અતીતનું અનુસંધાન તોડીએ જ નહિ...

દુખોમાં સતત વહેવાનું ચાલુ. દુખો ન હોય તો દુખની યાદ તો છે જ ને ! અમે એમાંથી બહાર આવીએ તો તમને પુકારીએ ને !

● ● ●

વર્તુળ ચાલ્યા કરે છે... વિષાદ, વિષાદનું સ્મરણ... સ્મરણને કારણે ઘેરો થતો વિષાદ... એક અન્તહીન શ્રુંખલા.

એક ભાઈ પડી ગયેલા. વાગ્યું. પથારીમાં પડ્યા. લોકો ખબર કાઢવા આવે. ખબર કાઢવા આવનાર પૂછે: કેમ કરતાં પડી ગયા ? ને પેલા ભાઈ રીહર્સલ કરી બતાવે: આમ પડેલો !

માંડ થોડીક રૂઝ આવે ને કોઈક પૂછે: કેમ કરતાં પડી ગયા ? ફરી રીહર્સલ ! ‘પુનરપિ પતનં, પુનરપિ પતનમ્...’ ને પડવા માટે સંસારનો ખાડો નાનો સૂનો તો છે જ નહિ !

● ● ●

કેવા કેવા ક્ષુદ્ર અહમ્ને લઈને અમે ચાલી રહ્યા છીએ ભગવાન ! જરૂર આ ગોળાકાર નર્તનમાં તમને અમે પુકારી શકતા નથી. પણ એથી શું અમે તમારી કરુણાને પાત્ર નથી ?

શું અમે પુકારીએ તો જ તમે આવો ? વ્યથાના આ અન્તહીન વર્તુળમાં તમને પુકારવાની સુધ પણ ક્યાં રહે એમ છે ? ને પ્રભુ ! તમે તો અગણિત કરુણાના ભંડાર છો.

મારું અહમ્... ઘણીવાર પેટ પકડીને હસ્યો છું. ‘આ હું કંઈ બલા છે !’ મુલ્લાજી ચાલતા હતા. રસ્તામાં તરસ લાગી. એક કુવો દેખાણો. અંદર ઝાંક્યું. ચાંદો પાણીમાં પ્રતિબિંબિત... દેખાયો... ‘અરે ! ચન્દ્ર તો પાણીમાં છે... પાણી પીવાની વાત પછી, પહેલાં ચાંદાને બહાર કાઢું !

દોરડું અંદર નાખ્યું. કુવામાં કો’ક અણિદાર સળિયામાં એનો ગાળિયો ફસાયો. ખેંચ્યું દોરડું. વજનદાર લાગ્યું.... હં, હવે બરોબર. દોરડાની પકડમાં આવી ગયો... ખેંચ્યું જોરથી... વધુ જોરથી... ને દોરડું તૂટી ગયું. મુલ્લાજી પટકાણા પણ પટકાયા ને

ઉપર આકાશમાં જોયું તો ચાંદો ઉપર. ખુશ થયા. મને વાગ્યું એનો વાંધો નહિ, ચન્દ્રને સ્વ-સ્થાને મૂકી દીધો ને !

આવી ક્ષુદ્ર અહમ્ની અમારી વાતો.... જો કે, તમે બધું જાણો જ છો. તમે ‘સર્વજ્ઞ’ છો ને ! તમારી સર્વજ્ઞતાની પરિસીમામાં મારા ભાવો આવી જ ગયેલા છે. પણ, મારી આ દરિદ્રતા તમને ખૂંચતી નથી ?

તમારું સંતાન આવું દીન, હીન હોય ?

તમે વિશ્વનાથ... મારા નાથ ખરા કે નહિ? મારી હતાશાને તમે કેમ સંહરી ન લ્યો?

હું શુદ્ધ વર્તમાનની સાધનાને ન ઈચ્છું- કારણ કે હું મારામાં, મારી બધી ક્ષુદ્રતાઓમાં વ્યસ્ત છું- પણ તમે મને એ માર્ગ તરફ કેમ ન લઈ જાવ... ?

હું તમારો છું... તમે મારી ઉપેક્ષા કરશો તો મારું શું થશે ?

કામ રૂપ લૂંટારાઓ, કષાય રૂપ ચોરો જ્યારે પળે પળે મને હેરાન કરી રહ્યા હોય ત્યારે પણ આપનું આ રીતે શાન્ત બેસી રહેવું એ મારા તરફની આપની ઉપેક્ષા નથી તો બીજું શું છે ?

આખરે, વિષય-કષાયની ધારામાં હું વહું છું શા માટે ? એક જોરદાર ધક્કો આવે છે ને મારી પકડ છૂટી જાય છે. નિમિત્તોને, બાકી, હું ઘણીવાર ઓળંગી નથી જતો ? તારી હૂંફ, તારી કરુણા, સદ્ગુરુનું ભાવ સાન્નિધ્ય, એવો તો બળુકો હું હોઉં છું કે કોઈની તાકાત છે કે પાસે આવે... !

પણ ક્યારેક... હું અસાવધ હોઉં છું, તારી કૃપાનો લાઈફ-બેલ્ટ પહેરવા જેટલો સમય રહેતો નથી. વિષય-કષાયનો પ્રવાહ ધરતી પરની મારી પકડને છોડાવી દે છે... ને હું વહેવા માંડું છું....

આવે વખતે તમે તત્કાળ વહારે કેમ ન આવો ?

●●●

‘ત્વયા વિના...’ તમારા વિના, આખરે, મારાં દુષ્કૃતોના વર્તુળને કોણ તોડશે?

તમે મારા આધાર છો... તમારી હૂંફ પર તો હું આટલો આગળ આવ્યો છું... માત્ર તમારી હૂંફ પર...

यद्देवदेवोऽसि महेश्वरोऽसि,

बुद्धोऽसि विश्वत्रयनायकोऽसि ।

तेनान्तरङ्गारिगणाभिभूतः,

तवाग्रतो रोदीमि हा ! सखेदम् ॥ १७ ॥

પ્રભુ દેવના પણ દેવ છો, વળી સત્ય શંકર છો તમે,

છો બુદ્ધને આ વિશ્વત્રયના, છો તમે નાયક પણે;

એ કારણે આન્તર રિપુ, સમુદાયથી પીડેલ હું,

હે નાથ ! તુમ પાસે રહીને, હૃદયનાં દુખો કહું...

આપ દેવોના દેવ છો. મહેશ્વર છો. બુદ્ધ છો. ત્રણ વિશ્વના નેતા છો. તેથી કરીને આંતર શત્રુઓના મારથી ત્રસ્ત છું આપને શરણે આવ્યો છું.

તમે દેવદેવ, મહેશ્વર, બુદ્ધ અને વિશ્વત્રયનાયક... ઘણા બધા વિશેષણો તમારા ઐશ્વર્યનું ગાન કરવા માટે વાપરી શકાય. ભક્તોએ, સ્તુતિકારોએ અગણિત વિશેષણો વાપર્યા છે અને છતાં તમારા મહિમાને કોઈ શબ્દોમાં સમાવી શક્યું નહિ.

ફોટોગ્રાફ તો ફોટોગ્રાફ જ છે. ભલે સારામાં સારા કેમેરા દ્વારા ઝડપવામાં આવેલ હોય, હિમાલયના સૌન્દર્ય-વૈભવને ક્યો કેમેરા પોતાની કચકડાની પટ્ટી પર ઝીલી શકે? છતાં, એ એક અણસાર આપે છે.

દર્શકને થાય જ કે ફોટામાં આટલું સૌન્દર્ય છે તો ત્યાં તો કેવો ઠાઠ હશે. મહાકવિ કાલિદાસના હિમાલય-વર્ણનને વાંચીએ ને સ્તબ્ધ થઈ જઈએ. વાંચતાં વાંચતાં જ બંધ આંખે એક લટાર મારી આવીએ હિમાલયની: મનના વાયુયાન દ્વારા. કાલિદાસના આ શબ્દો:

અસ્ત્યુત્તરસ્યાં દિશિ દેવતાત્મા, હિમાલયો નામ નગાધિરાજ: ।

પૂર્વાપરૌ તોયનિધી વગાહ્ય સ્થિત: પૃથિવ્યા ઇવ માનદણ્ડ: ॥

બંધ આંખો સામે હિમાલયની લાંબી લાંબી ગિરિશૃંખલા દેખાયા કરે...

તમે દેવદેવ... દેવો પણ તલસે છે તમારા પરમત્વને જોવા. દેવત્વ એ પુણ્યનો સંચય છે, તો તમે પુણ્યનીય પેલે પાર છો. સિદ્ધસેનીય શકસ્તવના વિશેષણો યાદ આવે: 'ભાવાભાવવિવર્જિતાય, અસ્તિ-નાસ્તિ-દ્વયાતીતાય, પુણ્ય-પાપ-વિરહિતાય, સુખ-દુઃખ-વિવિક્તાય, વ્યક્તાવ્યક્તસ્વરૂપાય, અનાદિમધ્યનિધનાય...'

તમે ભાવની પણ પેલે પાર, અભાવની પણ પેલે પાર... એકની પાર તો કલ્પી શકું તમને. બેઉને પાર... અંધકારને પાર તો તમને સમજી શકું, પણ તમે પ્રકાશનીય પેલે પાર એટલે શું ? મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીને પંચવિંશતિકામાં પહેલી વાર વાંચ્યા ત્યારે હું આભો જ બનેલો: ‘કેવલં નૈવ તમસઃ, પ્રકાશાદપિ યત્પરમ્...’

પછી ખ્યાલ આવ્યો કે તર્કાતીતતાની ભોમકામાં પહેલો પગ મંડાવવા માટેની આ અભિવ્યક્તિ હતી. તર્કના ચોકડામાં પરમની છબીને આખરે અમે શી રીતે રાખી શકીએ? જરૂર, ‘આદિત્યવર્ણમ્’ પણ કહેવાયું જ છે તમારા રૂપ માટે. પણ અમે લાલાશ-સૂર્યની કુંકમ વરણી લાલાશની પાછળ ચેતનાને બદ્ધ ન કરી દઈએ એ માટે ‘પ્રકાશાદપિ યત્પરમ્’ કહેવાયું છે, નહિ ?

અસ્તિત્વની ફેઈમમાં ન તમારા રૂપને મઢી શકાય, ન નાસ્તિત્વની ફેઈમમાં.... તમે ‘અસ્તિ’ ની પેલે પાર... તમે એવા છો કે કેવા છો... એ અમે શી રીતે કહી શકીએ ? ન તમે વાણીનો વિષય બની શકો. ન બુદ્ધિનો...

તમે ‘અસ્તિ’ ની પેલે પાર. તમે ‘નાસ્તિ’ ની પેલે પાર... ન તમે વાણીનો વિષય, ન બુદ્ધિનો તમે વિષય... આ રીતે તમે અસ્તિની પેલે પાર. પણ એથી, અમારી બુદ્ધિની પકડમાં ન આવો તેથી ‘નાસ્તિ’ થોડા છો. તમે તો એનીય પાર છો!

‘પુણ્ય-પાપ-વિરહિતાય...’ તમે પુણ્યની પણ પેલે પાર. પાપની ય પેલે પાર. ને એટલે જ સુખ-દુખની પેલે પાર.

તમે આનન્દ રૂપ છો એવું ઘણીવાર સાંભળતો... ને આનન્દનો અનુવાદ સુખ રૂપે કરતો આવેલો. કેવી હતી એ બાલિશતા ! તત્કાલીન સુખની માન્યતાના અન્તિમ બિન્દુ પર આનંદને હું કલ્પતો. હવે ખ્યાલ આવે છે કે સુખના પણ તરંગો હતા, દુખના તરંગો જેવા જ. ને તમે તો નિસ્તરંગ સમુદ્ર છો. ન તરંગ, લહેર, ન ઊર્મિ. એટલે જ તમને ‘નિસ્તરંગાય, નિરૂર્મયે’ કહીને સિદ્ધસેન દિવાકરે સ્તવ્યા છે ને !

આનન્દ રૂપ તમે... પૂ. દેવચન્દ્રજીની શબ્દ પંક્તિઓએ તમારી આ આનન્દ-મયતાની ઝાંખી આપેલી: ‘દીઠો સુવિધિ જિણંદ સમાધિ રસે ભર્યો હો લાલ...’

તમે દેવદેવ, તમે મહેશ્વર, બુદ્ધ, વિશ્વત્રયનાયક...

તમે આવડા મહાન... હું આટલો નાનો... ને છતાંય મારી ઝોળી ખાલી કાં ? હું પણ સ્તવનાકારની જેમ હઠ લઈને બેસીશ: 'ધૂમાડે ધ્રીજું નહિ સાહિબ... પેટ પડ્યા પતીજે...' મારી ઝોળી ભરી આપો તો જ ઊઠું...

રાજાના દરબારમાં એક નૃત્યકારે સુન્દર નૃત્ય પેશ કર્યું. નૃત્ય એટલું તો સુન્દર હતું કે લોકો આક્રિં પોકારી ગયા. પણ શિરસ્તો એવો કે રાજા જ્યાં સુધી દાન ન આપે ત્યાં સુધી પ્રજાજનથી કશું આપી શકાય નહિ.

રાજાએ કહ્યું: વાહ ! સાબાશ ! શું નૃત્ય... ! બીજું નૃત્ય, ત્રીજું નૃત્ય... કાર્યક્રમ પૂરો થયો. માત્ર તાળીઓ... પૈસો એકે નહિ. ને એ વખતે નૃત્યકાર પોતાની પાસે રહેલ ચાદરને પહોળી કરી સ્ટેજ પર મૂકી. લોકો જોવા લાગ્યા: કોઈ નવો કાર્યક્રમ છે કે શું ? ને પછી ચાદરને સમેટી પોટકાને ગાંઠ મારે તેમ નૃત્યકાર ગાંઠ મારે છે.

રાજા પૂછે છે: આ શું ? નૃત્યકાર કહે: મહારાજ ! ઘરે જઈશ ત્યારે છોકરા પૂછશે, મહારાજાને ત્યાંથી શું લઈ આવ્યા ? ત્યારે આ વાહ-વાહ ને તાળીઓ ભરેલું પોટકું બતાવવા થાય ને! કે જુઓ, મહારાજાએ કેવું સરસ આપ્યું છે... ને પછી ધીરેથી મમરો મૂક્યો: જો કે છોકરા ભૂખ્યા થયા હશે ને તેઓ આ વાહવાહથી કેટલા ધરાશે...

રાજાએ પોતાનો હીરાનો હાર ઈનામમાં આપ્યો. ને પછી તો લોકો સોનૈયાનો વરસાદ વરસાવવા માંડ્યા...

મારે શું કરવાનું છે, કહો તો ! મારી ઝોળીમાં તમે શું નાખશો ?

લાગે છે કે મારી ઝોળી હજુ અશ્રુ ઝડીથી ભીની નથી થઈ. ને ભીનાશની ધરાતળ સિવાય તમે વરસી શકતા નથી.... ને એટલે તો હું તમારી મારા પરની અનરાધાર કૃપાને નજર અંદાજ કરી તમે મારા સામું જોતા જ નથી, તમને મારી પડી જ નથી ઈત્યાદિ કહું છું... એ બોલું એટલે આંસૂનો જોરદાર પ્રવાહ નાનકડી આંખોમાંથી ઉમટે, ઝોળી ભીની થાય.... ને અમારી ભીનાશ પર તમારી મહોરછાપ જેવી અનરાધાર વર્ષા વરસી પડે.

'તવાગ્રતો રોદીમિ...' માટે રડું છું તમારી આગળ. મારી અશ્રુધારા તમારી કરુણા ધારાને વરસવા માટે મજબૂર કરી દે ને !

સ્વામિન્નધર્મવ્યસનાનિ હિત્વા,
મનઃ સમાધૌ નિદધામિ યાવત્ ।
તાવત્ક્રુધેવાન્તરવૈરિણો મા-
મનત્પમોહાન્ધ્યવશં નયન્તિ ॥ ૧૮ ॥

અધર્મના કાર્યો બધાં, દૂરે કરીને ચિત્તને,
જોડું સમાધિમાં જિનેશ્વર, શાન્ત થઈ હું જે સમે,
ત્યાં તો બધાએ વૈરીઓ, જાણે વળેલા ક્રોધથી,
મહામોહના સામ્રાજ્યમાં, લઈ જાય છે બહુ જોરથી...

સ્વામિન્ ! વિષય-કષાયથી પર બનીને જ્યાં હું મનને સમાધિમાં, તમારામાં ડુબાડું
છું, ત્યાં જ જોરથી આન્તરશત્રુઓ મારા પર તૂટી પડે છે. તમારી કૃપાધારાનો સૂર્ય
પ્રકાશતો હોવા છતાં હું મારા અંધારઘેરા ખંડમાં મોહાવૃત બની જાઉં છું.

ત્વદાગમાદ્ વેદિ સદૈવ દેવ !

મોહાદયો યન્મમ વૈરિણોઽમી ।

તથાપિ મૂઢસ્ય પરાપ્તબુદ્ધ્યા

તત્સન્નિધૌ હિ ન કિમપ્યકૃત્યમ્ ॥ ૧૯ ॥

છે મોહ આદિક શત્રુઓ, મારા અનાદિકાળનાં,
એમ જાણું છું જિનદેવ !, પ્રવચન-પાનથી હું આપના,
તોયે કરી વિશ્વાસ એના, મૂઢ મેંઢો હું બનું,
એ મોહબાજીગર કને, કપિ-રીતને હું આચરું..

નાથ ! તમારા આગમ ગ્રંથોથી જાણું છું કે મોહ આદિ મારા શત્રુઓ છે. છતાં પણ
મારું આ જાણપણું એવું તો ધૂળમાં મળે છે કે દુશ્મનોને આત્મજન તરીકે સ્વીકારી મારી
જાત તેમને હવાલે કરી દઉં છું.

સ્તેષ્ઠૈર્નૃશંસૈરતિરાક્ષસૈશ્વ

વિડમ્બિતોઽમીભિરનેકશોઽહમ્ ।

પ્રાપ્તસ્તિવાનીં ભુવનૈકવીર !

ત્રાયસ્વ માં યત્તવ પાદલીનમ્ ॥ ૨૦ ॥

એ રાક્ષસોનાં રાક્ષસો છે, કૂર મ્લેચ્છો એ જ છે,
એણે મને નિષ્કુરપણે, બહુવાર બહુ પીડેલ છે,
ભયભીત થઈ એથી પ્રભુ, તુમ ચરણ શરણું મેં ગ્રહ્યું,
જગવીર, દેવ ! બચાવજો મેં, ધ્યાન તુમ ચિત્તે ધર્યું...

મ્લેચ્છ, ઘાતકી, રાક્ષસ જેવા આન્તર-શત્રુઓએ મને અનેક વાર પીડ્યો છે. હવે
હું આપને શરણે આવ્યો છું, મને બચાવો !

સંગીત સમ્રાટ બિથોવન એક સમારોહમાં પિયાનો બજાવતા હતા. એટલું ઊંડાણ...

સંગીત સમ્રાટ બિથોવન એક સમારોહમાં પિયાનો બજાવતા હતા. એટલું ઊંડાણ...
ભાવુક હૃદય આશ્ચર્યચકિત બની, પુલકિત શ્રવણે સાંભળ્યા જ કરે.
આવા એક સમારોહ પછી એક પ્રશંસકે તેમને કહેલું: કાશ ! આનાથી સોમા
ભાગનું પણ ઊંડાણ અમારી પાસે આવે.... બિથોવનનો પ્રતિભાવ સરસ હતો: સોમા
ભાગનું શા માટે ? આવું જ ઊંડાણ તમને મળી શકે.... જો ચાલીસ વર્ષ સુધી
એકધારા રોજ આઠ કલાક રીયાઝ / અભ્યાસ કરવાનું ધૈર્ય તમારી પાસે હોય...
અભ્યાસ... સાતત્ય. જે ઊંડાણને ખોલી આપે.
પ્રજસ્વામીનો આત્મા પૂર્વભવમાં દેવ હતો. ગૌતમસ્વામી ભગવાનના શ્રીમુખે એમણે
'પુંડરીક કંડરીક અધ્યયન' સાંભળ્યું. પછી રોજ એનો સ્વાધ્યાય એ કરે છે. રોજ
કેટલીવાર ? પાંચસો વાર.... તે વખતે પાંચસો વર્ષ આયુષ્ય દેવ તરીકેનું બાકી હતું.
પાંચસો વર્ષના દિવસો કરો ને રોજના પાંચસો વારના સ્વાધ્યાયવડે આંક મેળવો...
કેવો અધધ... ધ એ આંક હશે.
આ અભ્યાસ... જન્મ બદલાય, વજ્રકુમાર તરીકે પારણામાં... સાધ્વીજી
ભગવતીઓના મુખેથી અગિયાર અંગ સાંભળે ને પાકા થઈ જાય... ચારિત્ર બાળવયમાં
મળી જાય....

આવું સાંભળું છું ને હૃદયમાં વેદનાની ટીસ ઉપડે છે. અમને આવું ઊંડાણ તમે કેમ ન
આપો ? મારી તો હાલત કેવી છે ? 'મન: સમાધૌ નિદધામિ...' મનને માંડ તો સ્થિર કર્યું
હોય ને એકાદ નિમિત્ત- નાનું સું નિમિત્ત ભીતરથી હલાવી દે...

નિમિત્તની મારી વાત પણ, પ્રભુ ! છલના નથી ?

શુભ નિમિત્તો સામે તો આંખો મીંચીને હું ચાલનારો... અશુભ નિમિત્ત મળે એટલે તરત એને પકડી લઉં.

જોકે, આ નિમિત્તોવાળી વાતનું મૂળ અહમ્ છે; તમે અમારા અહમ્ને જ દૂર ન કરી દો, પ્રભુ !

તુલસીદાસે રામચન્દ્રજીને કહ્યું 'તું તે મને અત્યારે યાદ આવે છે. તુલસીદાસજીએ કહેલું કે પ્રભુ ! રાવણ ઈચ્છતો નહોતો, છતાં તમે એની લંકામાં પ્રવેશ્યા અને એને નષ્ટ કર્યો, તો પ્રભુ ! મારી ઈચ્છા હોય યા ન હોય તમે મારા હૃદયની લંકામાં પધારી અહંકારના રાવણને કેમ ચૂર-ચૂર ન કરો ?

મારી પણ આ પ્રાર્થના બની રહો !

તમે મારા હૃદયમાં હો તો બીજાં કોઈ તત્ત્વો મારી અંદર પ્રવેશી ન શકે, આપ મારા હૃદયમાં શી રીતે પ્રવેશી શકો એ મને ખ્યાલ છે, પણ લાગે છે કે આપનો પ્રવેશ મારા અન્તસ્તરમાં કરાવવો થોડો અઘરો તો છે જ.

તમે આવડા મોટા, તો તમારી ફી મોટી જ રહેવાની ને !

ઓસ્કાર વાઈલ્ડની પ્રાર્થના યાદ આવે:

'How else
but through a broken heart,
May lord
enter in ?'

(ભગ્ન હૃદય વિના પ્રભુ ક્યા દ્વારેથી અંદર પ્રવેશ કરે ?)

ભગ્ન હૃદય થકી જ આપનો પ્રવેશ છે... તો મારે તૂટી પડવું રહ્યું. 'તડફ તડફ જીવ જાસી'ની મીરાં-અનુભૂત સપાટીને સ્પર્શવી રહી...

ક્યારેક છાતી પર ભીંસ અનુભવી છે. તીવ્ર બેચેની. કશું સૂઝે નહિ. આંખો લાલચોળ. 'તમે ક્યાં છો, દેવ ?' નો સતત આલાપ હૃદયનું, અસ્તિત્વનું વાજિંત્ર આલાપતું હોય....

રાત્રે સૂતા હોઈએ... તમારી યાદે હૃદય વિલ્લખ થઈ ઊઠે... ન રહેવાય, ન સહેવાય... શું કરવું તેનો ખ્યાલ ન આવે.

શું આ પરિસ્થિતિને આપ ભગ્ન હૃદયની પ્રતિષ્ઠા આપી શકો છો ? અથવા તો કહો કે આપની ભગ્ન હૃદયની વ્યાખ્યા શી છે ?

તમે જો ભગ્ન હૃદય થકી, ભાવવિભોર અન્તસ્તર થકી જ પ્રવેશતા હો તો મારે એ અન્તસ્તર મેળવવું જ રહ્યું.

પ્રશ્ન આટલો જ રહ્યો: તમે ભાવવિભોરતાની કઈ સપાટીને પ્રમાણિત કરો છો ?

એક પ્રશ્ન કરું ? તમે શરતો કેમ લાદો છો, મારા પર ? એક બાજુ તમારી અનરાધાર કરુણા... તમારી એ કરુણા ધારાનું આદ્ય દર્શન પણ મને જગતથી પરાક્રમુખ કરી દે. ને તમે પછી કહો કે તું આવી ભાવધારામાં હોય તો જ તારા અન્તરમાં મારો પ્રવેશ થાય.... આ વિરોધાભાસ મને સમજાતો નથી.

તમારા પ્રત્યુત્તરનો મને થોડો ખ્યાલ પણ છે. તમે કહેશો કે આ શરતો તારા તરફ ખૂલી રહી છે, ભક્તની આ સજ્જતાઓ છે.... પેલી તરફ, સામી બાજુએ તો કશું નથી. ત્યાં નથી કોઈ આગ્રહ, નથી કોઈ શરત...

હમણાં ચોમાસાના સમયમાં તમારી આ વાતને મેઘાચ્છન્ન આકાશને જોઈને પ્રમાણિત કરી.

કેટલું બધું આ સાંયોગિક હોય છે ? કહો કે તમારી કૃપાધારાથી આવૃત પ્રશ્ન થયો. જવાબ તમારો શું હોઈ શકે એ સૂઝ્યું, (તમે જ સુઝાડેલું ને ?- 'यस्य भासा विभाति इदं सर्वम्'.) ને લાગલી મારી નજર મેઘે ઢાંક્યા આકાશ ભણી ગઈ.

હું મેદાનોમાં હતો. થોડીક રુક્ષ અને ગરમ ધરતી પર. વાદળા ઉપર આવે, હમણાં વરસી પડશે એમ લાગે ને આગળ ચાલ્યા જાય ને આગળ ઊંચી પર્વત ટેકરીને - હરિયાળી પર્વત ટેકરીને અથડાઈને વરસી પડે... મને ખ્યાલ આવી ગયો કે મેઘને કોઈ ભેદભાવ નહોતો, નીચે ધરતીમાં ઠંડક હતી ત્યાં એ તૂટી પડ્યો... નીચે ગરમાગરમ ધરતી હતી, બાફ હતો... એ વરસી ન શક્યો.

તમારી વર્ષામાં પણ આ જ નિયમ લાગે છે, નહિ ?

જરૂર, મને આ ખબર છે. પણ હું આટલું કહીશ- હકથી- કે મારા માટે તમારા આ નિયમને અંભરાઈ પર મૂકી દો !

અથવા તો, નિયમમાં તમે છુટછાટ ન મૂકવા માગતા હો તો મારી સજ્જતાઓને જલ્દી ખીલવી દો !

દેવ ! હવે વિલંબ સહન થાય તેમ નથી...

● ● ●

‘સ્વામિન્નધર્મવ્યસનાનિ હિત્વા...’ તમારા માટે મેં કેટલું છોડ્યું ? મેં છોડ્યું એમ કહેવું કદાચ બરોબર નથી. કેટલું બધું છૂટી ગયું એમ કહીશ... વિભાવો પ્રત્યેનું જબરદસ્ત આકર્ષણ હતું.... છૂટી ગયું....

તમારું આકર્ષણ જરા માણ્યું, બહિર્ભાવનું આકર્ષણ દૂર જતું રહ્યું...

તમારું આ ભુવન વિમોહન રૂપ... મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીની સ્તવના યાદ આવે: ‘ભુવન વિરોચન પંકજ લોચન, જિઉ કે જિઉ હમારા...’ ભુવન વિરોચન તમારું રૂપ... નયનાકર્ષક... ને તમારી આંખો... ! ‘પંકજ લોચન...’ કમળ જેવી કોમળ કોમળ આ આંખો... ઓવારી જાઉં છું તમારા આ લોકોત્તર સૌન્દર્ય પર, પ્રભુ ! ‘જિઉ કે જિઉ હમારા...’ તમે પ્રાણના પણ પ્રાણ છો. પ્રાણેશ્વર... હૃદયેશ્વર...

ને તમારા શબ્દોનો જાદુ પણ ક્યાં ઓછો છે ! ‘આચારાંગ’ માં તમારા શબ્દોને વાંચું છું.... ખાસ મને જ ઉદ્દેશીને લખાયેલા શબ્દો વાંચું છું ને નાચી ઊઠું છું.

આ નૃત્ય, આ ચિરકન, અકંપતા સુધી વિસ્તરેલ છે. ‘મનઃ સમાધૌ નિદધામિ’... આંખો બંધ હોય છે. આચારાંગનું સૂત્ર મનમાં, હૃદયની કો અણદીઠ ગુહામાં વલયો પર વલયો તરંગિત કરતું હોય છે ને મનનો પાંખાળો ઘોડો સમવસરણ પ્રદેશમાં પહોંચે છે.

ત્યાં હું આપના ભુવન વિમોહન રૂપને જોઉં છું, આપના શ્રીમુખેથી વહેતા શબ્દોને સાંભળું છું ને હું સમાધિદશામાં પહોંચી જાઉં છું....

કેટલું અનહદ સુખ તમે આપ્યું, સ્વામી !

● ● ●

પણ પેલા ભીતરના દુશ્મનો મારા આ સુખને સહન કરી શકતા નથી. તેઓ મારા પર તૂટી પડે છે.

એમનું મારા પર તૂટી પડવું એ કોઈ અસહજ ઘટના નથી; પણ મારું એમને શરણે જવું એ બરોબર નથી. પ્રભુ ! યા તો તમે એમને રોકો, મારા આન્તર શત્રુઓને, યા તો મારા પર કૃપાધારા તે સમયે ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં વહાવો...

મને ખ્યાલ છે, દેવ ! કે આ મોહાદિ આન્તર શત્રુઓએ ભૂતકાળમાં મને કેવો હેરાન પરેશાન કરેલો છે; અલબત્ત, એ ખ્યાલ આપે જ આપેલો છે. ‘ત્વદાગમાદ્ વેદિ...’ તમારા શબ્દોને વાંચીને મને આ ખ્યાલ આવ્યો છે.

પણ લાગે છે કે વાંચન / શ્રવણના આ પડ પર અનુભૂતિનું પડ ચડ્યું નથી... ને એટલે જ દુશ્મનો મારા પર સવાર થઈ જાય છે.

અનુભૂતિ મને આપો, દેવ ! પૂજ્ય વીરવિજયજી મહારાજ યાદ આવે: ‘અનુભવ રંગ વધ્યો ઉપયોગે, ધ્યાન સુ-પાન મેં કાથા ચૂના! ક્ષણ ક્ષણ સાંભરો સાંઈ સલુણા!’

સ્મૃતિ-ધ્યાન-અનુભવ.

હું તમને ક્ષણ ક્ષણ સમરું... સ્મૃતિ ગાઢ બને ને ધ્યાન પકડાય. ધ્યાન પાંખું પડે ને સ્મૃતિ ચાલુ રહે... અચ્છા, તો આપ એમ સૂચવવા માગો છો કે તું ધ્યાન અને સુમિરનના ક્રમને અનવરત ચાલુ રાખ... અનુભૂતિ તને મળશે... ખૂબ આભારી છું આપનો, પ્રભુ !

કેવી અનુભૂતિ ! ‘ધ્યાન સુ-પાનમેં કાથા ચૂના...’ ધ્યાનના પાનમાં કાથો અને ચૂનો ઉમેરાય. લિજ્જત ઘેરી બની ઊઠે. ‘અનુભવ રંગ વધ્યો ઉપયોગે’. ઉપયોગ, હોશ, જાગરણથી અનુભવમાં નિખાર આવે છે... મજા જ મજા...

આ પ્રકાશ મઢ્યા દિવસને અંતે કાજળ ઘેરી રાત આવે છે એનું શું કરવું ? અથવા તો એમ કહું કે ભર બપોરે વિષયોની આંધી જોરદાર ઊપડે છે ને હૃદયમાં અંધારું છવાઈ જાય છે...

‘ત્વાદાગમાદ્ વેદિ...’ જાણું છું, પણ એ જાણવાનો શો અર્થ રહે કે જાણવા છતાં, ને આલંબનો ભરપૂર હોવા છતાં હું વહેણમાં ઘસડાયા કરું છું- મજાથી. શો અર્થ રહે મારા જાણપણાનો !

જો કે પાછળથી લાગે કે આ થપ્પડ પણ જરૂરી હતી, જેણે મારા જ્ઞાનના અહંકારને ચીરી નાખેલો.... પણ એ તો થોડોક કાંઠા પર આવું ત્યારે. નદીની છાતી પર ધસમસ્યે જતો હોઉં ત્યારે જાણપણાની હોડીના એક એક અંગ ચૂર-ચૂર થઈ ગયા હોય છે.

દુશ્મનોને મારા મેં માન્યા... એમના સંગે હું પછડાયો, કૂટાયો, ઘવાયો. ‘તથાપિ મૂઢસ્ય પરાપ્તબુદ્ધ્યા, તત્સન્નિધૌ હિ ન કિમપ્યકૃત્યમ્...’

મેં ઘવાઈને આવ્યો તમારી પાસે ત્યારે હળદર-મીઠાનો લેપ તમે જ લગાવ્યો છે !

તમારા આવા અગણિત ઉપકારોને કેમ હું ભૂલી જાઉં છું, પ્રભુ ?

એક દાણ તમારા વિનાની ગમતી નથી... દાણ દાણ તમને જ સમરવા છે આવો ભીતરના એક ખૂણે નિશ્ચય પણ હોય છે... ને છતાં મોહના ઘેનમાં આ મારો નિશ્ચય હવાઈ જાય છે. તમારું વિસ્મરણ થાય છે ને દુશ્મનો મારા પર તૂટી પડે છે...

મોહના એનેસ્થેસિયાની અસર નીચે હું હોઉં છું ને બધી સુખ વિસરાઈ જાય છે... પણ પ્રાર્થું તને કે હું જ્યાં પણ હોઉં- અંધાર ઘેરી ખીણમાં પણ, તારા પ્રકાશ કિરણો તું ત્યાં વેરજે...

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની પ્રાર્થના યાદ આવે છે:

હે કરુણામય સ્વામી !

તારી જ ઈચ્છા પૂર્ણ થાઓ !

તારો જ પ્રેમ સ્મરણમાં રાખું છું.

ચરણમાં આશા રાખું છું,

દુખ આપ, તાપ આપ, બધું સહી લઈશ...

તારી પ્રેમ રૂપી આંખ સતત જાગે છે,

તે જાણીને પણ હું જાણતો નથી,
એ મંગળ રૂપને ભૂલી જાઉં છું,
તેથી જ શોક સાગરમાં પ્રવેશું છું...
આનંદમય તારું વિશ્વ શોભા-સુખથી પૂર્ણ છે,
હું મારા દોષથી દુખ પામું છું,
હું વાસનાનો અનુગામી છું...
કઠોર આઘાતથી
મોહનાં બન્ધન કાપી નાખ,
અશ્રુસલિલથી ધોવાયેલા હૃદયમાં
દિવસ-રાત તું રહે...

પ્રભુ ! મારી પ્રાર્થનાને તું સાંભળે છે ને ? ‘કઠોર આઘાતથી મોહનાં બન્ધન કાપ...’
દુશ્મનોએ ઝડપના થડ જોડે દોરીથી મુશ્કેટાટ કોઈને બાંધેલ હોય ત્યારે બની શકે કે ચપ્પુથી
દોરડાંને કાપવા જતાં સહેજ અણી લાગી જશે એ ભયથી કાપનારની આંગળી ધૂંજે. પણ
બંધાનાર તો કહેશે, જરા ઝડપથી.. ઝપાઝપ બન્ધનો કાપો...

મારા પર મોહનાં કેટલાં બધાં બન્ધનો છે. કદાચ દોરડાં જ દોરડાં દેખાય અને હું
ન દેખાઉં એવાં ! નાક પાસે થોડું ખુલ્લું હોય ને આંખો પાસે થોડોક ભાગ દોરી
વગરનો હોય.

મારાં બન્ધનોને કાપો !

નાથ ! તમારી આગળ મારી વ્યથાની શી વાત કરું ? ‘મ્લેચ્છૈર્નૃશંસૈરતિરાક્ષસૈશ્વ...’
મલેચ્છ, ઘાતકી અને રાક્ષસોને પણ ટપી જાય તેવા હતા એ આન્તર શત્રુઓ...
કેટલીવાર એમણે મને પીડ્યો છે... પણ હવે આપના શરણે હું આવ્યો છું, મને રક્ષો!
‘ભુવનૈકવીર ! ત્રાયસ્વ માં યત્તવ પાદલીનમ્.’ જગતમાં એક માત્ર વીરપુરુષ આપ
છો. હું આપના ચરણોમાં આજે આવ્યો છું... કેવી તો હુંફ, સાતા આજે મને છે...

‘હું થયો આજ સનાથ!’

હિત્વા સ્વદેહેડપિ મમત્વબુદ્ધિં,

શ્રદ્ધાપવિત્રીકૃતસદ્વિવેકઃ ।

મુક્તાન્યસદ્ગઃ સમશત્રુમિત્રઃ

સ્વામિન્ ! કદા સંયમમાતનિષ્ઠે ॥ ૨૧ ॥

ક્યારે પ્રભુ નિજ દેહમાં, પણ આપ બુદ્ધિને તજી,

શ્રદ્ધા જળે શુદ્ધિ કરેલ, વિવેકને ચિત્તે સજી;

સમ શત્રુ મિત્ર વિષે બની, ન્યારો થઈ પરભાવથી,

રમીશ સુખકર સંયમે, ક્યારે પ્રભો આનંદથી...

શરીરમાં મમત્વનો ત્યાગ, શ્રદ્ધા વડે પવિત્ર થયેલ વિવેક, અન્યોના
સંગથી દૂરી, સમશત્રુ-મિત્રતા આદિને પામીને હું ક્યારે સંયમપથ
પર ચાલીશ ? સંયમને ક્યારે હું વિસ્તારીશ ?

તેથી જ સૌ સાંભળે છે...

કોઈકને મિટરફાલ મળે

કોઈકને મિટરફાલ મળે...

કોઈકને મિટરફાલ મળે...

કોઈકને મિટરફાલ મળે...

કોઈકને મિટરફાલ મળે...

‘સ્વામિન્ ! કદા સંયમમાતનિષ્ઠે...’ ? પ્રભુ ! સાંભળો છો ને મારી આ આરજૂ...? ક્યારે તમારા માર્ગ પર મને દોડાવો છો ? હા, મારે દોડવું છે...

સંત જ્ઞાનદેવની ભક્તની / સાધકની વ્યાખ્યા વાંચ્યા પછી તો મન અધીરું બની ગયું છે તારા માર્ગ પર દોડવા માટે. જ્ઞાનદેવે કેવી સરસ વ્યાખ્યા આપી છે: ‘મન પણ પાછળ રહી જાય એ વેગથી દોડે તે ભક્ત, તે સાધક...’

હા, મારે આવું જ કરવું છે, પ્રભુ ! મનને પાછળ રાખી દેવું છે... જેથી કરીને એ કોઈ દુવિધા ઊભી ન કરે. આ મન... મને યા તો ભૂતકાળમાં લઈ જાય, યા ભવિષ્યમાં. શુદ્ધ વર્તમાનમાં મને ઠરવા જ ન દે... લઈ લે મારા મનને પ્રભુ ! અથવા આપી દે એવી ગતિ કે મનને ક્યાંય પાછળ રાખી તારા ચરણોમાં આવી જાઉં..

‘સંયમમાતનિષ્ઠે...’ બહુ જ સटीક પ્રયોગ છે. ‘સંયમં પ્રાપ્સ્યે....’ નહિ. પ્રભુ જેવા દાતાર મળ્યા છે ત્યારે માંગવામાં કસર કેમ રાખવી ? સંયમનો વિસ્તાર. માત્ર સંયમની પ્રાપ્તિ નહિ.

યાદ આવે મહાભુનિ નંદિષેણ. અજિતશાન્તિ સ્તવનાને છેડે તેઓ યાચે છે: ‘મમ ય દિસડ સંજમે નંદિં’...

પ્રભુ ! મને સંયમમાં નિશ-દિન વૃદ્ધિ આપો... મારી ભાવધારા આગળ વધ્યા જ કરે...

સંયમ... નારદઋષિ યાદ આવે. તેમણે ભક્તિની વ્યાખ્યા કરતાં કહ્યું છે: 'તદર્પિતાખિલાચારતા...' કેટલી અદ્ભુત વ્યાખ્યા. 'તેને' - પરમપ્રિયને અપર્ણ કરેલા બધા આચારો તે ભક્તિ, તે સંયમ...

પણ, દેવ ! મારો પ્રશ્ન આટલો જ છે: કદા ? ક્યારે તારો આ પ્રસાદ મને મળશે ? તું આપશે ત્યારે પ્રસાદ અનૂહો જ હશે, પણ તું ક્યારે આપે છે ? ક્યા...રે...? હાથ પસારીને બેઠો છું.

હા, તમારી વિધિએ, તમારા કહ્યા પ્રમાણે તમારા માર્ગને પામવો છે... મારી પાસે છે અદમ્ય થનગનાટ. મારાં થિરકતા પગને તો આપ જુઓ જ છો !

● ● ●

જરૂર, મને ખ્યાલ છે કે નૃત્ય માટે માત્ર થનગનાટ પૂરતો નથી, શાસ્ત્રીય વિધિ પૂર્વકનાં સ્ટેપ્સ- ડગલાં મંડાય તે જરૂરી છે.

તમે મને વિધિ બતાવો, ભગવાન ! જુઓ તો ખરા, હું કેવી દિલચસ્પીથી એ બધું શીખું છું...

● ● ●

'હિત્વા સ્વદેહેઽપિ મમત્વબુદ્ધિં, શ્રદ્ધાપવિત્રીકૃતસદ્વિવેકઃ; મુક્તાન્યસદ્ગઃ સમશત્રુમિત્રઃ.....' તમે આપેલ આ માર્ગ પર ચાલવા હું તૈયાર છું, પ્રભુ !

આમ જુઓ તો તમે કેટલું બધું સરલીકરણ કરી આપ્યું છે ! માત્ર ચાર ડગલામાં તમારું સંયમ મારા હાથમાં... મારે હૈયે.

પોતાના શરીરને વિષે મમત્વ બુદ્ધિનો ત્યાગ, શ્રદ્ધાવડે પવિત્ર બનેલો વિવેક, અન્યોના સંગમાંથી મુક્તિ અને શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યેની સમતા... આ ચાર જ ડગ હું ભરું, ને તમારું સંયમ મને મળી જાય !

'કદા....' ની મારી આરઝૂનો તમે કેટલો સરસ જવાબ આપ્યો પ્રભુ ! મેં પૂછ્યું: ક્યા...રે ? તમે કહ્યું: અત્યારે.

● ● ●

'હિત્વા સ્વદેહેઽપિ મમત્વબુદ્ધિં.....' શરીર પરના મમત્વને ઉખેડીને ફેંકી દેવું પડશે.

શરીરનો રાગ સાધનામાં અવરોધક છે. પ્રશમરતિ એટલે જ સાધકના માર્ગને વ્યાખ્યાયિત કરતાં કહે છે: 'સ્વશરીરેડપિ ન રજ્યતિ....'

કાયા પરના મમત્વને કેવી રીતે દૂર કરવાનું ? શાલિભદ્ર મુનિએ પ્રભુના સ્વહસ્તે સંયમ સ્વીકાર્યા પછી કેવું તો મમત્વ દૂર કરી દીધેલું ! વૈભારગિરિ પર્વત પર તેઓ ધ્યાનમાં હોય છે ને તેમની માતા તેમને ઓળખી શકતી નથી....

આવા સાધકો માટે જ અષ્ટાવક ઋષિ કહે છે: 'ક્ષિપ્ત: સંસારવાતેન, ચેષ્ટતે શુષ્કર્ણવત્....' સૂકા પાંદડાને જોયું છે ને ? વૃક્ષ નીચે પડ્યું હોય... પવન ઉથલાવે તેમ ઉથલે, પવન લઈ જાય ત્યાં જાય. એમ આવા મહામુનિઓ શરીરના ભાનથી પર ઊઠેલ હોય... ઈર્ષા આવે એમની આ દેહાધ્યાસ મુક્તિની.

યાદ આવે ધન્ના અણગાર... સજ્જાયકાર કહે છે: 'ચાલતાં ખડખડે હાડ રે....' ભિક્ષાએ તેઓ જતા ત્યારે હાડકે હાડકા ઘસાતા...

આજના યુગના શ્રેષ્ઠ સાધકો પૈકીના એક શ્રી ઋષભદાસે જેમની કેફિયત વર્ણાવી છે તે સંત... રક્તપિત્તનો રોગ લાગુ પડ્યો ને કહે: 'પ્રભુની દયા... શરીર પરનો થોડો ઘણો રાગ હોય તોય તેને ભાગ્યે જ છૂટકો !'

એકવાર ઋષભદાસજી એક્સપ્રેસ ટ્રેઈન દ્વારા ચેન્નાઈથી મુંબઈ જાય. એક્સપ્રેસ ટ્રેન નાના સ્ટેશને ઊભી રહી. આશ્ચર્ય થયું. ઋષભદાસ બહાર નીકળ્યા. પ્લેટફોર્મ પર પેલા સંત. શરીર રક્તપિત્તથી પૂરેપૂરું ઘેરાઈ ચૂકેલું, પણ ચહેરા પરની મુસ્કાન... અદ્ભુત... સંત કહે છે: 'ઋષભદાસ, આજ ઈસ ચોલે કો ફેંક દેને કા હૈ. ઈચ્છા થી કિ ઋષભદાસ મિલ જાય... તુમ્હારા મુઝ પર બહુત હી સદ્ભાવ હૈ....' જુઓ તો આ સંત ! દેહ માટે વસ્ત્ર શબ્દનો પ્રયોગ કેવી ગીતાભાષી સલુકાઈથી કરે છે ! 'આજ ઈસ ચોલે (વસ્ત્ર) કો ફેંક દેને કા હૈ !' શરીર જર્જર થઈ ગયું, સાધના માટે કામનું નથી.... જવા દો એને.

ઋષભદાસજી લખે છે કે હવે મને ખ્યાલ આવ્યો કે સંતની સામાન્ય ઈચ્છા- ઋષભદાસને મળવું છે- ને કારણે એક્સપ્રેસ ટ્રેઈન થોભી હતી... ડ્રાયવરો કે અન્ય

કોઈ કર્મચારીઓને ખ્યાલ નહોતો આવ્યો કે ટેકનીકલ કોઈ ખામી વિના ગાડી કેમ ઊભી રહેલી... ને પાછી કેમ ચાલવા માંડી.

દેહનો રાગ ખરે એટલે ‘હું’ નો રાગ ખેરવવાનો. વિવેક બુદ્ધિને માંજવાની, શ્રદ્ધાથી ચમકાવવાની... હું બધાથી ભિન્ન છું આ દૃષ્ટિ તે વિવેક છે. અમૃતવેલની સજ્જાય આપણને બહુ સરસ રીતે આપણી મંઝિલ સૂચવે છે: ‘દેહ મન વચન પુદ્ગલ થકી, કર્મથી ભિન્ન તુજ રૂપ રે...’ કર્મનો ઉદય ચાલુ હોય અને તમે એને જોતા હો.

અસાતાનો ઉદય દેહમાં હોય અને સાધક એને જોતો હોય.... અપયશ નામ કર્મનો ઉદય થાય, સાધકનો અપયશ ફેલાય એવી વાતો કોઈ કરતું હોય અને સાધક એને પણ જોતો હોય. એ વખતેય એનો ચહેરો ઝાંખો ન પડી જાય કે મારી અપકીર્તિ થઈ....

મયણા સુન્દરી કુષ્ઠ રોગથી ઘેરાયેલ પોતાના પતિ શ્રીપાળ સાથે જિનાલયે જાય. અજ્ઞાની લોકો મયણા સામે આંગળી ચીંધી કહે: જોયું, આ ધરમ ધરમ કરતી રહી; એના ધરમે એને શું આપ્યું ?

મયણા સુન્દરી ગુરુદેવને કહે છે: ગુરુદેવ ! લોકો મયણાને કુલકલંકિની કહે તોય મને વાંધો નથી. પણ અજ્ઞાની લોકો જિનશાસન પ્રત્યે તિરસ્કાર કરે છે... મારાથી સહન થતું નથી. ધૂસકે ધૂસકે રડી પડે છે મયણા સુન્દરી. ‘અવર કશું નથી આવતું, મનમાંહિ પૂજજ, પણ જિન શાસન હેલના, સાલે લોક અબૂઝ...’

પોતાની અપકીર્તિને મયણા સુન્દરી ‘જોઈ’ શકે છે.

શ્રદ્ધાથી પવિત્ર થયેલ સદ્વિવેક. શ્રદ્ધા એટલે આત્મગુણોની આંશિક પ્રતીતિ... ને એ પ્રતીતિની ભોમકા પર ખડી થયેલી ભેદદૃષ્ટિ તે વિવેક.

મારું પોતાનું સ્વરૂપ તે જ મારું, આથી બાકીનું બધું જ પરાયું છે.

ને એટલે જ ત્રીજું ચરણ છે મુક્તાન્યસંગતા. બધાના સંગથી સાધક મુક્ત.... મૂર્ચ્છા કોઈની સાથે નહિ, કશાની સાથે નહિ.

મૂર્છા ટળી, રાગ ગયો, ત્યાં દ્વેષ ક્યાં રહેવાનો ? એટલે ચોથું ચરણ ખૂલે સમશત્રુમિત્રતાનું.

● ● ●

પ્રભુ ! તમારો ભક્ત / સંયમી બનવા માટેની આ વિધિ પણ કેવી મઝાની છે! મંજિલ રૂપ સંયમનો આસ્વાદ તો કોઈ અનેરો હશે જ, પણ આ માર્ગ પણ કેટલો મઝાનો છે....

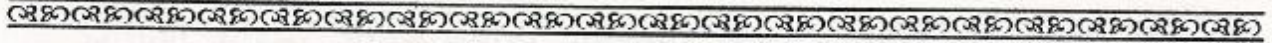
તમે મને અનન્ય બનાવ્યો, પ્રભુ ! ખરેખર હવે હું બીજા કોઈનો નહિ, માત્ર તમારો જ છું.... હું અનન્ય.... હું અસંગ....

● ● ●

અષ્ટાવક ઋષિ યાદ આવે: 'સ્વમસન્નમુદાસીનં, પરિજ્ઞાય નમો યથા; ન શ્રિષ્ટ્યતે...' આકાશની જેવો અસંગ હોય છે સાધક. 'ન નમો ઘટયોગેન, સુરાગન્ધેન લિપ્યતે; તથાત્મોપાધિયોગેન...'

આકાશને ઘટનો સંગ કહીએ તોય એ કેવો હશે ? ઘડામાં દારૂ ભરેલ હોય પણ આકાશને તેની ગન્ધ લાગવાની નથી.... એવો જ છે સાધક. બધાની વચ્ચે હોવા છતાં બધાથી ન્યારો.

શ્રી ગજાનન ઠાકુરની પ્રાર્થના યાદ આવે છે: 'હું નથી અન્યનો છું એક તમારો, વિમલાચલવાસી ! મને પાર ઉતારો !' મૈત્રેયી ઉપનિષદની સંન્યાસની વ્યાખ્યા કેવી તો મીઠી છે: 'સન્ધૌ જીવાત્મનોરૈક્યં સંન્યાસઃ પરિકીર્તિતઃ' જીવ અને પરમાત્માની એકતાનો ભાવ તે જ સંન્યાસ'. દેવ ! તમારી સાથે એકતા સાધવાની વાત સાંભળતાં જ હૃદય પુલકિત બને છે, તો તમારી એ કૃપા વરસશે ત્યારે તો.... ?

ત્વમેવ દેવો મમ વીતરાગ !

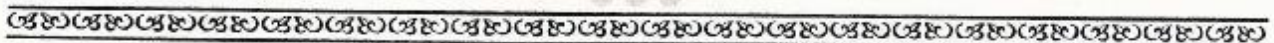
ધર્મો ભવદર્શિતધર્મ એવ ।

इति स्वरूपं परिभाष्य तस्मा-

न्तोपेक्षणीयो भवता स्वभृत्यः ॥ ૨૨ ॥

ગતદોષ ! ગુણભંડાર ! જિનજી, દેવ મારે તું જ છે,
સુરનર સભામાં વર્ણવ્યો જે, ધર્મ મારે તે જ છે,
એ જાણીને પણ દાસની, મત આપ અવગણના કરો,
આ નમ્ર મારી પ્રાર્થના, સ્વામી તમે ચિત્તે ધરો....

આપ મારા દેવ છો, આપે દર્શાવેલ ધર્મ જ મારો ધર્મ છે;
આટલું જ કહેવું છે : આ દાસની ઉપેક્ષા ન કરશો.

વીતરાગ પ્રભુ! તમે જ મારા દેવ છો, આપે દર્શાવેલ ધર્મ એ જ મારો ધર્મ છે...
તમે મારા સ્વામી છો, તો હું તમારો સેવક નથી ? મારી ઉપેક્ષા ન કરો, દેવ!
જગત આખાની ઉપેક્ષા, પરાઝમુખતા હું સહી શકું તેમ છું. સામે છેડે દુનિયાના
લોકો મારા પર ધન્યવાદનો વરસાદ વરસાવી દે તો પણ એનો મારે મન કોઈ અર્થ
નથી....

મારી દૃષ્ટિમાં છો માત્ર આપ એક. મારી સાધના છે એક માત્ર આપને રીઝવવાની.
હું અને તમે, તમે અને હું. એક સાયુજ્ય. ત્રીજા કોઈનો અથવા કશાનો પ્રવેશ
નહિ.

જો કે દ્વન્દ્વને પણ દ્વન્દ્વાતીતતામાં ફેરવવું છે: માત્ર તમે જ હો. તમારામાં હું મળી
જાઉં.

પણ ના, સાવ તો એકાકાર નહિ થઈશ હમણાં. તમારામાં 'હોવા' ના સુખને
અનુભવવા માટે મારું પૃથક્ અસ્તિત્વ જરૂરી છે ને !

મઝધારે પણ જઈશ, અને કાંઠે પણ આવીશ.... આ જ તો છે મારું ધ્યાન અને
સુમિરનનું વર્તુળ.

તમારા ગુણોના પ્રવાહમાં મારી ચેતના પ્રવાહિત બને એ મારું ધ્યાન... ધ્યાન છૂટે
ને તમારી સાથે હોવાની એ ક્ષણોને વાગોળતો રહું આ મારું સુમિરન...

સુમિરન ફરી ગાઢ બનશે ને હું તમને પામીશ...

આપણા યુગના સાધનામનીષી પૂજ્યપાદ પંન્યાસ પ્રવર શ્રી. ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજે આ સન્દર્ભમાં રુચિ, બોધ અને પ્રાપ્તિના એક મઝાના લયની વાત કરી છે.

રુચિની વ્યાખ્યા એમણે આ રીતે આપી છે: Ask and you shall receive. સાધનાચાર્યો કે ભક્તિયોગાચાર્યો પાસે જઈને સાધના ને ભક્તિના અન્તરંગ વિશ્વની વાતો પ્રેમ પૂર્વક સાંભળવી.

બોધની વ્યાખ્યા: Seek and you shall find. આછો આછો માર્ગ સૂઝ્યા કરે... અંધારામાં ચાલતા હોઈએ; પગ રસ્તાની મઝધારે છે કે ઠેઠ કિનારે; ખબર ન પડે... ધીર ધીરે અરુણોદય ખીલતો આવે, અજવાળું આવ્યા કરે, રસ્તો સૂઝ્યા કરે.

પ્રાપ્તિની વ્યાખ્યા: Knock and the doors are opened. પ્રાપ્તિની કેવી હૃદયંગમ વ્યાખ્યા ! કેટલી સરળ તેમણે દર્શાવી છે પરમ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ! ‘ટકોરા મારો, ને દરવાજા ખુલ્લાં છે !’ (ત્રૈલોક્યદીપક મહામંત્રાધિરાજ, પૃ-૩૦૩)

નાથ ! ખરેખર તમે કેવા દયાળુ છો ! તમે તમારા દ્વાર ખુલ્લાં જ રાખ્યાં છે... હું આવવાનો હતો માટે જ ને !

એક વાત જરા પૂછું: મારા ટકોરા મારવાની ક્ષણની પ્રતીક્ષા તમે કેમ કરી ? તમારે તો દરવાજાને ખુલ્લાં ફટાક ન રાખવા જોઈએ ? અરે, હું તો એથીય આગળ વધીને કહું કે તમારે મને તમારી બાંહોમાં સમેટી ન લેવો જોઈએ ?

હા, શરૂઆત તમારે જ કરવી પડશે... વીતરાગ સ્તોત્રમાં કલિકાલ સર્વજ્ઞશ્રીએ જાણે કે મારા મનની જ વાત મૂકી દીધી છે: ‘મત્પ્રસત્તેસ્ત્વત્પ્રસાદસ્ત્વત્પ્રસાદાદિયં પુનઃ, इत्यन्योन्याश्रयं भिन्धि, प्रसीद परमेश्वर !’

મારી ભક્તિની સામે તમારો પ્રસાદ... ના, પ્રભુ ! આ જામે તેવું નથી. હું તારી ભક્તિ કરવા ઈચ્છું તો પણ શી રીતે કરવાનો ? જ્યારે મહોપાધ્યાય શ્રી માન વિજયજી મહારાજ જેવા કહે છે કે ‘ક્યું કર ભક્તિ કરું પ્રભુ ! તેરી ?’ ત્યારે મારી તો શી વિસાત ?

હું તો કહીશ: ‘પ્રસીદ પરમેશ્વર !’ મારી ભક્તિ સામું તમે ન જુઓ, ભગવન! મારા પર વરસી પડો !

મારા પર વરસો ! મારી ઉપેક્ષા ન કરો, દેવ ! મેં થોડીવાર પહેલાં જ આપને કહેલું કે દેવ ! પૂરા જગતની ઉપેક્ષાને હું સહી શકું છું; પણ આપની ઉપેક્ષાને હું નહિ સહી શકું.

કલિકાલ સર્વજ્ઞશ્રી યાદ આવે: ઔદાસીન્યેન નેદાનીં, તવ યુક્તમુપેક્ષિતુમ્ ! ઉદાસીનતા આપની બીજા માટે ભલે રહી, મારા તરફ તો માત્ર કૃપાવર્ષા જ, બરોબર ? પ્રોમિસ?

જિતા જિતાશેષસુરાસુરાઘાઃ,

કામાદયઃ કામમમી ત્વયેશ !

ત્વાં પ્રત્યશક્તાસ્તવ સેવકં તુ,

નિધનન્તિ હિ માં પરુષં રુષેવ ॥ ૨૩ ॥

૫૬૧૪૧ મદનાદિક તણો, જે જિતનારો વિશ્વને,
અરિહંત ઉજ્જવલ ધ્યાનથી, તેને પ્રભુ જીત્યો તમે;
અશક્ય તુમ પ્રત્યે હણે, તુમ દાસને નિર્દય પણે,
એ શત્રુઓને જીતું એવું, આત્મબળ આપો મને...

દેવો અને દાનવોને જીતનાર કામ આદિ આન્તર શત્રુઓ મારા પર રોષ વડે તૂટી પડે છે.... તમારા તરફ કશું ન કરી શકતા હોઈ તમારા સેવકને એ હેરાન કરે છે.

સામર્થ્યમેતદ્ભવતોઽસ્તિ સિદ્ધિં,

સત્ત્વાનશેષાનપિ નેતુમીશ !

ક્રિયાવિહીનં ભવદઙ્ગિત્ત્વીનમ્,

દીનં ન કિં રક્ષસિ માં શરણ્ય ! ॥ ૨૪ ॥

સમર્થ છો સ્વામી તમે, આ સર્વ જગને તારવા,
ને મુજ સમા પાપીજનોની, દુર્ગતિને વારવા,
આ ચરણ વળગ્યો પાંગળો, તુમ દાસ હી દીન દુભાય છે,
હે શરણ્ય ! શું સિદ્ધિ વિષે, સંકોચ મુજથી થાય છે ?

પ્રભુ ! આપનું સામર્થ્ય એવું અપૂર્વ છે કે આપ બધા જ ભવ્યોને તારી દો... તો મને કેમ આપ અપવાદ રૂપ ગણો છો ?

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર એક પ્રાર્થનામાં કહે છે:

‘પ્રભુ ! તારાં દ્વાર
મારા હાથથી નહિ,
ગીતથી ખોલીશ.’

હું થોડો ઉમેરો કરું: તારાં દ્વારને મારે મારા અશ્રુપ્રવાહ વડે ખોલવાં છે.

જરૂર, મને એ ખ્યાલ નથી આવતો કે કેવું આંસુનું પૂર વહાવવું જોઈએ. મીરાંએ તો કહેલું: ‘અંસુઅન સીંચ સીંચ, પ્રેમ બેલિ બોઈ...’ પણ કેટલાં અશ્રુબિન્દુ? કેટલાં ? તમે કહો ને !

યા તો ક્વોન્ટિટી (જથ્થા) ની વાત કરો, યા ક્વોલિટી (ગુણવત્તા)ની વાત કરો.

મારી પાસે આંસુનો જથ્થો છે, પણ ચન્દના કે સુલસા જેવી એની ગુણવત્તા નથી એમ આપ કદાચ કહશો.

અહીં રસ્તા તો બે જ છે: યા તો ગુણવત્તા તેવી આપો ! અથવા તો ગુણવત્તા ન હોવા છતાં તેને તે રીતે પ્રતિષ્ઠિત કરો !

આખરે હું તમારો છું ને ! ને પોતીકા માટે તો નિયમોમાં બાંધછોડ હોય જ ને!

પ્રશ્નને સહેજ જુદા લયમાં મૂકું. મેં તો તમને જ પ્રિયતમ રૂપે સ્વીકાર્યા છે, પ્રિયત્વના શિખર પર આપ આરૂઢ છો, (-ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે. -પૂ. આનંદધનજી,) પણ આપ મને શરણાગત તરીકે સ્વીકારો છો ?

મારા અશ્રુબિન્દુને ચન્દનાના અશ્રુબિન્દુની પ્રતિષ્ઠા આપો ! ઈર્ષા આવે ચન્દનાની.

કેવો સશક્ત અશ્રુપ્રવાહ તેણીએ રેલાવ્યો કે એ પ્રવાહમાં તરીને એ તમારી પાસે આવી ગઈ અને એ પ્રવાહથી જ તમારા મંદિરનાં દ્વાર ખોલી તમને એ પામી ગઈ...

પાદલિપ્તસૂરિ મહારાજ સિદ્ધ યોગી હતા. પગે લેપ લગાડી આકાશ-ભ્રમણ વડે તીર્થયાત્રા કરી આવતા.

તે સમયના યોગી નાગાર્જુનને થયું કે તે આચાર્યશ્રીના ચરણોદકને સુંઘીને લેપમાં વપરાતી ઔષધિઓનું અનુમાન કરે.

બીજા દિવસે આચાર્ય ભગવંત યાત્રા કરીને આવ્યા. શિષ્યોએ તેમના ચરણનું પ્રક્ષાલન કર્યું. ચરણોદક પરઠવવા જાય અને નાગાર્જુન પોતાના શિષ્ય દ્વારા થોડું ચરણોદક મંગાવી લે. સુંઘી સુંઘીને તેમાં વપરાયેલ ઔષધિઓનું અનુમાન કર્યું. તેનો લેપ કર્યો. ઊઠ્યા તો ખરા નાગાર્જુન, પણ થોડું ઊડીને નીચે પછડાયા.

આચાર્ય ભગવંતને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે આ રીતે ચરણોદકની સુગંધથી ઔષધિઓનું અનુમાન કર્યું, લેપ કર્યો પણ ઉડાય કેમ નહિ ? પછી ખ્યાલ આવ્યો કે ચોખાના ઓસામણમાં વનસ્પતિનું ચૂર્ણ મેળવવાનું હતું.

હું પણ ચન્દનાના અશ્રુબિન્દુની ગુણવત્તા સહેજ-સહેજ કળી શકું છું: કેવી વિરહવ્યથા એમાં ઘૂંટાયેલી હતી, કેવી અનહદ ભક્તિ તેમાં ભળેલી હતી...

થોડીવાર પેનને બાજુ પર મૂકી ચન્દનાની સીસક સાંભળી રહ્યો છું. પરમાત્મા દ્વારે પધાર્યા... અનહદ આનંદ. પરમાત્મા પાછા જાય છે... તૂટી પડે છે ચન્દના. માત્ર શરીર નહિ, પૂરું અસ્તિત્વ કન્દન કરી રહ્યું છે...

ચન્દનાની બે આંખોમાંથી જ નહિ, સાડા ત્રણ કરોડ રૂંવાડાથી અશ્રુબિન્દુની સરવાણી પ્રગટી રહી છે... આ દૃશ્ય 'જોતાં' એક વાત મને સમજાય છે અને તે એ કે આંસુના જથ્થાના સન્દર્ભે પણ એ મહાભક્તા પાસે હું બહુ વામણો છું.

ના આંસુનો જથ્થો, ન આંસુની ગુણવત્તા, કહો તો હું શું કરું ?

સંબંધ ગાઢ હોય છે ત્યારે પત્રમાં લખાતું હોય છે: 'થોડું લખ્યું ઝાઝું કરી માનજો!' હું આવું કહી શકું કે મારા થોડાં અશ્રુબિન્દુઓને ઝાઝાં ગણવામાં આવે?

તું ન મળે ત્યારે વિરહાશ્રુ તગતગે છે મારી આંખોમાં, તું દર્શનસુખ આપે છે ને હર્ષાશ્રુથી મારી આંખો છલછલાઈ ઊઠે છે. તમારી ઉપેક્ષાને જોઉં છું ત્યારે ઉપેક્ષાશ્રુ(?) થી ભરાઈ આવે છે મારાં નયન...

હા, ઉપેક્ષાશ્રુ... આપ ઉપેક્ષા કરી શકો ભક્તની. ભક્ત તો આંસુ વહાવવા સિવાય બીજું શું કરશે ?

દેવો અને દાનવોને હંફાવનાર કામ આદિ આન્તર શત્રુઓ તમારા આ દિનકુડા ભક્ત પર પૂરા દમખમ સાથે તૂટી પડે અને તમે એને માત્ર જોઈ રહો..... કેવી તો આ ઉપેક્ષા ! 'નિઘ્નન્તિ હિ માં પરુષં...'

અને ઉપેક્ષાની આ લાગણી અનેક ગણી ત્યારે બની જાય છે. જ્યારે આપના અનંત બળનો ખ્યાલ આવે છે. કેવું તો આપનું સામર્થ્ય !

‘સામર્થ્યમેતદ્ ભવતોઽસ્તિ સિદ્ધિં,

સત્ત્વાનશેષાનેપિ નેતુમીશ ।’

બધા જ પ્રાણીઓને સઘળાય કર્મોથી મુક્ત કરાવવાની આપની શક્તિ... અને આપના ચરણોમાં પડેલા આપના આ દાસને આપ ભૂલી જાવ ?

કેવી વિતૃષ્ણા મનમાં જાગતી હશે જ્યારે સાંભળું કે દેવે આને ભવપાર કર્યો, પેલાને ય ભવપાર કર્યો... ને હું બિલકુલ ઉપેક્ષિત થઈને પડ્યો રહું !

મારી પાસે બીજી કોઈ સાધના નથી (ક્રિયાવિહીન), પણ હું આપના ચરણોને સ્વીકારીને રહ્યો છું. આ એક માત્ર લાયકાત પર તમે ભવપાર મને ન કરો ?

त्वत्पादपद्मद्वितयं जिनेन्द्र !

स्फुरत्यजस्रं हृदि यस्य पुंसः ।

विश्वत्रयीश्रीरपि नूनमेति

तत्राश्रयार्थं सहचारिणीव ॥ २५ ॥

તુમ પાદપદ્મ રમે પ્રભો, નિત જે જનોનાં ચિત્તમાં,
સુર ઈન્દ્ર કે નરઈન્દ્રની, પણ એ જનોને શી તમા ?
ત્રણ લોકની પણ લક્ષ્મી એને, સહચરી પેઠે ચહે,
શુભ સદ્ગુણોનો ગન્ધ એના, આત્મમાંહે મહમહે...

પ્રભુ ! તમારા ચરણ કમળનું ધ્યાન જે સતત કરે છે, તેને ત્રણ વિશ્વની લક્ષ્મી પણ સહચરી જેવી થાય છે.

પ્રભુ ! તારાં ચરણોની સેવા કરવી છે.

તારી પાસે આવવું... કેટલું તો મઝાનું લાગે ! ખરેખર તો, તારાં ચરણોમાં હોવું એ જ તો મારું હોવું છે.... અન્યથા, મારા હોવાનો કોઈ અર્થ પણ નથી.

પરંતુ આ કેટલું તો દુર્ગમ છે ! કેટલાં કપરાં ચઢાણ ! પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજ જ્યારે કહે છે, ‘ધાર તલવારની સોહિલી, દોહિલી ચૌદમા જિન તણી ચરણસેવા...’ ત્યારે ધ્રૂજ જવાય છે.

હું પૂછું છું આનંદધનજીને: પ્રભુની પાસે જવું એ તો સરળમાં સરળ ઘટના કહેવાય- કારણ કે એમાં આપણે તો ચાલવાનું છે જ નહિ, ‘એ’ ચલાવે છે-, તમે કેમ આટલી દુરુહ એને બતાવો છો ?

મારી પીઠ પર હાથ પસવારતાં એ યોગિરાજ કહેતા હોય છે: ભાઈ, એ સરળથી પણ સરળ છે અને દુષ્કરથી પણ દુષ્કર છે. મને ગમ ન પડી. એમણે સમજાવ્યું: તલવારની ધાર પર ચાલીએ તો પગ લોહી લુહાણ થઈ જાય, શરીરના અંગો ક્ષત-વિક્ષત થઈ જાય, પરમાત્માની ચરણ સેવા માટે અસ્તિત્વને તોડી નાખવું પડે છે... તું જો તારા અહંબોધને તોડી નાખે તો પ્રભુની ચરણસેવા આ રહી ! મેં યોગિરાજની વાત સ્વીકારી....

તો અહીં છે સંપૂર્ણ શરણાગતિ. પ્રભુ કહે તે જ કરવાનું. ‘મને આમ ગમે, ને મને તેમ ન ગમે...’ નું ઓપરેશન થઈ જવું ઘટે.

ચરણસેવા, કબીરજી કહે છે તેમ, 'બુંદ સમાના સમુંદ મેં' જેવી ઘટના છે. તમારી ઈચ્છા, ઝંખના, મહેચ્છા કશાનું અસ્તિત્વ રહેતું નથી... કામના માત્ર ચરણ સેવાના રસમાં ડૂબી જાય તે જ વાસ્તવિક ચરણ સેવા છે.

યાદ આવે પૂજ્યપાદ શય્યાંભવ સૂરિજી મહારાજ. ચરણ સેવા માટે નીકળી ચૂકેલ નવદીક્ષિત શિષ્યને તેઓ કહે છે: 'કહં નુ કુજ્ઞા સામણં, જો કામે ન નિવારિણ....' ભાઈ, જો તું કામનાઓના કાંટા ને ઝાંખરા ભર્યા માર્ગે ચાલવાનું ચાલુ જ રાખીશ તો તને પ્રભુનો પ્યારો પ્યારો માર્ગ શી રીતે મળશે ? બધી જ કામનાઓને છોડી દે. કામના માત્ર એક: 'એ'ના થઈ જવાની...

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર સંપૂર્ણતયા ખાલી થઈ જવાનું આ માટે જ કહે છે: 'અસિષ્પજીવી અગિહે અમિત્તે....' કોઈ કળા વડે જીવવાની વાત નહિ... પરનો એક સૂક્ષ્મ તાંતણો પણ નહિ રાખવાનો: મને બોલતાં સારું આવડે છે એટલે મારી વક્તૃત્વ કળાથી લોકોને ખુશ કરી હું સારી રીતે જીવન વીતાવીશ આવો વિચાર પણ પ્રભુનો સંયમી ન કરી શકે.... માત્ર પ્રભુના વેષ પર જીવવું છે. વેષ વત્તા કશું નહિ....

પ્રભુ વડે જ જીવવું છે. પોતા વડે નહિ, પોતાની કોઈ શક્તિ / કળા વડે નહિ; આવું મનોમંથન જ સાધકને પ્રભુના માર્ગ પર ઊંચકીને મૂકી દે.

પોતા પરની તીવ્ર અનાસ્થા એ જ તો પ્રભુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા છે ને ! 'અસિષ્પજીવી.' કોઈ કળા વડે જીવવાનું નહિ. 'અગિહે, અમિત્તે.' નથી કોઈ ઘર/ પદાર્થ પ્રત્યેનું મમત્વ... નથી કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યેનું મમત્વ....

તમે કોઈના ન હો તો જ ભગવાનના બની શકો...

અને હું તમારા ચરણકમળોનો આ રીતે આશ્રય લઉં છું ત્યારે નાથ ! તમે મને કેટલું બધું આપી દો છો ! 'વિશ્વત્રયીશ્રીરપિ'.... તમે મળ્યા, બધું મળી ગયું... તમે ન મળ્યા, હું છું દરિદ્ર, દીન, હતાશ.

સ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સર્ગ ૧૮

અહં પ્રભો ! નિર્ગુણચક્રવર્તી,

ક્રૂરો દુરાત્મા હતકઃ સપાપ્મા ।

હી ! દુઃખરાશૌ ભવવારિરાશૌ

યસ્માન્નિમગ્નોઽસ્મિ ભવદ્વિમુક્તઃ ॥ ૨૬ ॥

અત્યન્ત નિર્ગુણ છું પ્રભો !, હું ક્રૂર છું હું દુષ્ટ છું,
હિંસક અને પાપે ભરેલો, સર્વ વાતે પૂર્ણ છું;
વિણ આપ આલંબન પ્રભો ! ભવભીમ સાગર સંચરું,
મુજ ભવભ્રમણની વાત જિનજી !, આપ વિણ કોને કરું ?
હું નિર્ગુણ, ક્રૂર, દુષ્ટ, હિંસક અને પાપી છું... આપના આલંબન વિનાનો હું
દુઃખરાશિ સમ સંસાર સમુદ્રમાં પડ્યો છું.

સ્વામિન્ ! નિમગ્નોઽસ્મિ સુધાસમુદ્રે,

યન્નેત્રપાત્રાતિથિરથ મેઽમૂઃ ।

ચિન્તામણૌ સ્ફૂર્જતિ પાણિપદૌ

પુંસામસાધ્યો નહિ કશ્ચિદર્થઃ ॥ ૨૭ ॥

મુજ નેત્ર રૂપ ચકોરને, તું ચંદ્ર રૂપે સાંપડ્યો,
તેથી જિનેશ્વર આજ હું, આનંદ ઉદયમાં પડ્યો,
જે ભાગ્યશાળી હાથમાં, ચિન્તામણિ આવી યડે,
કઈ વસ્તુ એવી વિશ્વમાં, જે તેહને નવ સાંપડે...

મારી આંખ રૂપ ચકોર પક્ષીને પરમાત્મા રૂપ ચન્દ્ર મળ્યો; હવે
મારા આનંદનું શું પૂછવું ? ચિન્તામણિ રત્ન હાથમાં હોય તો કઈ
ચીજ ન મળે ?

સ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા સર્ગ ૧૮

‘તમે મને અહીં મૂકી સિદ્ધશિલા પર કેમ ચાલ્યા ગયા, દેવ ? તમારા વિનાના મારી હાલત આપ તો જોઈ શકો છો... ભરેલો આખો સંસાર તમારા વિના મને સૂનો, સૂનો લાગે છે’... મારી આંખોમાં આવેલી આ રિક્તતા. તમારા વિના એક ક્ષણ યેન ન પડે. ‘પાની મેં મીન પિયાસી,’ જેવી ઉક્તિ મારા જેવા માટે લખાઈ હશે તેવું લાગે.

બહિર્ભાવનું આ ખારું ઊસ જળ... મને ભાવે નહિ, મને જોઈએ માત્ર તારા ગુણના રસાસ્વાદ રૂપી મીઠું જળ..... હું પ્યાસો, પ્યાસો છું, ક્યારે મારી આ પ્યાસને તમે છિપાવશો ?

પ્યાસ... કેવી તો આ પ્યાસ... !

ચાતક પંખી યાદ આવે. તરસ્યું, તરસ્યું હોય. પણ ન ઝરણાનું પાણી એને કામ આવે, ન સરવરનું, ન નદીનું, ન કુંડનું.... ગળા પાસે કાણું હોય છે ને ! ચાંચ વાટે પાણી લે ને પેલા કાણા વાટે નીકળી જાય...

તરસ્યું ચાતક... રાહ જુવે છે મેઘની. મેઘ નવલખધારે વરસી પડે, ચાતક ઊંધું પડી જાય, વર્ષાબિન્દુને પોતાના અસ્તિત્વમાં સ્વીકારે...

હું ચાતક, તમે મેઘ... પ્રભુ તમે ક્યારે મારા પર વરસી પડશો ? ક્યા... રે ? કહો ને !

●●●

અચ્છા, મારી પ્યાસ તીવ્ર નથી બની એવું આપને લાગે છે ? એમ કહો, તો હું પ્યાસને તીવ્ર બનાવું....

મારી પાસે તો છે આ બેયેની, તીવ્ર છટપટાહટ... આને આપ પ્યાસ કહો છો?

હા, આ અનુભૂતિ મારી પાસે છે : ‘તુમ ન્યારે તબ સબ હી ન્યારા, આન્તર કુટુંબ ઉદારા; તુમ હી નજીક નજીક હૈ સબ હી, ઋદ્ધિ અનંત અપારા....’ આપનાથી દૂર જાઉં ને મૂરઝાઈ જાઉં. આપનું ઉપનિષદ્ મળે ને ખીલી ઊઠું.

ક્યારેક સૂરજમુખી ફૂલની ઈર્ષા જનમે. ભલે આખી રાત એ સૂરજ વિના ઝૂરે, મૂરઝાયા કરે, બેયેન બને... પણ એક આશા છે: રાત્રી જલ્દી પૂરી થવાની છે. સૂરજ સવારે ઊગવાનો છે... ને સૂરજમુખીને સૂર્ય મળે પછી બીજું શું જોઈએ ?

મારી વિરહ-રાત્રી ક્યારે પૂરી થશે ? ક્યા... રે ? ‘હી દુઃખરાશૌ ભવવારિરાશૌ યસ્માન્નિમગ્નોઽસ્મિ ભવદ્વિમુક્તઃ....’ આટલું નિશ્ચિત છે કે આપ વિના હું જીવી નહિ શકું દુઃખ ભરપૂર આ સંસારે.... આપ મને બોલાવી લ્યો આપની પાસે...

પ્રતીક્ષામાં છું: ક્યારે મારી વિરહની કાજળઘેરી રાત પૂરી થાય....

તમે છો કરુણાવતાર.... તમારી કરુણાનો એક નાનકડો ઝબકારો... તમારું દર્શન... ને આનંદ જ આનંદ... પ્યાસી-પ્યાસી ધરતી અષાઢની પ્રથમ વર્ષાને ઝીલીને મહાલે તેમ હું મહાલું.

આપનું દર્શન થયું...

દર્શનનો સૂર્ય ઊગી રહે છે ચિદાકાશમાં... પણ, આ વિભાવનું વાદળું આડું આવી જાય છે તેનું શું કરું ?

નિમિત્તો મળે છે રાગ અને દ્વેષ તરફ લઈ જતા... હું એમને નજર અંદાજ કરી શકતો નથી. રાગ- દ્વેષની ધારામાં હું પટકાઉં છું ને તમારા સ્પર્શથી હું દૂર જાઉં છું.

આ બિહુરવું કેટલું તો પીડાદાયી છે... ! મહોપાધ્યાય શ્રી માનવિજયજી મહારાજ કહે છે: ‘મિલિયા ગુણ કલિયા પછી રે લાલ, બિહુરત જાયે પ્રાણ રે...’

ભગવાન ! એવું કંઈક કરો ને કે હું તમારાથી સહેજ પણ દૂર ન જાઉં. દર્શન તમારું, સ્પર્શન તમારું ને નિમજ્જન તમારામાં, હું બની જાઉં તમારામય.

મારામય બનવાથી શું મળે / શું મળી શકે તેનો મને ખ્યાલ છે, મારે બનવું છે તમારામય... ક્યારે બનાવશો, કહો તો !

મહામના કુમારપાળની શત્રુંજયાધિરાજનાં ચરણોમાં પેશ થયેલી પ્રાર્થના યાદ આવે છે: 'ત્વચ્છાસનસ્ય ભિક્ષુત્વં દેહિ મે પરમેશ્વર !' પરમેશ્વર ! અઢાર દેશના આ સામ્રાજ્યનો કોઈ અર્થ નથી. એને ખૂંચવી લે, પડાવી લે.... મને જોઈએ માત્ર તારા શાસનનું ભિક્ષુપણું....

મારી પણ આ જ પ્રાર્થના છે. મીરાંના લયમાં બોલું તો કહું કે, 'મને ચાકર રાખો જી !'

ને કેવી તો અદ્ભુત છે તારી આ સેવા, ચાકરી. મીરાં કહે છે, 'ચાકરી મેં દરિસન પાઉં, સુમિરન પાઉં ખરચી; ભાવ ભગતિ જાગીરી પાઉં, તિનો બાતાં સરસી...'

ચાકરી કરીશ તમારી... તમારી પાસે રહેવાનું આ સુખ... 'દરિસન પાઉં...' મને તો બીજું જોઈએ શું ?

હા, કદાચ તમારી આજ્ઞાથી ક્યાંય જવાનું હશે તોય તમે વાટ ખરચી / ભાતા રૂપે મઝાનું 'સુમિરન' તમારું આપવાના જ છો ને ! ને એ સ્મૃતિના તાણાં-વાણાં દ્વારા તમારાથી દૂર હોવા છતાં તમારો અન્તેવાસી હું હોઈશ.

'સુમિરન પાઉં...' સ્મરણ.... જરૂર, આમ તમે ભૂતકાળમાં જવાની ના પાડો છો. શુદ્ધ વર્તમાનમાં જ સાધકે રહેવું જોઈએ એમ તમે કહ્યું છે; ને મેં એ તમારી આજ્ઞાને શિરોધાર્ય પણ કરી છે... તમારા સાન્નિધ્યમાં હોઉં ત્યારે તો માત્ર તમને નીરખ્યા કરું... આ જ મારી સાધના, આ જ મારી ભક્તિ... ને કેવો તો આનંદ એ ક્ષણોમાં હોય.... 'નિમગ્નોઽસ્મિ સુધાસમુદ્રે....' તમારાં દર્શનના અમૃતકુંડમાં મારું અસ્તિત્વ ઝબોળાતું હોય...

પણ એ દર્શન છૂટી જાય- તમે જ છોડાવો છો ને ?- ત્યારે શુદ્ધ વર્તમાનની સાધનાને પણ હું કોરાણે મૂકી દઈશ... ભૂતકાળમાં સરી પડીશ. તમારી સાથે હોવાની માણેલી મધુરી ક્ષણોને મમળાવીશ... 'સુમિરન પાઉં ખરચી...' વાટખર્ચી રૂપે આ

સુમિરન આપીને પણ તમે મને કેવો ઉપકૃત કર્યો છે !

ને તમારાં દર્શનની ધારામાં થોડોક ઊંચકાઈશ તો તમે મને ભાવભક્તિની કેવી તો ભેટ આપી દેશો ! ‘ભાવ ભગતિ જાગીરી પાઉં !’ સમ્રાટ ખુશ થાય તો મોટી જાગીર જ આપી દે ને ! તમારી આ ભેટ... કેવી તો અનુપમ..

ભાવ અને ભક્તિ મારા મન-ઘરમાં વસેલાં હોય; પણ એક ક્ષણ હું તમને વિસરતો નથી. કોઈ પણ આવે ને કહે કે વાહ ! આટલી સરસ ભક્તિ.... ને તરત જ હું કહી દઉં: હોય જ ને સરસ ! કોણે આપી છે !

દીકરાના ઘરે સારામાં સારી ચીજો પિતા મોકલ્યે જતા હોય. ને કૃતજ્ઞ દીકરો બધાને કહેતો હોય : જોયું, પિતાને મારા પર કેટલી બધી લાગણી છે.... હું તમારો ડાહ્યો દીકરો છું ને !

‘ચાકરી મેં દરિસન પાઉં,

સુમિરન પાઉં ખરચી;

ભાવ ભગતિ જાગીરી પાઉં,

તિનો બાતાં સરસી...’

મીરાં કહે છે: આખરે ત્રણે બાબત -દર્શન, સ્મરણ, ભેટ -એક રીતે સમાન છે કે ત્રણેમાં હું તમારી સાથે હોઉં છું....

ત્વમેવ સંસારમહામ્બુરાશૌ,

નિમજ્જતો મે જિન ! યાનપાત્રમ્ ।

ત્વમેવ મે શ્રેષ્ઠસુખૈકધામ,

વિમુક્તિરામાઘટનાભિરામઃ ॥ ૨૮ ॥

હે નાથ ! આ સંસાર સાગરે, ડૂબતા એવા મને,

મુક્તિપુરીમાં લઈ જવાને, જહાજરૂપે છો તમે,

શિવરમણીના શુભસંગથી, અભિરામ એવા હો પ્રભો !

મુજ સર્વ સુખનું મુખ્ય કારણ, છો તમે નિત્યે વિભો.

હે દેવ ! સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબતા મારા માટે આપ વહાણ છો. અને મારા મુક્તિ સુખનું કારણ પણ આપ છો...

ચિન્તામણિસ્તસ્ય જિનેશ ! પાળૌ,

કલ્પદ્રુમસ્તસ્ય ગુહાઙ્ગણસ્થઃ ।

નમસ્કૃતો યેન સદાપિ ભક્ત્યા

સ્તોત્રૈઃ સ્તુતો દામભિરર્ચિતોઽસિ ॥ ૨૯ ॥

જે ભવ્ય જીવો આપને, ભાવે નમે સ્તોત્રે સ્તવે,

ને પુષ્પની માળા લઈને, પ્રેમથી કંઠે ઠવે,

તે ધન્ય છે કૃત પુણ્ય છે, ચિન્તામણિ તેને કરે,

વાવ્યો પ્રભો ! નિજ કૃત્યથી, સુરવૃક્ષને એણે ગૃહે...

હે પ્રભુ ! જે ભાગ્યશાળીએ ભક્તિ પૂર્વક સદા આપને નમસ્કાર કર્યા, સ્તોત્રો વડે સ્તવ્યા અને પુષ્પમાળાવડે પૂજ્યા તેના હાથમાં ચિન્તામણિ રત્ન છે અને તેના ઘરને આંગણે કલ્પવૃક્ષ છે.

નિમીલ્ય નેત્રે મનસઃ સ્થિરત્વં,
વિધાય યાવઙ્ગિન ! ચિન્તયમિ ।
ત્વમેવ તાવન્નપરોઽસ્તિ દેવો,
નિઃશેષકર્મક્ષયહેતુરત્ર ॥ ૩૦ ॥

હે નાથ ! નેત્રો મીંચીને, યજ ચિત્તની સ્થિરતા કરી,
એકાન્તમાં બેસી કરીને, ધ્યાન મુદ્રાને ધરી,
મુજ સર્વ કર્મ વિનાશ કારણ, ચિંતવું જે જે સમે,
તે તે સમે તુજ મૂર્તિ મનહર, માહરે ચિત્તે રમે...

આંખોને બંધ કરીને, મનને સ્થિર કરીને જ્યારે વિચારું છું ત્યારે લાગે છે કે
આપ જ મારા કર્મક્ષયના હેતુ રૂપ છો.

भक्त्या स्तुता अपि परे परया परम्यो,
मुक्तिं जिनेन्द्र ! ददते न कथञ्चनापि ।
सिक्ताः सुधारसघटैरपि निम्बवृक्षा,
विश्राणयन्ति न हि चूतफलं कदाचित् ॥ ३१ ॥

ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિથી પ્રભો, મેં અન્ય દેવોને સ્તવ્યાં,
પણ કોઈ રીતે મુક્તિ સુખને, આપનારા નવ થયા;
અમૃત ભરેલા કુંભથી, છોને સદાએ સીંચીએ,
આંબા તણાં મીઠાં ફળો, પણ લીંબડો ક્યાંથી દીએ...

મેં અન્ય દેવોને ભક્તિ પૂર્વક સ્તવ્યા, પરંતુ તેઓ મને મુક્તિ
સુખ આપનારા ન થયા; લીંબડાને અમૃતકુંભથી સીંચીએ તોય આંબાનાં
મીઠાં ફળ તે ક્યાંથી આપે ?

ભક્તિયોગિની મીરાં પ્રભુને સમર્પિત થયેલ પોતાના વ્યક્તિત્વ પ્રતિ ઈશારો કરતાં કહે છે :

યા તન કી મૈં કરું કિંગરી,
રસના નામ કહુંગી...

પૂરું શરીર બની ગયું છે સારંગી. તૂંહિ- તૂંહિ નો રણકાર સતત ચાલ્યા કરે... સારંગીના ધ્વનિ સાથે આલાપ પણ જોઈએ ને ! ‘રસના નામ કહુંગી....’ જીભથી પ્રભુના નામનો ઉદ્ઘોષ ચાલ્યા કરે છે....

આપણે પૂછશું મીરાંને: આવી સરસ સારંગી બજાવવાની કળા કોણે શીખવી? શું કહે મીરાં ? એ ઉપર આંગળી ચીંધશે. ‘એ’ણે શીખવાડ્યું...

જરૂર, પરમાત્માએ શીખવાડ્યું. પણ ભક્તની સજ્જતા અહીં કઈ હોઈ શકે એ આપણે જાણવું છે. મીરાંએ એ સજ્જતાને બતાવી છે:

‘ગુરુ કે જ્ઞાન રંગ તન કપડા,
મન મુદ્રા પહરુંગી... (પહનુંગી..)’

ઘટના ઘટી ગઈ હોવા છતાં ભવિષ્ય કાળનો પ્રયોગ મીરાંની ભક્તા તરીકેની ઘણી બધી ખૂબીઓ પૈકીની એક છે... ‘મન મુદ્રા પહરુંગી....’ કહે છે... ‘પહેરીશ....’ ‘પહેરી છે તેમ નહિ...’ કારણ કે મીરાં સારંગી ને એક ઉચ્ચતમ પ્રતિષ્ઠા આપવા માંગે છે. આખરે સારંગી પણ ‘એની’ છે ને !

‘ગુરુ કે જ્ઞાન રંગ તન કપડા....’ શરીરને જ્યારે પ્રભુનું વાજિંત્ર બનાવવું છે ત્યારે.... શરીરને પૂરું પૂરું બદલવું પડશે... ‘ગુરુ કે જ્ઞાન રંગ તન કપડા...’ પૂરા

શરીરને ગુરુના જ્ઞાનથી રંગી નાખવું પડશે... ગુરુનું જ્ઞાન... ગુરુએ આપેલું જ્ઞાન... અને એ કડીમાં આગળ વધો એટલે આ સૂત્ર મળે: ગુરુ આપે તે જ જ્ઞાન.

ને ગુરુ શું આપશે ? ગુરુ તો છે જ ક્યાં ત્યાં ? છે પરમશક્તિ... પરમચેતનાનો ધૂધવતો સમંદર.

ગુરુ લગભગ નથી હોતા; ને હોય છે વ્યવહારુ સ્તર પર, એમને ઊતરવું પડે છે ત્યારે; ગુરુ હોય છે પરમચેતના પ્રત્યેનો સમાદર.

આમે સદ્ગુરુની પહેચાન આટલી જ છે: સદ્ગુરુ એટલે પરમચેતના પ્રત્યેનો જીવન્ત સમાદર. ગુરુ માત્ર ‘એ’ની જ વાતો કર્યા કરે. ને સદ્ગુરુના શ્રીમુખેથી ‘એ’ની વાત સાંભળવી એટલે....

કબીરજી યાદ આવે છે: ‘મैं कहता अंजियन दीडी...’ ને ક્યારેક તો બહુ જ મઝાની ઘટના ઘટે....

એવું બને કે સદ્ગુરુ મુમુક્ષુઓની સમક્ષ પ્રભુના મહિમાની વાતો કરતા હોય ને એમાં એવું તો પ્રભુ સાથેનું અદ્વૈત પ્રગટી ઊઠે કે ગુરુ સમાધિમાં, ધ્યાનમાં જતા રહે... ને મુમુક્ષુઓ ગુરુના મૌનને પીતા રહે. કબીરજી કહે છે: ‘लिप्ता लिपि की है नहि, देखा देणी की बात; दुलहा दुलहन मिल गये, झिक्की पड़ी बारात.... !’

‘ગુરુ કે જ્ઞાન રંગ તન કપડા.’ મીરાં કહે છે. ગુરુએ આપેલ જ્ઞાન, ગુરુએ ઘુંટાવેલ ભક્તિ પદરથનો રંગ લાગે... કેવો રંગ ! ‘ચોળ મજીઠનો રંગ....’

તન પર ગુરુનો રંગ, પ્રભુનો રંગ, મન પર શું ?

‘મન મુદ્રા પહરંગી.’ મન પર ‘એ’નાં નામની વીંટી પહેરાવી દઈશ... મન માત્ર પ્રભુના નામ-સ્મરણમાં જ લીન રહે. ને નામ લેતાં તો... ! મહોપાધ્યાય માન વિજયજી કહે છે: ‘नाम ग्रन्थे आवी मिले, मन भीतर भगवान....’

‘યા તન કી मैं करूं किंगरी....’ દેહની વીણા, સારંગી... જ્યાંથી ‘તૂં-હિ તૂં-હિ નો માત્ર ધ્વનિ નીકળ્યા કરે છે....

‘त्वमेव संसारमहाम्बुराशौ,

निमज्जतो मे जिन ! यानपात्रम्;

ત્વમેવ મે શ્રેષ્ઠ સુખૈકધામ...

‘ત્વમેવ... ત્વમેવ...’ તૂં-હિ, તૂં-હિ... હું ડૂબું ત્યારે વહાણ થઈને તમે આવો છો: મને ઉદ્ધરો છો. મારા શ્રેષ્ઠ સુખનું કેન્દ્ર તમે જ છો... મોક્ષમાં પણ મને તમે જ લઈ જાવ છો...

તમે જ, તમે જ, તમે જ.... તમે જ છો સર્વસ્વ...

તમને જેણે ભક્તિ વડે નમસ્કાર કર્યા છે, તમારી સ્તોત્રો વડે કે પુષ્પો વડે જેણે પૂજા કરી છે તેનું જીવન કૃતકૃત્ય બનેલ છે. ‘નમસ્કૃતો યેન સદાપિ ભક્ત્યા, સ્તોત્રૈઃ સ્તુતો દામભિરર્ચિતોઽસિ’.

પણ તમને નમસ્કાર કરવા શી રીતે... ? નમસ્કાર... ઝૂકવું. અમારું ખાલી થઈ જવું...

પ્રભુ ! અમે રીતા-રીતા બની જઈએ, ખાલી બની જઈએ ને પછી આપ મન મંદિરમાં પધારો... કેટલું તો મોડું થઈ જાય... તેના કરતાં આપ મન મંદિરમાં પધારી જાવ એ રીતે કે બીજું કશું ભીતર રહે જ નહિ... તો કેવું સારું?

તમને નમસ્કાર કરવા માટેની સજ્જતાની વાત ‘લલિત વિસ્તરા’ માં હરિભદ્ર સૂરિ મહારાજ ઉઠાવે છે ત્યારે તેમને હું સાંભળતો હોઉં છું ને તમારી સામે જોતો હોઉં છું...

હું એ રીતે જોઉં છું એ વખતે- આપને તો ખ્યાલ જ છે, પણ મને જણાવવા દો- કે જાણે પૂછતો હોઉં કે આ બધા નિયમો શું મારા માટે પણ ખરા ?; હું તમારો વિશેષ છું, તો મારા માટે નિયમોમાં કોઈ છુટછાટ નહિ ?

બાકી નિયમોની શ્રંખલાની રીતે જોવા જઉં તો મારું સ્થાન તો ક્યાં આવે ? મીરાં દર્શનની સજ્જતા માટે જ્યારે કહેતી હોય કે, ‘દરસ બિન દુખણ લાગે નૈણ...’ ત્યારે થાય કે આ કક્ષા મને ક્યારે મળશે ?

આગળ કહે છે મીરાં: ‘જબ સે તુમ સે બિછુરી પ્રભુ, તબ સે ન પાયો ચૈન...

શબદ સુણતાં મેરી છતિયાં કંપે, મીઠે મીઠે બેન.... મીરાં કે પ્રભુ કબ રે મિલોગે, દુખ મેટન સુખ દેત....'

બે વાત હું કહું: યા તો મારા માટે નિયમોમાં અપવાદ રાખો. અથવા તો મીરાં જેવું હૃદય આપી દો !

‘નિમીલ્ય નેત્રે મનસઃ સ્થિરત્વં, વિધાય યાવજ્જિન ! ચિન્તયામિ...’ આંખો મીચીને મનને અપલક બનાવીને ભીતર ઝાંકું છું ત્યારે તમે જ મને દેખાવ છો...

ને ત્યારે થાય છે કે ખરેખર તમે મીરાં જેવું હૃદય મને આપ્યું છે.

તમે અકારણ કૃપાવતાર છો.... તમે અનરાધાર વરસી પડો છો એ ખ્યાલ છે, પણ આટલા બધા મારા પર વરસી પડશો એ માન્યામાં નહોતું આવતું.... ‘તીત્થયરા મે પસીયંતુ’ની મારી પ્રાર્થના તમે કેટલી ઝડપથી સાંભળી ને તરત જ એનો પ્રતિસાદ પણ આપ્યો....

‘નિમીલ્ય નેત્રે’... બંધ આંખે જ આપ મળવાના હો તો મારા માટે આવૃતચક્ષુતા જ સાધના માર્ગ બની રહેશે.

કઠોપનિષદ્ યાદ આવે: (૨-૪-૧)

નૈવ વાચા ન મનસા,

પ્રાપ્તો શક્યં ન ચક્ષુષા ॥

ચક્ષુ, વાણી ને મન વડે ‘એ’ ન મળે. તો શેનાથી મળે ?

કશ્ચિત્ ધીરઃ પ્રત્યક્ આત્માનં

ઐક્ષત, આવૃતચક્ષુઃ

અમૃતત્વં ઇચ્છન્ ॥

કો’ક ધીર પુરુષને ‘એ’ મળે. જે દૃષ્ટિને અંદર વાળનારો ને અમૃતત્વને ઈચ્છનારો હોય છે....

ને મારી આંખોમાંથી આપને જોતાં ઢળી પડતાં હર્ષાશ્રૂઓ વડે આપનું દર્શન થતું હોય તો એ મારો માર્ગ બની રહો ! યાદ આવે કલિકાલ સર્વજ્ઞશ્રી: મદ્દુશૌ

ત્વન્મુખાસક્તે, હર્ષવાષ્પજલોર્મિમિઃ, અપ્રેક્ષ્ય પ્રેક્ષણોદ્ભૂતં, ક્ષણાત્ ક્ષાલયતાં મલમ્... (૨૦/૨૦.) તમને જોતાં મારી આંખોમાંથી વહેતા હર્ષાશ્રુ ભૂતકાળમાં તમને મૂકીને બીજાને જોવાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત બની રહો !

‘નિમીલ્ય નેત્રે મનસઃ સ્થિરત્વં, વિધાય યાવજ્જિન ! ચિન્તયામિ...’ નેત્રોને મીંચીને, મનને સ્થિર કરીને જ્યારે તમને જોઉં છું.... તમારા ગુણો જોડે સંપૃક્ત થાઉં છું... મારી ચેતના કેવી તો નીખરી ઊઠે છે !

‘મનસઃ સ્થિરત્વમ્.’ હા, સ્થિર મનમાં જ આપની છબી પ્રકટે ને ! મનની સ્થિર સપાટી.... તરંગવિહીન જળમાં જેમ વ્યક્તિનું પ્રતિબિંબ ઝળકે, કુંડને તળને તળિયે રહેલ ચીજો દેખાય તેમ મારા સ્થિર મનમાં હું આપને ઝીલું છું.

એ ક્ષણોનો અનિર્વચનીય આનંદ... ક્યા શબ્દોમાં એને તમારી સામે ખોલું? પણ ના, આપ તો અન્તર્યામી છો ને....! આપ બધું જ જાણો છો...

‘ત્વમેવ તાવન્નપરોઽસ્તિ દેવો, નિઃશેષકર્મક્ષયહેતુરદ્ય...’ આપ જ મારા સઘળાં કર્મોનો ભૂક્કો બોલાવી દો છો...

આપ જ ‘ત્વમેવ....’ તમે જ... ન કાળ, ન સ્વભાવ, ન ભવિતવ્યતા... યાદ આવે છે મને મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીની ગૂંજતી વાણી: ‘કાળ સ્વભાવ ભવિતવ્યતા, એ સઘળા તુજ દાસો રે; મુખ્ય હેતુ તું મોક્ષનો, એ મુજ ને સબળ વિશ્વાસો રે...’ (ચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનસ્તવન.)

તમે કહેશો ! કાળ નથી પાક્યો, પણ પ્રભુ ! કાળની ઉપર તમે છો ને! તમે છો ‘કાલ-વિજેતા.’ (‘કાલજયિને’- શક્રસ્તવ.)

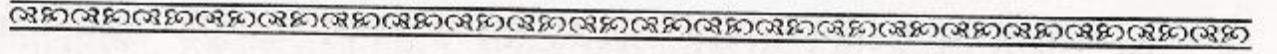
‘કાળ લબ્ધિ મુજ મત ગણો, ભાવ લબ્ધિ તુમ હાથે રે...’ (સંભવ જિન સ્તવન.) ‘મત કહેશો તુજ કર્મે નથી, કર્મે છે તો તું પામ્યો રે....’ મારા કર્મમાં, (ભાગ્યમાં) મોક્ષ નથી એમ ન કહેતા, ભાગ્ય વિના તો તમને હું કેમ પામી શકત? ‘મુજ સરિખા કીધાં મોટકા’... મારા જેવા કેટલાય ને તમે મોક્ષ આપ્યું છે... તો મને કેમ નહિ ?

અને છેવટે છે ભક્તનો જ વિશેષાધિકાર... માત્ર ભક્ત જ આ શબ્દો બોલી શકે: ‘કહો તેણે તુજ કાંઈ થામ્યો રે...’ મારા જેવા બીજાઓને તમે મોક્ષ આપ્યું એમણે શું તમને કાંઈ હાથમાં પકડાવેલું ? તમારા હાથમાં કંઈ થમાવેલું ?

પણ અમે તમને જ તોયે સ્તવીશું, કારણકે તમે જ અમને મોક્ષસુખ આપી શકો છો.... 'ભક્ત્યા સ્તુતા અપિ....' બીજા કોઈ નહિ જ.

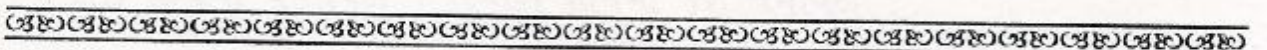
ને બીજા પાસેથી હું લઉં પણ કેમ ? 'દેશો તો તુમ હિ ભલો, બીજો તો નવિ જાયું રે...'

भवजलनिधिमध्यान्नाथ ! निस्तार्य कार्यः
शिवनगरकुटुम्बी निर्गुणोऽपि त्वयाऽहम् ।
नहि गुणमगुणं वा संश्रितानां महान्तो,
निरुपमकरुणार्द्राः सर्वथा चिन्तयन्ति ॥ ३२ ॥

ભવજલધિમાંથી હે પ્રભો ! કરુણા કરીને તારજો,
ને નિર્ગુણીને શિવ નગરના, શુભ સદનમાં ધારજો;
આ ગુણી ને આ નિર્ગુણી, એમ ભેદ મોટા નવ કરે,
શશિ સૂર્ય મેઘ પરે દયાળુ, સર્વનાં દુઃખો હરે...

હે નાથ ! સંસાર રૂપ સમુદ્રથી મને ઉદ્ધરી મોક્ષનગરમાં આપ લઈ જાવ ! જો કે
હું નિર્ગુણી છું, પરંતુ મહાપુરુષો કરુણાથી યુક્ત હોય છે; તેઓ સામી વ્યક્તિના દોષને
જોતા નથી...

પ્રાપ્તસ્ત્વં બહુભિઃ શુભૈસ્ત્રિજગતશ્ચૂડામણિર્દેવતા,
નિર્વાણપ્રતિભૂરસાવપિ ગુરુઃ શ્રી હેમચન્દ્રપ્રભુઃ ।
તન્નાતઃ પરમસ્તિ વસ્તુ કિમપિ સ્વામિન્ ! યદભ્યર્થયે,
કિન્તુ ત્વદ્વચનાદરઃ પ્રતિભવં સ્તાદ્વર્ધમાનો મમ ॥ ૩૩ ॥

પામ્યો છું બહુ પુણ્યથી પ્રભુ ! તને ત્રૈલોક્યના નાથને,
હેમાચાર્ય સમાન સાક્ષી શિવના, નેતા મળ્યા છે મને;
એથી ઉત્તમ કોઈ વસ્તુ ન ગણું, જેહની કરું માગણી,
માગું આદર વૃદ્ધિ તોય તુજમાં, એ હાઈની લાગણી...

પ્રભુ ! મહા પુણ્યે આપ મળ્યા, હેમચન્દ્રાચાર્ય જેવા સદ્ગુરુ
મળ્યા, હવે એવી કોઈ ચીજ નથી, જે બાકી હોય.. માત્ર આટલું જ
માગું કે તમારા પ્રત્યેનો મારો આદરભાવ દિન પ્રતિદિન વધ્યા કરો !

ભક્ત સૂરદાસની પ્રાર્થના યાદ આવે છે: 'મેરે અવગુન ચિત્ત ન ધરો....

સમદરસી હૈ નામ તિહારો, ચાહે તો પાર કરો.... !'

હું તો અવગુણનો ભંડાર છું, પ્રભુ ! મારી નિર્બળતાનો કોઈ પાર નથી, પણ સામે તારા સામર્થ્યનો પણ ક્યાં પાર છે ?

'નિર્ગુણોઽપિ ત્વયાઽહમ્.....' હા, હું નિર્ગુણ છું... પણ આપનો છું...

સ્તવનાની પંક્તિની યાદ આપું ? 'બહુ ગુણવંતા જેહ તે તાર્યા, તે નહિ પાડ તુમારો; મુજ સરિખો પથ્થર જો તારો, તો તુમચી બલિહારો....' આપે સુલસાને ને ચન્દનાને તારી; શ્રેણિક ને આપે તાર્યા; પણ એ તો તરી શકે એવા હતા.... મને તારો ને, પ્રભુ !

ઘણી બધી નિર્બળતાઓ / નિર્ગુણતાઓની વચ્ચે મારા એક જમા પાસાની વાત કરું ?

તમારું દર્શન મળે છે ત્યારે નિરવધિ આનંદરસમાં હું નહાઈ ઊઠું છું, શું આ મારી તમને પામવાની લાયકાત ગણી શકાય ?

સૂરદાસ કહે છે: 'નૈન ભયે બોહિત કે કાગ....' આંખો વહાણમાં રહેલ કબૂતર જેવી બની છે.

કબૂતર વહાણમાં હોય. ઊડીને જાય. પણ જો ચારે બાજુ પાણી જ પાણી દેખાય તો એ શું કરે ? ફરી પાછું વહાણ પર આવે. 'ઊડી ઊડી જાત પાર નહિ પાવત, ફિરિ આવત તિહિં લાગ...' એમ હું તમને જ જોયા કરું છું.

પણ શું બે લોચનથી તમને જોતાં ધરવ થાય ખરો ? ના. માટે જ, ‘લોચન રોમ રોમ પ્રતિ માંગું...’ એક એક રૂંવાડે એક એક નેત્ર હોય.... ને તેય એકી-ટસે પ્રભુને જોનાર.

પણ આ તો સુખદ કલ્પના. વાસ્તવ શું ?

‘કહા કરૌ છબિરાસિ શ્યામઘન, લોચન દ્વે નહિ ઠાઉં; એ તે પર યે નિમિષ ‘સૂર’ પુનિ, યહ દુખ કાહિ સુનાઉં...’ પરમાત્મા કાન્તિપુંજ, બે લોચનમાં સમાય નહિ, ને એમાં પાછા આ નિમિષ / પલકારા.

‘યહ દુખ કાહિ સુનાઉં...’ આ દુખ કોને કહું ? તમને જ તો. બીજા કોને કહીશ?

સુખની વાતો પણ ઘણી છે તમને કહેવાની.... ભલે તમારા અદર્શનની ફરિયાદ કરું, તમે નથી મળ્યા એમ કહીને રડું... હા, રડવાનું જરૂરી છે ને ! ન રડું તો તમને વહાલો ન લાગું ને ! નારદ ઋષિ તમને ‘દૈન્ય પ્રિય’ કહે છે આથી તો. મારી દીનતાની, સમર્પણાની, આંસુભીની ભોમકા પર જ તમે વરસી પડો ને !

તમે વરસ્યા છો, ખૂબ વરસ્યા છો.... વિશેષ રૂપે વરસ્યા છો. હું તમારો ‘ખાસંખાસ’ છું આવી મને પ્રતીતિ થાય એ હદે તમે વરસ્યા છો....

તમારું આ વરસવું, મારું આ ભીનાવું.... હવે શબ્દો મૌનમાં ફેરવાઈ જશે. ઘણીવાર આવું અનુભવ્યું છે.. પણ તમારી વંર્ષા સહેજ ઓછી પડે છે, ગરમી લાગવા માંડે છે, હું પુકારી ઊઠું છું ને તમે ફરી વરસવા લાગો છો.

થોડીક મારા સૌભાગ્યની વાતો કરી લઉં. ફરિયાદની વાતો કરી છે ઘણી થોડીક સૌભાગ્યની વાતો. ‘પ્રાપ્તસ્ત્વં બહભિઃ શુભૈઃ...’ તમને પ્રાપ્ત કર્યા મેં. સદ્ગુરુ આપ્યા તમે. હવે શું યાચું હું ? શું પ્રાર્થું હું ?

તમારી અનરાધાર કૃપાધારાને ઝીલી રહું....